

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗАР
ПАРЛАМЕНТЫН СУДАЛГАА,
ХӨГЖЛИЙН ХҮРЭЭЛЭН

**“ИХ ГҮРНҮҮДИЙН ГЕОПОЛИТИКИЙН НӨЛӨӨЛЛИЙГ
ДАВАН ТУУЛАХ НЬ: МОНГОЛ УЛСЫН ЭДИЙН ЗАСГИЙН
ТЭЛЭЛТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨНД ҮЗҮҮЛЭХ
ГЕОПОЛИТИКИЙН ОРЧНЫ ҮНЭЛГЭЭ”**

Судалгааны төрөл: **Хамаарлын судалгаа**
Судалгааны код: **БГСТ-24/012**

ЗАХИАЛАГЧ: Парламентын судалгаа, хөгжлийн хүрээлэн

ГҮЙЦЭТГЭГЧ: МУИС-ийн УТСОУХНУС-ийн багш Г.Баасанхүү

Улаанбаатар хот
2024

БҮДҮҮВЧ, ЗУРАГ, ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Бүдүүвч:

Бүдүүвч 1: Хятадын глобал манлайллын үзэл санааг бүрдүүлэгч элементүүд.....	8
Бүдүүвч 2: Хятадын глобал манлайллын үзэл санаа, хэрэгжүүлэх стратегийн загварчлал.	14
Бүдүүвч 3: Хятадын глобал манлайллын гадаад бодлогын хэрэгжилт.....	14
Бүдүүвч 4: Улсын хэмжээнд эвдэрч, орхигдсон газрын төрөл, хэмжээ (га)	49
Бүдүүвч 5: Монгол улсын уран олборлолтын үйл ажиллагааны SWOT	51

Зураг:

Зураг 1: Хятадын Бүс ба Замд нэгдсэн улсууд.....	9
Зураг 2: Хятадын глобал түншлэлийн сүлжээ.....	11
Зураг 3: Гурван улсын эдийн засгийн коридорын төмөр замын сүлжээ	24
Зураг 4: 2050 он хүртэлх дэлхийн эрчим хүчний нийлүүлэлт төрлөөр	26
Зураг 5: 2050 он хүртэлх БНХАУ-ын нүүрсний эрэлт салбараар	29
Зураг 6: БНХАУ-ын 2050 он хүртэлх чулуужсан түлшний хөрөнгө оруулалтын төлөв	31
Зураг 7: Евразийн эдийн засгийн холбооны олон улсын тээврийн коридор.....	35
Зураг 8: Эгийн гол.....	38
Зураг 9: Энэтхэг Номхон далай дах АНУ, БНХАУ-ын геополитикийн өрсөлдөөн	41
Зураг 10: Францын эрчим хүчний үйлдвэрлэл.....	45
Зураг 11. Бадрах Энержи ХХК-ийн эзэмшил.	46
Зураг 12: Хятадын эрчим хүчний эх үүсвэрийн төлөв	54
Зураг 13: 2050 он хүртэлх Хятадын эрчим хүчний эрэлт нийлүүлэлтийн график	54
Зураг 14: Дэлхийн эрчим хүчний салбар дах хөрөнгө оруулалт	55
Зураг 15: Дэлхийн эрчим хүчний эх үүсвэрийн нийлүүлэлт төрлөөр.....	56

Хүснэгт:

Хүснэгт 1: Бүс ба зам, Евразийн эдийн засгийн холбооны харьцуулалт.....	34
Хүснэгт 2: Их гүрнүүдийн эрчим хүчний стратегийн харьцуулалт.....	53
Хүснэгт 3: Үзэгдэл зохиох аргаар их гүрнүүдийн харилцааны Монгол дах геополитикийн нөлөөг таамаглах нь.....	61
Хүснэгт 4: АНУ, БНХАУ, ОХУ-ын гурвалсан харилцааны матриц.....	63
Хүснэгт 5: Монгол улсын их гүрнүүдтэй харилцах ашигтай стратегийн матриц	65
Хүснэгт 6: Монгол улсын мега төслүүд дэх хөрөнгө оруулалтын төсөөллийн шинжилгээ 68	
Хүснэгт 7: Монгол улсын мега төслүүд дэх хөрөнгө оруулалтын төсөөллийн шинжилгээ 68	
Хүснэгт 8: Монгол улсын их гүрнүүдтэй баримтлах бодлого, хөрөнгө оруулалтын хамаарлын таамаг.....	68
Хүснэгт 9: Их гүрнүүдийн хоорондын харилцаанаас хамаарч Монголд ирэх үр өгөөжийн матриц	69
Хүснэгт 10: Монгол улсын их гүрнүүдтэй харилцах ашигтай стратегийн матриц	69

АГУУЛГА

I. Судалгааны танилцуулга	3
1.1.Зорилго.....	3
1.2.Хамрах хүрээ	3
1.3.Судалгааны зорилт.....	4
II.Монгол улсын геополитикийн орчны байдал	4
2.1.Хоёр хөрштэй харилцах геополитикийн орчин	4
2.2.Гуравдагч хөрш, бүс нутгийн улсуудтай харилцах геополитикийн орчин	5
2.3.Монгол улсын геополитикийн орчинд үүсч буй хувьсал	6
III.2024-2028 онуудад Монгол улсын эдийн засгийг тэлэх төлөвлөгөөнд нөлөөлөх хөрш их гүрнүүдийн гадаад бодлогын шинжилгээ	7
3.1.БНХАУ-ын гадаад бодлогын үзэл санаа ба геополитик	7
3.2.Хятадын хөрш орнуудын талаар баримтлаж буй бодлогын шинжилгээ.....	15
3.3.ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл санаа ба геополитик.....	19
3.4.ОХУ-ын Орон зайн хөгжлийн стратегийн Монгол улсад үзүүлэх нөлөөллийн шинжилгээ.	20
3.5.Хөрш орнуудаас 14 мега төслийн хэрэгжилтэнд үзүүлэх нөлөөллийн шинжилгээ	22
IV.2024-2028 онуудад Монгол улсын эдийн засгийг тэлэх төлөвлөгөөнд нөлөөлж болзошгүй гуравдагч хөршүүдийн геополитикийн бодлогын шинжилгээ	38
4.1.АНУ-ын гадаад бодлого, геополитикийн шинжилгээ	38
4.2.Францын эрчим хүчний бодлогын шинжилгээ	43
V.Их гүрнүүдийн эрчим хүчний бодлогын харьцуулсан шинжилгээ	52
VI.Боловсруулах болон бусад үйлдвэрлэлд их гүрнүүдтэй хамтрах боломж	57
VII. Их гүрнүүдийн геополитикийн өрсөлдөөний Монгол улсад үзүүлэх нөлөөллийн судалгаа	61
VIII.Дүгнэлт	70
IX.Бодлогын зөвлөмж	73
НОМ ЗҮЙ	75

**ИХ ГҮРНҮҮДИЙН ГЕОПОЛИТИКИЙН НӨЛӨӨЛЛИЙГ ДАВАН ТУУЛАХ НЬ:
МОНГОЛ УЛСЫН ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТЭЛЭЛТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨНД
ҮЗҮҮЛЭХ ГЕОПОЛИТИКИЙН ОРЧНЫ ҮНЭЛГЭЭ
БОДЛОГЫН СУДАЛГАА**

I. Судалгааны танилцуулга

1.1. Зорилго

Энэхүү бодлогын судалгааны зорилго нь Монгол улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр “Эдийн засгийг тэлэх 14 мега төсөл”-ийн хэрэгжилтэд нөлөөлөх гадаад хүчин зүйл, тухайлбал, их гүрнүүдийн геополитик, гадаад бодлогын нөлөөллийг судлахад оршино. Үүнд,

1. Монгол Улсын эдийн засгийн тэлэлтэд нөлөөлөх БНХАУ, ОХУ, АНУ-ын геополитик, гадаад бодлогын хүчин зүйлсийг тодорхойлох.

2. Геополитикийн хүчин зүйлс 14 мега төслийн эхлэл, санхүүжилт, түншлэлд хэрхэн нөлөөлж болзошгүйг шинжлэх.

3. Геополитикийн эрсдэлийг бууруулж, Монгол Улсын гадаад харилцааны давуу талыг ашиглах стратеги боловсруулах бодлогын зөвлөмж боловсруулах юм.

1.2. Хамрах хүрээ

Монгол улсын Засгийн газраас эдийн засгийг тэлэхээр дэвшүүлсэн 14 мега төслийг хэрэгжилтээр нь хил холбох дэд бүтцийн, эрчим хүчний, эрдэс баялаг боловсруулалтын, технологийн хөгжлийн гэсэн үндсэн 4 багцад хуваан авч үзвэл эдгээр мега төсөлд нөлөөлөх Монгол улсын геополитикийн орчин нь судалгааны хамрах хүрээ байна. Тухайлбал,

А. Хил холбох дэд бүтцийн болон эрчим хүчний төслүүдэд үзүүлэх Хятад, Орос хөршүүдийн бодлогын нөлөөлөл

Б. Гуравдагч хөрш (АНУ, Франц гэх мэт)-үүдтэй хөгжүүлж буй стратегийн түншлэл, хамтын ажиллагааны эрчим хүч, эрдэс баялгийн боловсруулалт, технологийн хөгжлийн төслүүдэд үзүүлэх бодлогын нөлөөлөл

В. Дэлхийн эдийн засаг, олон улсын улс төрийн өрсөлдөөнөөс үүдэлтэй Монголыг тойрсон геополитикийн орчинд үүсч буй орчны үнэлгээ зэрэг юм.

Эх сурвалжийн хамрах хүрээний хувьд, судалгаанд Монгол Улсын гадаад бодлого, аюулгүй байдал, олон улсын хамтын ажиллагаа, түншлэлд хамаарах эрх зүйн баримтуудыг хамруулав. Үүнд:

1. Монгол Улсын гадаад бодлого, аюулгүй байдлын үзэл баримтлалууд
2. Монгол Улсаас хөрш орнуудтай байгуулсан суурь гэрээ, хэлэлцээрүүд
3. Монгол Улсаас АНУ, Франц зэрэг гуравдагч хөршүүдтэй байгуулсан түншлэл, хамтын ажиллагааны баримтууд
4. БНХАУ-ын “Бүс ба зам”, ОХУ-ын эрчим хүчний стратеги болон эдгээр улсын геополитик, аюулгүй байдал, гадаад бодлогын баримт бичгүүд
5. АНУ-ын Үндэсний аюулгүй байдлын стратеги, Францын технологи, эрчим хүч, уул уурхайн хамтын ажиллагааны талаарх бодлогын баримтууд.

1.3.Судалгааны зорилт

1. Хил холболтын дэд бүтцийн төслүүдэд БНХАУ-ын Бүс ба зам санаачилга, хилийн бодлого, ОХУ-ын бүс нутгийн худалдааны замуудад үзүүлэх байр суурь хэрхэн нөлөөлөх, нэг улсын хэт хамааралд өртөх эрсдэл байгаа эсэхэд үнэлгээ хийх
2. Эрчим хүчний төслүүдэд тухайлбал, эрчим хүчний аюулгүй байдал болон санхүүжилтэд геополитикийн хүчин зүйлс хэрхэн нөлөөлөхөд дүн шинжилгээ хийх
3. Эрдэс баялгийн боловсруулалтын төслүүдийн хувьд АНУ, Франц зэрэг өрнөдийн их гүрнүүд болон хөрш БНХАУ-тай хамтрах түншлэлийн тэнцвэрийг хэрхэн зохицуулах талаар судалгаа хийх

II. Монгол улсын геополитикийн орчны байдал

2.1. Хоёр хөрштэй харилцах геополитикийн орчин

Монгол улс түүхэн газарзүйн өгөгдлөөр БНХАУ, ОХУ-ын дунд хашигдсан эх газрын байршилд оршдог нь манай улсын гадаад аюулгүй байдлын орчныг тодорхойлж байдаг геополитикийн суурь хүчин зүйл юм. Түүхэн хөгжилд нь үнэлэн дүгнэвэл, хоёр хөршийн улс төр, эдийн засаг, цэрэг - стратегийн бодлого Монголд шууд нөлөө үзүүлдэг, далайд гарцгүй Монгол улсын гадаад худалдаа, олон улсын зах зээлд нэвтрэх боломж хөрш орнуудаас шууд хамааралтай байдаг.

Дэлхийн эрчим хүчний зах зээл дэх том тоглогч ОХУ-ын эрчим хүчний бодлого стратеги Монгол улсын эдийн засгийн байдалд ихээхэн нөлөөтэй. Монгол улсын импортын шатахууны 99%, дизель түлшний 98%-ийг хойт хөрш нийлүүлдэг. (Д.Жаргал,

2024) 2022 оноос хойш Орос, Украины дайнаас үүдэлтэй ОХУ-ын цэрэг геополитикийн идэвхижил Монгол улсад шууд болон шууд бус нөлөөлөл үзүүлж, гадаад бодлого, аюулгүй байдлын бодлогод сорилт болж буй. Нийт эрчим хүчний импортын 22,3 %-ийг хоёр хөрш хангадаг. (Б.Болд, 2024) Үүнд, Оюутолгой, Тавантолгойн орд газрууд, бусад стратегийн ач холбогдолтой өмнөд бүс нутгийн уул уурхайн төслийн цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээг БНХАУ-аас (58.6%), “Эрдэнэт” УБҮ, Дархан, Эрдэнэт том хотуудын чиглэлд эрчим хүчний хэрэглээг ОХУ-аас (29.9%) импортлож байна.

1994 оноос хойш Монгол улс өмнөд хөрш БНХАУ-тай харилцах харилцаа жил тутам бүх салбарт өргөжин тэлж, харилцан хамаарал гүнзгийрсээр ирсэн. Дэлхийн хоёрдах том эдийн засаг болох Хятад нь Монголын хамгийн том худалдааны түнш, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын гол эх үүсвэр болж байна. (МҮХАҮТ, 2024)

11 жилийн өмнө хэрэгжүүлж эхэлсэн БНХАУ-ын Бүс ба Зам санаачилга нь манай өмнөд хөршийг дэлхийн 151 улстай түншилж, хэд хэдэн тив дамнасан хуурай зам, далайн замаар холбосон хөгжлийн дэд бүтцийн том төсөл юм. (Жиньпин, 2023) Үүнд Хятадын зах зээлийг Европын зах зээлтэй холбох 6 коридорын нэг болох Монгол улс Хятад-Монгол-Оросын коридорын төсөл манай улсад шууд хамаарч, 2016 онд 3 улсын төрийн тэргүүдийн зурсан хэлэлцээрээр албан ёсоор хэрэгжихээр тогтсон. Тус коридороор Монгол улс байгалийн баялгийн экспортын шинэ замуудыг нээх юм. Нөгөө талаас Хятад улс эрчим хүч, ашигт малтмалын томоохон хэрэглэгч тул Монголын уул уурхайн салбарын гол зах зээл, үндсэн импортын түнш мөн. Энэ утгаар Хятадын эдийн засгийн өсөлтөөс Монгол улсын эдийн засгийн өсөлт ихээхэн хамаарч байдаг. (WorldBank, 2024) Иймд Монгол улсын хоёр хөрштэй найрсаг тэнцвэртэй харилцаатай байх гадаад улстөрийн бодлогын чиглэл нь геополитикийн орчин таатай байх үндсэн шалгуур юм.

2.2. Гуравдагч хөрш, бүс нутгийн улсуудтай харилцах геополитикийн орчин

Монгол улсын бие даасан, олон тулгуурт гадаад бодлогоор үндэсний аюулгүй байдлаа хангах бодлогын хэрэгжилт гуравдагч хөршийн стратегиас шууд хамаарч байдаг. Гуравдагч хөршийн бодлого нь хоёр хөрштэй харилцах харилцааг тэнцвэржүүлэх, гадаад аюулгүй байдал, геополитикийн орчинд тэнцвэрийг хангахад амин чухал нөлөөтэй. Гадаад бодлогын үзэл баримтлалд зааснаар АНУ, Европын холбоо, Япон, Өмнөд Солонгос зэрэг орнуудтай түншлэлийн бүх хэлбэрээр харилцаа хөгжүүлж, бүх салбарт хамтран ажиллахыг эрмэлздэг нь Монгол улсын геополитикийн орчин дах хөрш их гүрнүүдээс үзүүлж болзошгүй аливаа сөрөг нөлөөллөөс урьдчилан

сэргийлэх, бие даасан байдлаа баталгаажуулах чухал арга зам мөн. Үүнд, гуравдагч хөршүүдтэй улс төр, аюулгүй байдлын түншлэлээр харилцаагаа өргөжүүлэхээс гадна, эдийн засгийн хувьд хөрөнгө оруулалт, худалдааны шинэ зах зээл хайх боломжийг нэмэгдүүлж байна. (АНУ-ын ЭСЯ, 2024)

Монгол улс Зүүн Азийн бүс нутгийн улсуудтай сүүлийн 30 гаруй жил эрчимтэй, идэвхтэй харилцааг хөгжүүлж ирсэн нь хөгжлийн албан ёсны тусламж, буцалтгүй тусламж, гадаад хөрөнгө оруулалт зэргээр эдийн засгийн хувьд, олон улсын байр суурь бэхжих, олон улсын хамтын нийгэмлэг дэх оролцоо өсөх зэрэг олон үйлд таатай нөлөөлж ирсэн. Сүүлийн жилүүдэд Казакстан зэрэг Төв Азийн бүс нутгийн орнуудтай харилцаагаа өргөжүүлэх нь Монгол Улсын эдийн засгийн хамтын ажиллагааг олон талт болгох ач холбогдолтой төдийгүй шинэ дэд бүтцийн гарц, төмөр зам, авто замын холболтын төслүүдээр бүс нутаг хоорондын (inter-regionalism)-ийн логистик болон эдийн засгийн интеграцид Монголыг нэгтгэх чухал ач холбогдолтой болж байна. (ЕТГ, 2024)

2.3. Монгол улсын геополитикийн орчинд үүсч буй хувьсал

Хэдий 30 гаруй жилийн турш Монгол улс улс төр дипломатын аргаар геополитикийн орчны сөрөг нөлөөллийг амжилттай даван туулж ирсэн боловч сүүлийн жилүүдэд дэлхийн шинэ дэг журмын төлөөх их гүрнүүдийн өрсөлдөөн хурцдаж, үүнээс улбаатай олон улсын хурцадмал байдлууд хоёр хөрш ОХУ, БНХАУ хийгээд АНУ, ЕХ зэрэг гуравдагч хөрш их гүрнүүдийн нэг нь нөгөөдөө сөрсөн бодлогоор улам даамжирч байгаа нь Монгол улсын гадаад аюулгүй байдлын орчинд геополитикийн эрсдэлийг дагуулж байна. Тухайлбал, Евразийн бүс нутгийн түвшинд Орос, Украины дайн, олон улсын харилцааны системийн түвшинд АНУ, БНХАУ-ын өрсөлдөөн улам бүр хурцадмал шинжтэй болж байгаа үед невро буюу улсын түвшинд Монгол Улсын эдийн засаг, цаашлаад хөгжил хөрш орнуудаас улам хамааралтай болж байгаа нь эмзэг байдал үүсгэж болзошгүй.

XXI зууны даяаршлаар тодорхойлогдож буй дэлхийн хөгжлийн чиг хандлага аливаа улс аюулгүй байдлын орчноо “цогц аюулгүй байдлын онол”-ын хүрээнд үнэлж, бодлогоо боловсруулах гарцаагүй нөхцлийг дагуулж байна. (Buzan, 2018) Ялангуяа, байгалийн нөөцийн хомсдол болон уур амьсгалын хурдтай өөрчлөлт, технологид суурилсан ногоон хөгжлийн асуудал Монголын эдийн засгийн чадавхид геополитикийн шинэ сорилтууд авчирч байна.

Дэлхийн хөгжлөөр уялдах цогц харилцан хамаарал олон улсын харилцаанд гүнзгийрч буй эрин үед Монгол улс геополитикийн өгөгдлөө сул биш, давуу тал болгон ашиглах стратегийг эрэлхийлдэг байх нь тулгамдсан шинжтэй болж байна.

III. 2024-2028 онуудад Монгол улсын эдийн засгийг тэлэх төлөвлөгөөнд нөлөөлөх хөрш их гүрнүүдийн гадаад бодлогын шинжилгээ

3.1. БНХАУ-ын гадаад бодлогын үзэл санаа ба геополитик

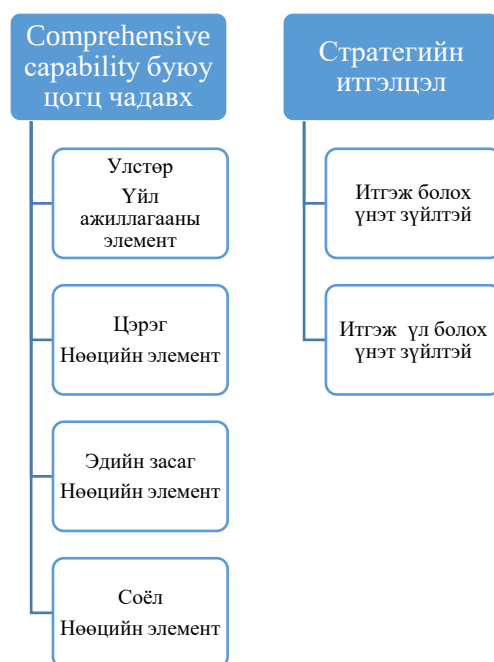
2006 оноос “хөгжиж буй хариуцлагатай их гүрэн” гэж өөрийгөө тодорхойлж эхэлсэн БНХАУ-ын гадаад бодлогыг зөвхөн “Бүс ба зам” санаачилгаар ойлгох нь явцуу юм. Дэлхийн шинэ дэг журмын төлөөх их гүрнүүдийн өрсөлдөөн хурцдаж буй олон улсын харилцаанд БНХАУ глобал манлайллын үзэл санаанд тулгуурласан гадаад бодлогыг хэрэгжүүлж байна.

“Moral realism”-ын онолыг үндэслэгч Хятадын судлаач Юан Шуэтонг хүч, эрх мэдэл, цогц чадавх болон стратегийн итгэлцэл зэрэг нь манлайллын хүчин зүйлс хэмээн үздэг. Манлайлагч улс олон улсын хүчээ материаллаг чадвараа нэмэгдүүлэн олж авч болох ч, зөвхөн материаллаг хүчний давуу байдлаар бусад улс тухайн улсын манлайллыг хүлээн зөвшөөрөхгүй бөгөөд энэ нөхцөлд олон улсын эрх мэдлийг олж чадахгүй. Тэрээр улсын манлайлал нь улс төрийн хүч дээр суурилдаг бол олон улсын манлайлал нь үндэсний чадавхи болон стратегийн итгэлцэл дээр суурилдаг. Стратегийн итгэлцэл хэмээх ойлголт нь ёс зүйн утга агуулгатай бөгөөд бусад улстай хамтран ажиллах, амлалтдаа үнэнч байх зэргээр илэрнэ гэсэн. (Xuetong, 2019)

Стратегийн итгэлцэл бол олон улсын эрх мэдлийн чухал нэгээхэн хэсэг бөгөөд үүнийг ёс суртахууны үйлдлээр олж авдаг. Стратегийн итгэлцлийн чухал элемент болох холбоотнуудаа хамгаалах, олон улсын дэг журмыг зөрчсөн тохиолдолд шийтгэх нь манлайлагч улсын ёс суртахуунтай үйлдэл гэж үздэг. Тиймээс манлайлагч улсын стратегийн итгэлцэл нь амлалт болон хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагааны уялдаа холбоог хэлдэг. Түнш холбоотнууд нь түүний амлалтад итгэх үед түүний удирдлагыг дагаж, мөн олон улсын дэг журмыг чандлан сахиж байвал дайснууд нь түүнийг эсэргүүцэхээс болгоомжлох болно. Стратегийн итгэлцэл манлайлагч улсын хувьд олон улсын эрх мэдэлтэй болохын өмнөх нөхцөл болж өгдөг. Стратегийн үндсэн итгэлцэлгүйгээр хүчирхэг гүрэн олон улсын хамтын нийгэмлэгт эрх мэдэл тогтоож чадахгүй гэж хятадын

судлаач үзсэн. Манлайлагч улсын хувьд стратегийн итгэлцэл олон улсын хамтын нийгэмлэгийн бусад улсад найдвартай манлайлагч хэмээх ойлголтыг төрүүлдэг.

Өөрөөр хэлбэл, Ян Шуэтоны онолыг суурь болгосон Хятадын глобал манлайллын үзэл санаанд олон улсын манлайллыг материаллаг чадвар болон бусад улсын дэмжлэгээр тодорхойлдог.

Бүдүүвч 1: Хятадын глобал манлайллын үзэл санааг бүрдүүлэгч элементүүд

Засгийн газар дотооддоо удирдамжаар төлөвлөгөө хэрэгжүүлж болох ч, олон улсын түвшинд бусад улс орнуудтай хэлэлцээ хийж, боловсруулсан төлөвлөгөөнийхөө зөвшөөрлийг авах ёстой байдаг. Үүний нэг жишээ БНХАУ-ын 2013 онд санаачлан хэрэгжүүлж буй “Бүс ба зам” төсөл юм.

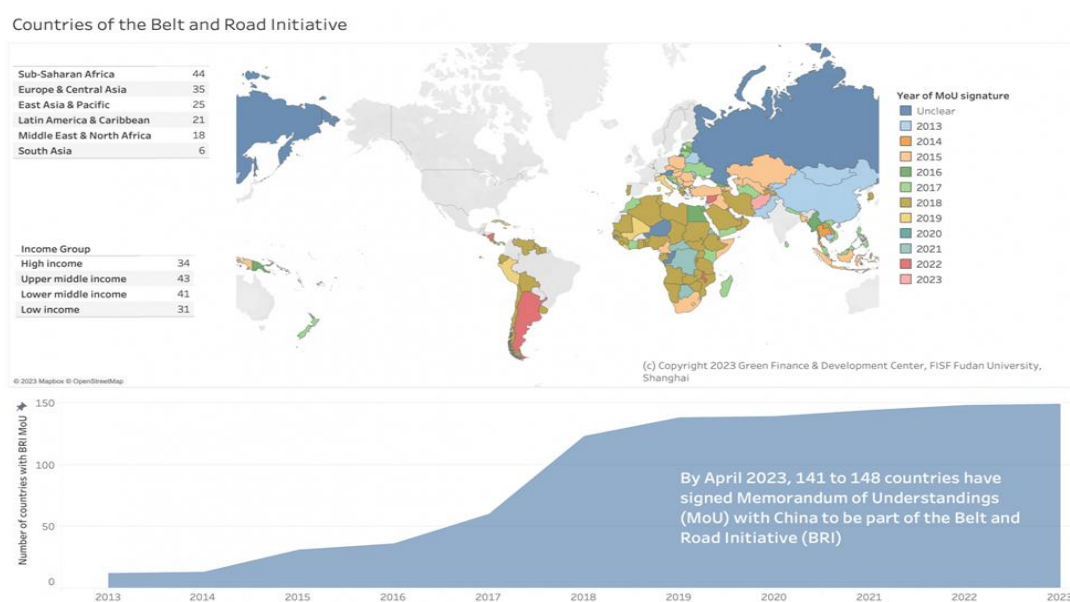
Их гүрнүүдийн олон улсын манлайллыг Ян Шуэтонг 4 төрөлд хуваасан. Үүнд, хүмүүнлэг эрх мэдэл нь олон улсын ёс суртахууны хэм хэмжээний дагуу бодлого явуулдаг, жанжлалын манлайлал нь давхар стандартыг баримталдаг, ардчиллын манлайлал нь хариуцлагагүй байдлыг үзүүлдэг бол дарангуйллын манлайлал реалполитик зарчмаар хэрэгждэг. (Xuetong, 2019)

XXI зууны эхний Хятадын гадаад бодлого дах глобал манлайллын бодлогын мөн чанарыг шинжлэхийн тулд эдийн засгийн стратеги, дипломат санал санаачилгууд, батлан хамгаалах, аюулгүй байдлын бодлого, байр суурь, соёлын нөлөөлөл зэрэг олон

талаар үнэлэх шаардлагатай. Глобал манлайллын талаарх Хятадын үзэл зарчим тус улсын түүх, соёл, улстөрийн хүчин зүйлээс хамааран АНУ-аас ихэд ялгарч байдаг.

Хятад улс түүхэндээ удаан хугацаанд бүс нутгийн их гүрэн байсан уламжлалтай бөгөөд орчин цагийн Хятадын гадаад бодлогын суурь зарчим болох бусад улсын хэрэгт хөндлөнгөөс оролцохгүй байх эрмэлзэл нь АНУ-ын богино хугацаанд дэлхийн их гүрэн болж, олон улсын асуудалд илүүтэй интервенцийн буюу хөндлөнгөөс хүч хэрэглэн оролцдог бодлогоос эрс ялгарна.

Хятадын глобал манлайллын бодлого ихээхэн утгаар эдийн засгийн тэлэлтийн шинжтэй бөгөөд Бүс ба зам санаачилга зэрэг дэд бүтцийг хөгжүүлэн, уг санаачилгын төслүүдээр Ази, Африк, Европ, Латин Америкт ихээхэн хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийн, өөрийн олон улсын тавцан дах байр суурийг материаллаг талаас бэхжүүлэхэд чиглэж байдаг. 2023 оны байдлаар 141 улстай Хятадтай Бүс ба зам санаачилгын хүрээнд хамтран ажиллах хэлэлцээр байгуулаад байна. АНУ-ын хувьд уламжлалт эдийн засгийн манлайллыг хангахын тулд чөлөөт худалдааны хэлэлцээр, чөлөөт зах зээлийн бодлогыг голлодог.

Зураг 1: Хятадын Бүс ба Замд нэгдсэн улсууд

Эх сурвалж: (Countries of the Belt and Road Initiative, 2023)

БНХАУ олон талт дипломат ажиллагаанд өндөр ач холбогдол өгч, идэвхтэй оролцдог. ШХАБ, BRIKC гэх мэт албан бүтцээс гадна Өмнөд-Өмнөдийн хамтын ажиллагаа зэрэг албан бус механизмуудыг ч дурдаж болно. Мөн дэлхий даяар өөрийн

сонирхлыг хангахын тулд хоёр талт түншлэлийн харилцааг өргөн хүрээнд хэрэгжүүлж байна.

БНХАУ-ын гадаад бодлогод “түншлэл” хэмээх ухагдахуун хүйтэн дайн дууссаны дараа үеэс тусгагджээ. 1993 онд БНХАУ хамгийн анх Бразил улстай стратегийн түншлэл тогтоож байсан бөгөөд тэр цагаас Хятад улс түншлэлийн харилцааг дипломат ажиллагааныхаа гол арга хэрэгсэл болгосон. (Feng Zhongping, Huang Jing, 2014)

2024 оны байдлаар Хятад 180 улстай дипломат харилцаатай, үүнээс 112 улс болон бүс нутгийн байгууллагуудтай өөр өөр түвшинд түншлэлийн харилцаа тогтоосон байна.

Сүүлийн жилүүдэд БНХАУ-ын гадаад бодлогын гол зорилго “Глобал түншлэлийн сүлжээ”-г бий болгоход чиглэгдэж байгаа (Bonif, 2023) бөгөөд үүнийг гадаад бодлогодоо хэрхэн тусгаж буйг Хятадын эрх баригчдын албан ёсны мэдэгдэл, байр сууриас дүгнэн шинжлэх боломжтой. БНХАУ-ын түншлэлийн сүлжээ зөвхөн улс орнуудаар хязгаарлагдалгүй Европын холбоо, Африкийн холбоо, АСЕАН, Арабын лиг зэрэг бүс нутгийн томоохон байгууллагуудыг стратегийн түншийнхээ жагсаалтад оруулаад байна. Олон талт механизмуудтай илүү ойр дотно харилцаа тогтоох нь бүс нутагтай харилцаагаа тогтворжуулахад тустай гэж Хятадын тал үздэг. Ерөнхийд нь БНХАУ-ын түншлэлийн бодлогын хэрэгжилтийг

- I. Иж бүрэн стратегийн түншлэл Comprehensive Strategic Partnership (全面战略伙伴关系)
- II. Стратегийн түншлэл Strategic Partnership (战略伙伴关系)
- III. Иж бүрэн хамтын ажиллагааны түншлэл Comprehensive Cooperative Partnership (全面合作伙伴关系)
- IV. Хамтын ажиллагааны түншлэл Cooperative Partnership (合作夥伴關係)
- V. Найрсаг хамтын ажиллагааны түншлэл Friendly Cooperative Partnership (友好合作关) гэж 5 бүлэглэж болно.

Зураг 2: Хятадын глобал түншлэлийн сүлжээ
 Эх сурвалж: Bhole, O. (2023, July 7). China's "Partnerships" With the World. ORCA |
 Organisation for Research on China and Asia.

Хятад глобал манлайллын бодлогодоо түншлэлийг голлож буй нь, АНУ-ын уламжлалт НАТО зэрэг эвсэл, эсвэл стратегийн холбоотнуудтай харилцах харилцаандаа суурилан манлайлж ирсэнээс ялгаатай байна.

Бусад улсын хэрэгт хөндлөнгөөс оролцохгүй байх, харилцан хүндэтгэх, харилцан ашигтай түншлэх зарчмуудыг Хятад онцолдог нь үндэсний түүхэн уламжлалаас үүдсэн бүрэн эрхт, тогтвортой байдлыг чухалчилдаг үндэсний соёлоос улбаатай.

Хятад өмнөх өөрийн болон бусад улсын, тухайлбал, АНУ-ын амжилттай хэрэгжсэн загварыг стратегидаа ашиглаж чаддагийн тод жишээ бол “Бүс ба зам” санаачилга юм. Ингэхдээ өрнөдийн батлан хамгаалах бодлого, дипломат ажиллагаа, эдийн засгийн стратегийг өөрийн үндэсний онцлогт уусган нутагшуулж байгаа бөгөөд инновацад ач холбогдол өгсөөр байгаа юм.

Хятад жил тутам өсөн нэмэгдэж буй өөрийн байр суурийг даган олон улсын хэм хэмжээ, байгуулал, дэг журамд нөлөөлөхөөр тууштай, итгэлтэй үйл ажиллагаа явуулсаар байна. Үүний тод илрэл нь Си Жиньпиний 2013 онд анх дэвшүүлсэн *Хүн төрөлхтөний хувь заяаны цогц нэгдлийн үзэл санаа* юм. Үүний зэрэгцээ Өрнөд давамгайлсан олон улсын дэг журмын байдалд нээлттэй шүүмжлэлтэй хандах болсон. Хятадын глобал

манлайллын бодлогод уламжлалт хятадын дипломат ажиллагаа болон орчин үеийн геополитикийн сонирхол хосолж байдаг. Үүний тулд эдийн засгийн урамшуулал, дипломат ятгалга, цэргийн хязгаарлалтыг ашиглаж байна. 2023 онд гаргасан БНХАУ-ын “Цагаан ном”-д онцолсон хүн төрөлхтөний хувь заяаны цогц нэгдлийн үзэл санаа нь глобал манлайллын цөм мөн. (М.Чимидцэеэ, 2023)

Хятадын глобал манлайллын бодлогын цөм санаа, мөн чанарыг хэрэгжүүлж буй стратеги нь тус улсын засгийн газраас глобал хөгжил, аюулгүй байдал, соёлын хамтын ажиллагааг дэмжсэн хэд хэдэн томоохон санаачилгаар тайлбарлаж болох юм. Эдгээр үзэл санаачилга нь глобал удирдлага, тус гүрний олон улсын тавцанд тэргүүлэх сонирхлыг тодорхой илтгэж байдаг. Үүнд,

1. **Даян дэлхийн хөгжлийн санаачилга (GDI):** 2021 оны 9 сарын 21-нд НҮБ-ын ЕА-н 76 чуулган дээр Ши Жиньпиний хэлсэн үгэнд анх туссан. Дэлхий даяар ядуурал, эрүүлийг хамгаалах, боловсрол, дэд бүтэцтэй холбоотой асуудлыг шийдвэрлэх замаар тогтвортой хөгжлийг дэмжих зорилготой. Гол онцлог нь тогтвортой хөгжлийн зорилгуудыг хангахад чиглэгдсэн. Энэ ч утгаар НҮБ-ын үйл ажиллагаатай салшгүй холбоотой бөгөөд ядуурлыг бууруулж, хүнсний аюулгүй байдлыг хангаж, ногоон хөгжлийг дэмжиж, инновацийг хөгжүүлэх юм. Үүний тулд түншлэл ба хамтын ажиллагааг чухалчилсан. Ингэхдээ хөгжиж буй орнуудад хөгжлийг дэмжих санхүүжилтээ нэмэх, техникийн туслалцаа үзүүлэх үүрэг хүлээсэн. Гол хэрэгжүүлэх чиглэл нь эрүүл мэнд (COVID-19 халдвараас улбаатай), дэд бүтцийг хөгжүүлэх (Бүс ба зам), боловсрол, мэргэжилтэн бэлтгэх хүчин чадавхиа өсгөх юм.
2. **Даян дэлхийн аюулгүй байдлын санаачилга (GSI):** 2022 оны 4 сарын 21-нд Боагийн азийн жил бүрийн форумын чуулган дээр Ши Жиньпиний хэлсэн үгэнд туссан. Бүх нийтийг хамарсан хамтын ажиллагаанд тулгуурласан тогтвортой аюулгүй байдлын үзэл баримтлалыг урагшлуулж, уламжлалт ба уламжлалт бус аюул заналыг арилгах зорилготой. Бүх талын аюулгүй байдал хэмээн улс төр эдийн засаг цэрэг нийгэм эдийн засгийн хэмжүүрээр аюулгүй байдлыг холбоо хамааралд авч үзсэнээрээ онцлог. Хөндлөнгөөс оролцохгүй байх зарчмыг баримтлан бүрэн эрхийг хүндэтгэж, олон талт байдлыг дэмжин, олон улсын аюулгүй байдлыг хамгаалах НҮБ-ын үүргийг нэмэгдүүлнэ. Хямрал мөргөлдөөнийг яриа хэлэлцээгээр зохицуулах, ингэхдээ урьдчилан сэргийлэх дипломат ажиллагаа, энхийн бүтээн байгуулалтанд гол ач холбогдол өгч буй. Тэр

дундаа бүс нутгийн аюулгүй байдлыг хангах механизмуудад үндсэн анхаарал хандуулж, ШХАБ зэргээр дамжуулан хамтын ажиллагааг өргөжүүлэхээр тусгасан.

3. **Даян дэлхийн соёл иргэншлийн санаачилга (GCI):** 2023 оны 3 сарын 15-нд Бээжинд болсон Глобал хөгжлийн дээд хэмжээний уулзалтын үндсэн илтгэлд Ши Жиньпин хэлсэн. Олон янз соёл иргэншил хоорондын харилцан ойлголцол, хүндэтгэх соёлын солилцоог дэмжин эв найртай, хүртээмжтэй дэлхийг цогцлооход дэмжлэг үзүүлэх зорилготой. Гол онцлог нь харилцан ойлголцол, хүндэтгэлийг нэмэгдүүлэхийн тулд соёлын солилцоог дэмжихэд оршино. Хүн төрөлхтний нийтлэг үнэт зүйлс болсон энх тйаван, хөгжил, тэгш эрх, шударга ёс, ардчилал, эрх чөлөөг түгээн дэлгэрүүлэхийн тулд боловсролын хамтын ажиллагааг дэмжиж, академик солилцоо, хамтарсан судалгаа, боловсролын байгууллагууд хоорондын хамтын ажиллагааг бүх дэлхийн хэмжээнд дэмжихээр тусгасан. Соёлын өвийг хамгаалах хадгалахын ач холбогдлыг онцолж, соёлын олонлиг байдлыг дэмжихээр мэдэгдсэн. Мөн Күнзийн институт, соёлын наадмууд зэргээр Хятадын зөөлөн хүчийг нэмэгдүүлж, глобал соёлын нөлөөг тэлэх утга ч агуулагдаж байгаа.

Эдгээр санаачилга нь түншлэлд тулгуурласан илүү хүртээмжтэй, тогтвортой амар амгалан дэлхийн дэг журмыг үүсгэн байгуулах Хятадын глобал манлайллын стратегийн үзэл зарчмыг илэрхийлж байгаа юм. Эдгээр санаачилгаар дамжуулан Хятад олон янз байдлыг хүндэтгэсэн, хамтын ажиллагааг дэмжсэн олон туйлт дэлхийн дэг журмын **глобал удирдлагыг үүсгэн байгуулагчийн дүрд** байхаар өөрийгөө тодорхойлж байна.

Бүхэлдээ хүн төрөлхтний хувь заяаны цогц нэгдлийн үзэл санаа нь хүртээмжтэй байдал, хамтын ажиллагаа, олон талт байдал, бүрэн эрхийг хүндэтгэх зарчим, Хүн төрөлхтөн нийтлэг хувь заяатай тул нийтлэг хөгжил дэвшилд хүрэхийн тулд хамтрах хэрэгтэй гэж сургаж буй. Үүний тулд НҮБ-ын тэргүүлэх үүргийг бэхжүүлж, улсуудын хэрэгт хөндлөнгөөс оролцохгүй бие даасан байдлыг хүндэтгэх хэрэгтэй гэж үздэг. Энэ үзэл санаагаар дамжуулан, эдгээр санаачилгаар дамнуулан Хятад өөрийгөө хариуцлагатай, бүтээлч дэлхийн манлайлагч гүрний байр сууринд тодорхойлохоор чармайж глобал асуудлуудыг зохицуулах улс хоорондын өргөн хамтын ажиллагаа, эв нэгдлийг уриалж байгаа юм. Гэвч нөгөө талаар Хятадын глобал манлайллын бодлого нь дипломат санал санаачилгаас гадна эдийн засгийн хүчирхэгжил, тэлэлт, цэргийн шинэчлэл, зөөлөн хүчний өсөлтийг давхар агуулж байгаа билээ.

Бүдүүвч 2: Хятадын глобал манлайллын үзэл санаа, хэрэгжүүлэх стратегийн загварчлал

Бүдүүвч 3: Хятадын глобал манлайллын гадаад бодлогын хэрэгжилт

БНХАУ дэлхийн дэг журмыг өөрт таатайгаар тэнцвэржүүлэн хувьсгах геополитикийн сонирхолдоо хүрэхээр **хүмүүнлэг эрх мэдлийн манлайлал** хэрэгжүүлж байна гэж үзэж болно. Хүмүүнлэг эрх мэдлийн манлайлал нь олон улсын манлайлалд найдвартай, тууштай бодлого явуулдаг. Олон улсын манлайлалд хэрвээ ёс зүйтэй алхмуудыг хийж байвал энэ нь хүмүүнлэг эрх мэдлийн манлайлал хэмээн үзэж болно. Энэхүү манлайлал нь олон улсын дэг журмыг дараах гурван аргаар баримталдаг.

1. Олон улсын хэмжээний дагуу үйл ажиллагаа явуулж бусад улс орнуудад сайн үлгэр дууриал үзүүлэх
2. Энэхүү дэг журмыг дагасан улс орнуудыг шагнах замаар ашигтай олон улсын дэг журмыг бий болгох
3. Олон улсын дэг журмыг зөрчсөн улс орнуудыг шийтгэх замаар манлайлах юм.

2023 оны 7 сарын 1-ээс БНХАУ түүхэндээ анх удаа Гадаад бодлогын тусгайлсан хууль баталснаа мөрдөх болсон. “БНХАУ-ын гадаад харилцааны тухай хууль” хэмээх уг хуулинд зааснаар өмнөд хөрш “Хятад улс үндэсний бүрэн эрхт байдал, аюулгүй байдал, хөгжлийн сонирхол, олон улсын шударга ёсыг тууштай хамгаалах хатуу итгэлтэй, хариуцлагатай” байдлаа тунхагласан. Тус эрх зүйн баримтад уламжлалт гадаад бодлогын үзэл баримтлалаас гадна Сигийн дэвшүүлсэн гадаад бодлогын хоёр үндсэн үзэл баримтлал болох даян дэлхийн аюулгүй байдлын болон даян дэлхийн төрөлхтний соёл иргэншлийн санаачилгын үзэл санааг хуульчилсан буюу глобал манлайллын стратегийг урт хугацаанд баримтлахаа нотолсон.

3.2. Хятадын хөрш орнуудын талаар баримтлаж буй бодлогын шинжилгээ

БНХАУ бүс нутагтаа хамгийн олон хөрштэй орон бөгөөд энэ нь тус улсын маш том давуу тал, онцлог болж өгдөг. Тиймээс хөршүүдтэйгээ хэрхэн харилцах бодлого нь Хятадын гадаад бодлогын салшгүй нэг чухал хэсэг юм.

“Хөрш орнуудын бодлого” нь БНХАУ-ын гадаад бодлогын нэршилд 1988 оноос хойш тусгайлан орсон байдаг. 2006 оноос БНХАУ-ын гадаад бодлогыг 4 том бүлэгт ангилж, “Их гүрэн бол чухал, хөрш орнууд бол нэн тэргүүнд, хөгжиж буй орнууд бол үндсэн суурь, олон талт харилцаа бол гол тавцан” хэмээн ерөнхийлөн тодорхойлсон. (Б.Анхбаяр, 2020)

Түүнчлэн Хятад улс хөрш орнуудтай харилцах гадаад бодлоготоо “сайн хөршийн найрсаг харилцаа”, “сайн хөрш, сайн түнш, сайн найз”, “хөрштэйгөө найрсаг харилцаатай байж, хөрштэйгөө түншүүд болох”, “эвсэг, аюулгүй, цэцэглэн хөгжсөн хөршүүд”, “Элэгсэг дотно, чин үнэнч, харилцан хүртээмжтэй, уужуу багтаамжтай”, “хөрш орнуудын цогц нэгдэл” тэргүүтэй олон ойлголт, үзэл баримтлалыг тусгаж ирсэн. Эдгээр нэршилүүд нь өөр өөр боловч угтаа “Бүс нутгийн энх тайван, хамтын ажиллагаа, хөгжил цэцэглэлтийн таатай орчныг бүрдүүлэхийн тулд хөрш орнуудтай харилцах

харилцааг сайтар зохицуулж, хөгжүүлэх” гэсэн үндсэн санааг илэрхийлнэ. (ZHANG Yunling, 2022)

БНХАУ-ын хөрш орнуудын бүс нутагт гол төлөв 4 том хэсгийг багтаадаг. Үүнд:

1. Зүүн хойд Ази
2. Зүүн өмнөд Ази
3. Өмнөд Ази
4. Төв Ази багтана. Хэрэв Баруун Ази, Номхон далайн бүс нутгийн нэмж хамруулбал БНХАУ-ын “өргөтгөсөн хөршүүд” хэмээх томоохон бүс нутгийн ойлголтыг бий болгодог. (Шүрэнтана, 2017)

БНХАУ бүс нутагт нь тохирсон бүсчлэлийн ерөнхий бодлогын чиглэлтэй. Тухайлбал, Зүүн хойд Азийн бодлого, Зүүн өмнөд Азийн бодлого, Өмнөд Азийн бодлого, Төв Азийн бодлого гэх мэт. Харин БНХАУ-д “Хойд Ази” гэх тусгайлсан бодлого байдаггүй учраас Монгол Улсын бүсчлэлийг Төв Ази, Зүүн Хойд Азийн аль нэгт багтааж ирсэн. (Б.Анхбаяр, 2020)

2023 оны аравдугаар сарын 24-ний өдөр Бээжин хотноо Хятадын ГХЯ “**Шинэ эриний Хятадын хөрш орнуудын талаарх гадаад бодлогын хэтийн төлөв**” баримт бичгийг албан ёсоор танилцуулж, хөрш орнуудынхаа талаарх гадаад бодлогоо анх удаа баримт бичгийн хэлбэрээр зарласан билээ. Тус баримт бичгийн оршилд хөрш бүс нутаг нь Хятадын амар тайван тогтвортой байдал, хөгжил дэвшлийн суурь гэж Зэн Буддизмын сургаалиас иш татаад бүс нутгийн энх тайван, тогтвортой байдал, хөгжил дэвшлийн төлөө тууштай байхаа нотлон илэрхийлжээ. Мөн цаашид хөрш орнуудын талаар баримтлах гадаад бодлогоо танилцуулснаас үзвэл,

- Хятад улс хөрш орнуудын талаар баримтлах гадаад бодлогын залгамж чанар, тогтвортой байдлыг хадгалж, сайн найз, сайн түнш байх чиглэл баримтална,
- “Элэгсэг дотно, чин үнэнч, харилцан хүртээмжтэй, уужуу багтаамжтай” гадаад бодлогын үзэл баримтлалаа хэрэгжүүлнэ,
- Хятад шинэ хэлбэрийн олон улсын харилцааг бий болгож, эрх тэгш, нээлттэй, хамтын ажиллагааны түншлэлийн харилцааг гүнзгийрүүлэн хөгжүүлнэ,
- Том, жижиг улсууд тэгш харилцах олон улсын харилцааны эерэг системийг бий болгохын төлөө Хятад улс тууштай ажиллахаа энэ баримт бичгээр дахин зарласан. (О.Цэрэндондог, 2023)

Тус баримт бичигт дурдсанаар Хятад улс өдгөө бүс нутгийн 28 улс болон АСЕАН-тай олон талт, бодит түншлэл, хамтын ажиллагааны харилцаа, харилцан ашигтай стратегийн харилцааг тогтоож, 12 улстай түүхэн маргаантай хилийн асуудлаа яриа хэлэлцээрийн үндсэн дээр шийдвэрлэж, 9 улстай сайн хөрш, найрсаг хамтын ажиллагааны гэрээнд гарын үсэг зуржээ. (Outlook on China's Foreign Policy on Its Neighborhood in the New Era, 2023)

Үүний дотроос хөрш орнуудтайгаа байгуулсан стратегийн түншлэлийн харилцааг ангилбал:

- Шинэ эрин үеийн иж бүрэн стратегийн хамтран ажиллах түншлэл: ОХУ
- Мөнхийн стратегийн хамтын ажиллагааны түншлэл: Пакистан
- Үүрдийн иж бүрэн стратегийн түншлэл: Казахстан
- Шинэ зууны иж бүрэн стратегийн түншлэл: Киргиз
- Иж бүрэн стратегийн хамтын ажиллагааны түншлэлийн харилцаа: Вьетнам (2008), Лаос (2009), Мьянмар (2011)
- Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа: **Монгол** (2014), Малайз (2013), Индонез (2013), Тажикистан (2017)
- Стратегийн хамтын ажиллагааны түншлэлийн харилцаа: Энэтхэг (2005), Өмнөд Солонгос(2008), Афганистан (2012), Балба (2019)
- Найрсаг хамтын ажиллагааны түншлэлийн харилцаа: Хойд Солонгос
- Стратегийн харилцан ашигтай харилцаа: Япон (2006) байна.

Өнөөдөр Хятад Улс 112 улс, бүс нутгийн байгууллагуудтай түншлэлийн харилцааг хөгжүүлж байна. Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын түншлэлийн харилцаан дах нэршил нь олон төрөл, утга агуулгатай байдаг бөгөөд түүгээрээ тухайн улстай харилцах харилцааныхаа онцлог шинжийг тодорхойлж өгдөг.

Хятад улсын хөрш орнуудтайгаа харилцах чиглэл нь тус улсын гадаад бодлогод чухал байр суурь эзэлдэг. Тийм ч учраас бүс нутгийн орнуудтайгаа хөгжүүлж буй түншлэлийн харилцаандаа ихээхэн ач холбогдол өгч, шат дараалалтайгаар харилцаагаа ахиулж байна. Тухайлбал, БНХАУ-ын түншлэлийн сүлжээнд ОХУ-тай байгуулсан “Шинэ эрин үеийн иж бүрэн стратегийн хамтран ажиллах түншлэл”-ийн харилцаа болон Пакистантай байгуулсан “Мөнхийн стратегийн хамтын ажиллагааны түншлэл”-ийн харилцаа хамгийн дээд шатанд тооцогддог. Түүнчлэн, Хятад улс Төв Ази дах урт хугацааны стратегийн зорилтуудаа хэрэгжүүлэх үүднээс Казахстан, Киргиз улсуудтай “Үүрдийн иж бүрэн стратегийн түншлэл” болон “Шинэ зууны иж бүрэн стратегийн

түншлэл”-ийг байгуулж, түншлэлийн харилцааны цар хүрээ, ач холбогдлоо улам нэмж байна. Үүнээс гадна, бусад 12 хөрш улстай нийт 5 түвшинд түншлэлийн харилцааг тус тус өргөжүүлэн хөгжүүлж байна.

Монгол Улс 2014 оноос эхлэн Малайз, Индонез, Тажикистан улсуудын хамт БНХАУ-ын “Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа”-тай орнуудын ангилалд багтдаг.

Хоёр орны өнөөгийн харилцааны суурь 1994 онд байгуулагдсан “Монгол Улс, БНХАУ-ын найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны гэрээ”-ний үндсэн дээр тавигдаж, хоёр талын харилцан хийсэн албан ёсны айлчлалуудын хүрээнд шинэ шатанд гарсаар 2014 онд “Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа”-нд хүрсэн. Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Ухнаагийн Хүрэлсүхийн 2022 оны 11 дүгээр сард БНХАУ-д хийсэн төрийн айлчлалын үеэр хоёр тал “Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцааг шинэ эрин үед урагшлуулан хөгжүүлэх тухай хамтарсан мэдэгдэл” гаргаж иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаагаа агуулгаар баяжуулан хөгжүүлэхийг эрмэлзэж байна.

Монгол Улс, БНХАУ-ын харилцааны хамгийн чухал салбар нь худалдаа, эдийн засаг бөгөөд БНХАУ нь манай улсын худалдааны хамгийн том түнш билээ.

Хятад улсын Монголоос авах импортын бараа бүтээгдэхүүний төрөл 2017 онд 227 нэр төрөл байсан бол 2023 онд 150 гаруй төрлийн бараа бүтээгдэхүүн болж буурсан. Монгол Улсын экспортын бүтцийг өөрчлөх, уул уурхайн бус экспортын бүтээгдэхүүний эзлэх хувийг нэмэгдүүлэх, экспортын бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэхээр олон төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг боловч, бодит байдал дээр худалдааны хамгийн том түнш Хятад улстай хийж буй худалдаан дээр биеллээ олохгүй байна. (Ч.Сумъяа, 2023)

Хоёр орны гадаад худалдааны тэнцэл Монгол Улсын талд ашигтай гарч, худалдааны хэмжээ жил ирэх тусам өсөж байгаа нь нэг талаараа давуу тал боловч нөгөө талдаа худалдааны эргэлтэд нэг улс давамгайлж, экспортын бараа бүтээгдэхүүний төрөл цөөн хэвээр байгаа нь Хятадын эдийн засгаас хараат байх, манай эдийн засаг эмзэг байх сөрөг талыг дагуулсан хэвээр байна.

БНХАУ нь Монгол Улсын тэргүүлэгч хөрөнгө оруулагчдын нэг бөгөөд манай улсад оруулсан шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ нийт ГШХО-ын 19 хувийг эзэлдэг.

Цаашид Монгол Улс, БНХАУ-ын харилцаа бүх салбарт өргөжин хөгжиж, хоёр орны худалдаа, эдийн засгийн эргэлт тасралтгүй нэмэгдэх төлөвтэй байгаа энэ цаг үед,

хоёр орны харилцаа харилцан ашигтай, тэнцвэртэй түншлэлийн зарчмыг баримтлан хөгжих боломж бий гэж үзэх байна.

3.3. ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл санаа ба геополитик

2022 оны Орос, Украины дайнаас хойш хойт хөршийн гадаад бодлого Зүүн Европт төвлөрч, Азийн зэрэг бусад чиглэлийн бодлого ихэд сулраад байгаа хэдий ч, олон улсын тавцан дах болон ОХУ-ын байр суурь хүчтэй хэвээр байна.

2023 онд ОХУ Гадаад бодлогын үзэл баримтлалаа шинэчлэн баталсан нь геополитикийн сонирхлын хувьд дараах хэд хэдэн онцлогтой байна. Үүнд,

Нэгд, өмнө нь тунхаглаж ирсэн НҮБ-ын Дүрмийг зарчим болгосон олон улсын харилцаанаас татгалзаж, бүрэн эрхийн зарчмыг тэргүүнд чухалчилсан.

Хоёрт, стратегийн шинэ төлөвлөлтийн хэлбэрийг тодорхойлсон. Өмнө нь гадаад бодлогын үндсэн зорилгыг гол чиглэл болгож байсан бол шинээр “үндэсний ашиг сонирхол” хэмээх үзэл зарчмыг анх хэрэглэж, түүнээс урган гарах стратегийн зорилгуудаа тодорхойлж, мөн стратегийн зорилгуудаас тэргүүлэх чиглэлүүдээ тодорхойлсон.

Гуравт, глобал “шинэ орон зай” дах Оросын эрх ашгийг хангах талаар тусгасан. Дэлхийн далай, сансар, агаарын орон зайг үүнд хамруулсан.

Дөрөвт, гадаад харилцаанд тэргүүлэх ач холбогдлоор нь улсуудыг шатлан авч үзсэнээс гадна бүс нутгийн газарзүйн хил хязгаарыг шинээр нэрлэн, шатлан үнэлсэн. Жишээ нь, өмнө нь ашигладаггүй байсан Исламын ертөнц, Евразийн эх газар зэрэг нэр томъёог хэрэглэн Оросын гадаад бодлогыг бүс нутгийн чиглэлээр эрэмбэлсэн. Энэ нь уламжлалт хилийн ойлголтоос татгалзаж, бүс нутгийн орон зайг хүчний төвүүд дээр үнэлсэн онцлогтой байна. Тусгаар улсуудын хамтын нөхөрлөлийн орнуудын дараа Арктикийг чухалчилсан. Ази Номхон Далай, Исламын ертөнц, Африк, Латин Америк, Карибын орнуудтай харилцах хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд том ач холбогдол өгсөн.

Тавд, гадаад бодлогын чиглэлийг хэрэгжүүлэх байгууллын тоог нэмсэн. Уламжлалт Ерөнхийлөгч, Холбооны хуралдааны Холбооны зөвлөл болон Төрийн дум, Засгийн газар, Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөл, ГХЯ, Россотрудничество гадна Төрийн зөвлөлийг шинээр үүсгэхээр тусгасан нь гадаад бодлогын залгамж чанарыг хадгалахад оршсон.

2023 оны гадаад бодлогын үзэл баримтлалд ОХУ өөрийгөө шинээр үнэлсэн бөгөөд тухайлбал, чухал нөөцүүдийг эзэмшдэг улсын хувьд, орчин үеийн олон улсын харилцааны системийн үндсийг тавьж, Дэлхийн II дайнд ялалт байгуулахад шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэсэн гүрний хувьд, ЗХУ-ын залгамж улсын хувьд, дэлхийн тэргүүлэх цөмийн зэвсэгтэй хоёр гүрний нэгийн хувьд, НҮБ-ын Аюулгүйн зөвлөлийн байнгын гишүүний статустай улсын хувьд өргөн уудам Еврази болон Евро-Номхон далайн бүсийн гүрэн бөгөөд өөрөө өөрийгөө хангагч улс- соёл иргэншил хэмээн дэлхийн гүрний амбицаар гадаад бодлогын үзэл санаа, геополитикийн сонирхлоо төлөвлөсөн.

Үүнд, Монгол улс гадаад бодлогын дөрөвдэх түвшний чиглэл болон Ази Номхон Далайн бүс нутгийн сонирхолд хамаарч байгаа бөгөөд сонирхлын тэнцвэр, харилцан ашиг дээр тулгуурласан хамтын ажиллагаа, түншлэлийн зарчмаар харилцах төлөвт хамаарч байна.

3.4. ОХУ-ын Орон зайн хөгжлийн стратегийн Монгол улсад үзүүлэх нөлөөллийн шинжилгээ

2019 онд ОХУ-ын Засгийн газар Орон зайн хөгжлийн стратегийн үзэл баримтлалыг баталсан. Уг стратегийг батлахад гадаад буюу олон улсын хүчин зүйлс, тэр дундаа геополитикийн шахалтын өндөр түвшин нөлөөлсөн гэж тодорхойлжээ. Энэ нь Оросын үндэсний аюулгүй байдал, тогтвортой, тэнцвэртэй хөгжлийг хангахаар Холбооны засгийн газраас баталсан бодлогын баримт юм. Уг зорилгын хүрээнд дэд бүтцийн хязгаарлалтыг даван туулах, бүс нутаг хоорондын ялгааг багасгах, эдийн засгийн хөгжлийн орон зайг өргөжүүлж, эдийн засгийн өсөлтийг түргэтгэх, үндэсний аюулгүй байдлыг хангах зорилтуудыг дэвшүүлсэн. Дээрх үзэл баримтлал нь 2030 он хүртэл, 2036 онд чиглэсэн ОХУ-ын орон зайн тогтвортой, тэнцвэртэй хөгжлийг хангах стратегийн үндэс юм.

Уг бодлогын баримтад ОХУ-ын геостратегийн тодорхой нутаг дэвсгэрүүдэд онцгой ач холбогдол өгөхөөр тусгасан. **Геостратегийн нутаг дэвсгэрүүд** гэдэгт ОХУ-ын нийгэм эдийн засгийн тогтвортой хөгжил, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад ач холбогдолтой Оросын хил дагуу нэг болон хэд хэдэн субъектийн нутаг дэвсгэрийг бүхэлд нь болон хэсэгчлэн авч үзсэн. Үүнд:

- Шинэ бүс нутгууд
- Калининградын хязгаар, Крымын бүгд найрамдах улс, Севастополь
- ОХУ-ын Арктикийн бүс

- Алс Дорнодын холбооны тойргийн бүсүүд
- Умард Кавказын холбооны тойргийн бүсүүдийг нэрлэжээ. Үүнд, Монголд шууд хамаарах нь Алс Дорнодын геостратегийн нутаг дэвсгэр байна.

Тухайлбал, Алс Дорнод, Сибирийн геостратегийн бүсийг хөгжүүлэхээр ойрын жилүүдэд эрчим хүч болон байгалийн хийн хангамж бага байгааг шийдвэрлэхээр тусгасан. Учир нь 2023 оны байдлаар байгалийн хийн ашиглалтаар тоноглогдсон орон сууцны дундаж талбай Сибирийн холбооны тойрогт 28,2%, Алс Дорнодын холбооны тойрогт 22,3% байгаа нь оросын дундаж үзүүлэлт 66,4%-иас их доогуур үзүүлэлт юм. Асуудлыг шийдвэрлэхээр Сибирь, Алс Дорнодын нутаг дэвсгэрийг байгалийн хийгээр хангах болон цөмийн болон усан цахилгаан станц хөгжүүлэхээр төлөвлөжээ. Энэ нь Орос, Хятадын Монголоор дайруулан өнгөрүүлэх Сибирийн хүч-2 байгалийн хийн хоолойн төсөлд эергээр нөлөөлөх, эсбөгөөс хил залгаа Монгол улсад эергээр нөлөөлөх төлөвлөлт юм. Учир нь тус стратегийн үзэл баримтлалд хил орчмын найрсаг харилцаатай улсуудтай харилцаа хөгжүүлэхийг шинэ боломж хэмээн үнэлээд геополитикийн шахалт өсөхөөс сэргийлж, хил орчмын найрсаг харилцаатай Евразийн эдийн засгийн холбооны улсууд, БНХАУ, **Монгол улстай хил орчмын хамтын ажиллагааг** онцолсон. (РФ, 2024)

ОХУ-ын Орон зайн хөгжлийн стратегийн 2019-2025 оны хэрэгжилтийн тайлангаас үзэхэд 2023 оны байдлаар дэд бүтцийн хязгаарлалтыг даван туулах зорилтын хүрээнд далайн боомтуудын хүчин чадал 2017 онтой харьцуулахад 316 сая тонн (+30%), төмөр замын боомтуудруу нэвтрэх гарц 99 сая тонн (+29%), цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэл 104 тэрбум квт/цаг (+10%), зам засвар, байгуулалт 88 мянган км, бараа эргэлт 59 тэрбум тонн-км-ээр тус тус нэмэгдсэн байна. (РФ, 2024)

ОХУ-ын орон зайн хөгжлийн стратегитай 2024-2030 онуудад хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж буй мега төслүүд шууд хамааралтай байна. Эдгээр төсөл нь 2012 оны ханшаар 10 тэрбум рубль давсан өртөгтэй төслүүд юм. Мөн хугацаанд гүйцэтгэхээр 2024 оны 5 сарын 7-оос хэрэгжүүлж эхэлсэн нийт 15 мега төсөл байгаагаас Монгол улсад нөлөөлөх боломжоор төмөр зам, автозамын бүтээн байгуулалтууд, Буриадын Озёрный уулын баяжуулах үйлдвэр хамаарахаар байна. ОХУ-ын Буриадын Озёрное хэмээх их хэмжээний цайр, хар тугалга, кадми, мөнгө, алтны нөөцтэй ордод түшиглэн баригдаж буй уул уурхайн цогц үйлдвэр жилд 435 мянган тонн цайрын баяжмал, 130 мянган тонн металл хэлбэрээр цайр, 120 тонн мөнгө, 45 мянган тонн хар тугалга жилд олборлох

хүчин чадалтай. Үйлдвэрийн дэд бүтцийн бэлтгэл ажил 2005 оноос эхэлж, 2020 оноос идэвхижсэн бөгөөд 2024 оны 9 сард үйл ажиллагаа эхлүүлэх үеийн нийт төслийн өртөг 103 тэрбум рубль байна. (нас, 2024) 2025 онд Озёрный уулын баяжуулах үйлдвэр жилд 6 сая тонн хүдэр боловсруулахаар төлөвлөжээ. Энэ үйлдвэр Оросын орон зайн хөгжлийн стратегийг хэрэгжүүлэх гол механизмын нэг Дорны эдийн засгийн чуулганы хүрээнд амжилттай хэрэгжиж байгаа төсөл мөн. Дорны эдийн засгийн чуулганд Монгол улс санаачилгатай оролцдог. 2024 оны 7 сард Чита хотод болсон “ВЭФ-2024” арга хэмжээний үеэр ОХУ-ын Алс Дорнод, Арктикийн хөгжлийн сайд Алексей Чекунков Хятад, **Монгол нь Алс Дорнод дах Оросын томоохон стратегийн түншүүд** болохыг онцолж, сүүлийн жилүүдэд дэлхийн геополитикийн хуваагдлын нөлөөгөөр хоёр улстай бүх талаар харилцан үйлчлэл нэмэгдэж, тухайлбал, бараа эргэлт, хил орчмын хамтын ажиллагаа, ложистикийн дэд бүтэц хөгжиж байгааг онцолсон. (ВЭФ, 2024)

Үүнээс үзэхэд ОХУ-ын 2030 он хүртэл хэрэгжүүлэх эдийн засгийн хөгжлийн бодлогод Монгол улсын хил орчмын Алс Дорнод, Сибирийн бүс геостратегийн ач холбогдолтой байгаа нь цаашид хил орчмын хамтын ажиллагаа, Монгол улсын эдийн засгийн тэлэлтэд эергээр нөлөөлөх томоохон дэд бүтцийн төслүүд хэрэгжих төлвийг дагуулж байна. ОХУ Монгол улсыг найрсаг харилцаатай стратегийн түншээр бодлогын баримтууддаа онцолж байгаа нь мега 14 төслийн хэрэгжилтэд эергээр нөлөөлөх геополитикийн таатай өгөгдөл болж байна.

3.5.Хөрш орнуудаас 14 мега төслийн хэрэгжилтэнд үзүүлэх нөлөөллийн шинжилгээ

БНХАУ: БНХАУ-ын дарга Си Жиньпиний гадаад бодлогын стратегийн гол хэсэг болох Бүс ба зам санаачилга (цаашид BRI) нь Хятадыг олон улсын зах зээлтэй холбох, эдийн засаг, геополитикийн хүчирхэг гүрэн болох Хятадын нөлөө, байр суурийг бэхжүүлэх зорилготой юм. BRI-аар дамжуулан Хятадын төрийн өмчит болон хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгжүүд Африк, Ази, Өмнөд Америк даяар 1 их наяд долларын дэд бүтцийн төслүүдийг санхүүжүүлсэн. Эцэст нь Хятад улс хөгжиж буй дэлхийн хамгийн том зээлдүүлэгч болсон нь Бээжин эдгээр өрийг улс төрийн ашиг сонирхлын үүднээс ашиглах эсэх талаар барууны засгийн газруудын санааг зовоож шүүмжлэлтэй хандахад хүргэсэн. “Өрийн урхины дипломат ажиллагаа” (dept dilomacy) аюул заналын талаар 2017 онд буюу BRI-ийн зээлдэгчид зээлээ төлж чадахгүй болсны дараа идэвхтэй яригдах болсон. BRI-ийн байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө, ардчиллын үнэт зүйлсийг (жишээ нь, ил тод байдал, хүний эрх) алдагдуулж болзошгүй тухай асуултууд хөтөлбөрийн олон улсын

тавцан дах нэр хүндийг унагаж, зарим улсуудыг эргэлзэхэд хүргэсэн. Гэсэн хэдий ч 2023 оны 12-р сарын байдлаар 151 улс BRI-тай хамтран ажиллаж байна.

Хятадын хөрөнгө оруулалтын бодлогыг судалж үзэхэд хөрөнгө оруулалтын дийлэнх нь тодорхой нөхцөлөөр өгөөжтэй зээл хэлбэрээр орж ирдэг.

2023 онд БНХАУ Бүс ба зам санаачилгын 149 улстай санхүүгийн хөрөнгө оруулалт, гэрээт хамтын ажиллагаатай холбоотой 92.4 тэрбум ам.долларын үнэ бүхий 212 хэлцэл хийсэн нь 2022 оны нийт 74.5 тэрбум ам.долларын BRI оролцоотой харьцуулахад 18%-иар өссөн үзүүлэлт байв. Эдгээр төсөл, хөрөнгө оруулалтад ихэвчлэн хүлээн авагч улсын төрийн байгууллагуудаар дамжуулан баталгаа авдаг. (Wang, 2024)

Хятад улс бага орлоготой орнуудад шууд зээл олгох замаар, түүхий эдийн үйлдвэрлэл, зам тээвэр, эрчим хүчний салбарт ГШХО хэлбэрээр хөрөнгө оруулдаг. (Sebastian Horn, 2019) С. Хорн, К. Рейнхарт, К. Требеск нар Хятадын хөрөнгийн урсгалын албан ёсны зээлийн онцгой гурван үндсэн шинж чанарыг тодорхойлсон:

- Эдгээр урсгалын дийлэнх нь албан ёсны (жишээ нь Хятадын засгийн газар, төрийн өмчит компаниуд эсвэл төрийн хяналтад байдаг төв банкнаас олгодог); үүнтэй зэрэгцэн эдгээр зээлүүд нь арилжааны зээлтэй ижил төстэй байдаг бөгөөд ихэнхдээ барьцаа хөрөнгөөр баталгааждаг;
- Хятад улс албан ёсны зээлийнхээ талаар ямар ч тайлан гаргадаггүй (БНХАУ нь Парисын клубын гишүүн биш, зээлдүүлэгч улсуудын бүлэг албан ёсны зээлийн талаарх мэдээллээ хуваалцдаг) мөн зээлдэгч талын мэдээлэл дутмаг;
- Хүлээн авагч улсаас хамааран урсгалын төрлүүд өөр өөр байдаг: өндөр хөгжилтэй болон дундаас дээш орлоготой орнууд багцын өрийн урсгалыг хүлээн авах магадлал өндөр байдаг бол бага орлоготой хөгжиж буй орнуудад эхнийх дээр дурдсан онцлогтой шууд зээл санал болгодог зэрэг болохыг анхаарч үзэх шаардлагатай.

БНХАУ-ын Бүс ба Зам санаачилгын хэрэгжилтийн 2024 оны тайлангаас харахад Монгол Улс болон БНХАУ-ын харилцаа тэнцвэртэй хөгжиж байгаа ч, тэнцвэртэй түншлэлийг хөгжүүлэхэд Монгол улсын талаас санаачилгатай байх нь ойрын жилүүдэд чухал бодлогын төлөвлөлт байх хэрэгтэй байна.

2024 оны байдлаар Хятад улс Бүс ба зам санаачилгын хүрээнд 28 орон, бүс нутагтай 21 чөлөөт худалдааны гэрээ байгуулжээ. 2022 оны 1-р сарын 1-нээс Бүс нутгийн эдийн засгийн иж бүрэн түншлэлийн хэлэлцээр хүчин төгөлдөр болж, хүн амын тоо, худалдааны хэмжээгээрээ дэлхийн хамгийн том чөлөөт худалдааны бүсийг бий

болгосон. Эдүгээ Хятадын Бүс ба Замд албан ёсоор нэгдэхээр харилцан ойлголцлын санамж бичигт гарын үсэг зурсан 151 улсаас 146 нь Бүс ба Замын гишүүн улсууд юм. 11 дэх жилдээ хэрэгжиж буй тус санаачилгад Монгол улс эхнээс нь дэмжиж, нэгдэн орсон. Гэвч төсөлд нэгдсэн бусад хөгжиж буй улс, хөрш орнуудтай харьцуулахад Монгол дах хэрэгжилт хангалтгүй гэж болно. Бүс ба замын чухал төсөл Хятад-Монгол-Оросын эдийн засгийн коридорын талаар 3 улс олон хэлэлцээрээр зөвшилцөн нийтлэг сонирхлын төлөө хамтрахаар тохирсон боловч тус коридорын дагуу Хятад, Оросыг холбосон Хэйхэ-Благовещенск авто замын гүүр, Тунжян-Нижнеленинское төмөр замын гүүрийн хөдөлгөөн нээгдэж, Хятад-Оросын зүүн бүсийн байгалийн хийн хоолой бүрэн ашиглалтад орсон буюу зөвхөн хоёр хөршийн хамтын ажиллагаа гүнзгийрсэн байна. Одоогоор Хятад-Монгол-Оросын эдийн засгийн коридорын төв чиглэлийн төмөр замыг шинэчлэх, хөгжүүлэх судалгааг ТЭЗҮ-ийг Хятад, Орос, Монгол гурван улс албан ёсоор эхлүүлснээс өөр бодит үр дүнгүй байна.

Бүс ба замын хүрээнд Хятад улс Сингапур, Пакистан, **Монгол**, Иран болон бусад түнш орнуудтай “**нэг цонх**”-ын хамтын ажиллагааны механизм байгуулж, гаалийн хяналт шалгалт, хорио цээрийн асуудлаарх хамтын ажиллагааны баримт бичигт гарын үсэг зурж, хилийн боомтуудын гаалийн бүрдүүлэлтийн үр ашгийг сайжруулж байна. (China, 2023)

Зураг 3: Гурван улсын эдийн засгийн коридорын төмөр замын сүлжээ

Эх сурвалж: Geopolitical Monitor <https://www.geopoliticalmonitor.com/fact-sheet-china-mongolia-russia-corridor/>

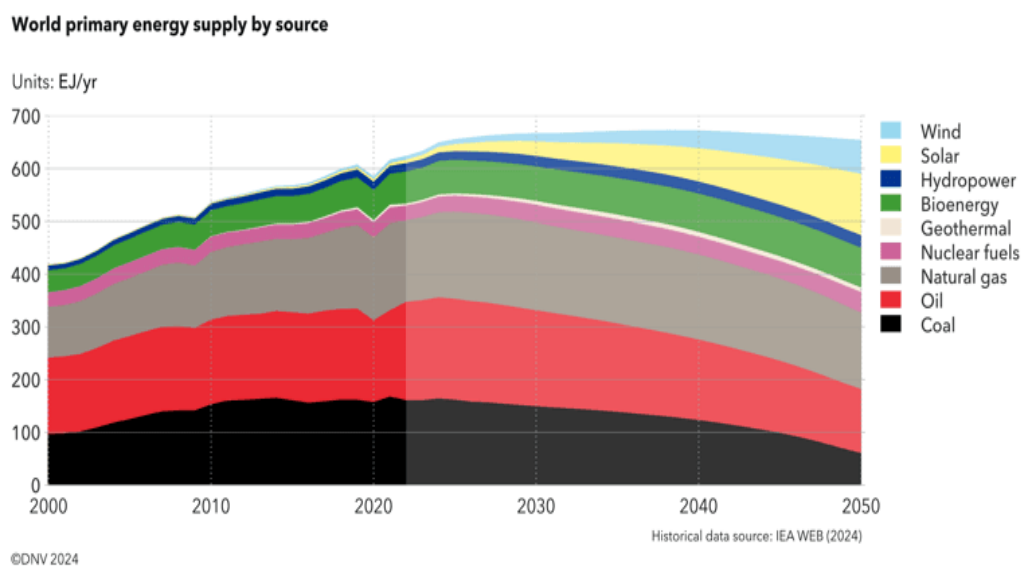
2024 оны Бүс ба замын дэд бүтцийн хөгжлийн индексээр Монгол улс 76 улсаас 10 байранд жагсаж байна. (CICA & CECIC, 2024) Бүс ба замын хөгжлийн индексийн тайланд хөгжлийн эрэлтээр тэргүүлэгч 15 улсаас Монгол улс 2023 онд 7, 2024 онд 6 байранд жагсаж, хөгжлийн хүсэл тэмүүллийн индексээр огцом урагшилсныг онцолсон ч топ 15 багтаагүй бөгөөд хөгжлийн зардлын индекс нь эрс өссөн гэж үнэлжээ. 2024 оны Бүс ба замын хэрэгжилтийн тайлангаас үзэхэд Саудын Араб, Узбекистан улсууд дэд бүтцийн хөгжлийн индексээр тэргүүлж, Хятадтай Бүс замын хүрээнд хамгийн амжилттай түншилж байгаа улсууд болж байна.

Монгол улс Шинэ сэргэлтийн бодлогоор шинэ төмөр замын 10 жилийн төлөвлөгөө боловсруулсныг Хятадын талаас Бүс замын **“жигиг, үзэсгэлэнтэй” (xiao er mei 小而美)** төслийн тээвэрлэлтийн дэд бүтцэд нийцүүлэн үнэлж байна. (CICA & CECIC, 2024) Өөрөөр хэлбэл, БНХАУ цаашид манай улстай томоохон төслүүд дээр биш, бага дунд хэмжээний төсөл дээр түншлэн хамтрах сонирхолтойг илэрхийлж байна.

BRI (Бүс ба зам) -ийн зорилго нь анх байгуулагдахдаа бага орлоготой орнуудын дэд бүтцийн томоохон төслүүдийн хөгжлийн санхүүжилтэд чиглэж байв. Арван жилийн дараа шинэ BRI төслүүд нь цар хүрээгээрээ багасч, эдийн засгийн хувьд илүү ашигтай салбарууд (жишээлбэл, эрчим хүч, технологи) болон газарзүйн бүсүүд (жишээлбэл, дунд орлоготой эдийн засаг) дээр төвлөрч байна. Бээжин **“жигиг, үзэсгэлэнтэй”** загвар гэгддэг хөрөнгө оруулалтын энэхүү шинэ арга барилыг нэвтрүүлснээр BRI-ийн цар хүрээ, санхүүжилтийн схем, тэргүүлэх оролцогчид, газарзүйн төвлөрөл өөрчлөгдөх төлөвтэй байгаа юм. BRI-ийн ашиглалтын хугацаа арав гаруй жил үргэлжилж байгаа тул түүний шинэчлэгдсэн бүрэн эрх, барууны засгийн газруудын шүүмжлэлийн хариуд дэвшүүлсэн хөгжлийн санаачилгууд нь тогтвортой хөгжлийн төлөө улс орнууд хамтран ажиллах ирээдүйд нөлөөлнө гэж үзэж болно. Эдүгээ 1998 оноос хойш анх удаа Хятад улс гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын цэвэр гадагш урсгалтай тулгарч байгаа билээ. Цар тахлын дараах эдийн засгийн сэргэлт суларсан, үл хөдлөх хөрөнгийн тогтвортой хямрал, орон нутгийн өрийн хэмжээ нэмэгдэж, эдийн засгийн хурд удааширсан зэрэг дотоод асуудалтай зэрэгцэн Хятадын засгийн газар BRI-ийн хүрээнд хэрэгжүүлж байсан томоохон дэд бүтцийн төслүүдээ даван туулах сорилттой тулгарч байна.

Иймээс 2021 оноос хойш эрх баригчид BRI хөрөнгө оруулалтын шинэ **“жигиг, үзэсгэлэнтэй”** загварыг сурталчилж, эдгээр шинэ хэлбэрийн хөрөнгө оруулалт, зээл тусламж нь анхны Бээжингийн амлалттай харьцуулахад **“жигиг, ногоон, санхүүгийн**

эрсдэл багатай” байхыг баталгаажуулсан. Технологи, эрчим хүч, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ зэрэг илүү ашигтай, өргөжин тэлэх боломжтой салбаруудад төслүүд нь өөрсдийгөө санхүүжүүлэх ёстой. Энэхүү шилжилтийг удирдан чиглүүлэхийн тулд Хятадын төв засгийн газар төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүдийнхээ хамт мөнгөний хомсдол багатай хувийн хэвшлийг (жишээ нь CATL, Алибаба), мөн орон нутгийн засаг захиргааг (жишээ нь, Хонгконг зэрэг мужуудын засаг захиргаа, засаг захиргааны тусгай бүс гэх мэт улам бүр дэмжиж байгаа) илүү том санхүүжилтийн үүрэг гүйцэтгэхээр Бүс ба замд оролцуулж эхлээд байна. Арабын булангийн орнуудад Хятад улсын оролцоо нэмэгдэж байгаа нь BRI-ийн “жигжиг, үзэсгэлэнтэй” шилжилтийн жишээ болж, дунд болон дундаас дээш орлоготой эдийн засагтай илүү нягт хамтран ажилласнаар Бээжин юу олж авахыг найдаж байгааг тодорхой харуулж байна. Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудын Араб, Арабын Нэгдсэн Эмират улс (АНЭУ) зэрэг улс орнууд баялгийн сан ихтэй, эрчим хүч, технологийн өндөр эрэлт хэрэгцээтэй байгаа нь Хятадын компаниудын хувьд ашигтай зах зээл болж байна. Дэлхий дахин чулуужсан түлшнээс нүүрстөрөгч бага ялгаруулдаг бүтээгдэхүүн рүү шилжихийн хэрээр газрын тос олборлогч Персийн булангийн орнууд эдийн засгийн уян хатан байдлаа нэмэгдүүлж, зах зээлээ төрөлжүүлж, дэлхийн нийтээр өрсөлдөх чадвараа бэхжүүлэхийг эрмэлзэж байна. Үүнийг хийхийн тулд тэдний засгийн газрууд эдийн засгаа төрөлжүүлэх, сэргээгдэх эрчим хүчний салбарт хөрөнгө оруулахад туслах дижитал өөрчлөлтийг удирдан чиглүүлэх гэсэн хоёр зорилтыг онцолсон.

Зураг 4: 2050 он хүртэлх дэлхийн эрчим хүчний нийлүүлэлт төрлөөр
Эх сурвалж: DNV https://www.dnv.com/energy-transition-outlook/?p_colshar_id=124922&p_hash=7A24AAE8

Ногоон эрчим хүчний салбарт АНУ, ЕХ-той худалдааны хурцадмал байдал улам бүр нэмэгдэж байгаа нь Хятадын компаниудыг шинэ зах зээл хайхад түлхэж байна. 2023 онд Хятад улс дэлхийн нарны хавтан болон цахилгаан автомашины үйлдвэрлэлд ноёрхож, цэвэр эрчим хүч нь эдийн засгийн өсөлтийн хамгийн том хөдөлгөгч хүч болсон. Жилээс жилд 40 хувиар өсөж, үл хөдлөх хөрөнгө гэх мэт бусад салбарууд уналтанд орсноор энэ салбар эдийн засгаа тогтвортой байлгахад тусалсан. Гэсэн хэдий ч Хятадын хязгаарлагдмал эрэлт хэрэгцээний төлөө маш олон үйлдвэрлэгч өрсөлдөж байгаа тул цэвэр эрчим хүчний компаниуд дотоодын зах зээлийг хэт дүүргэхгүйн тулд бүтээгдэхүүнээ гадаадад борлуулах шаардлагатай болж байна.

Хятадын “жигжиг, үзэсгэлэнтэй” шилжилтийн ихэнх хэсгийг Персийн булан дах үйл ажиллагаагаар нь ажиглаж болох ч энэхүү шинэ хөрөнгө оруулалтын стратеги нь бусад дундаж орлоготой бүс нутаг, эдийн засагт ч ажиглагдаж байна. BRI-ийн хамгийн том хүлээн авагчдын нэг болох Индонезитэй хийсэн хөрөнгө оруулалтын түншлэл нь одоо дэд бүтцээс хальж санхүү, уул уурхай, цэвэр эрчим хүч, дижитал технологи зэрэг салбарыг хамарч байна. Мөн 2024 онд газрын тосоор баялаг Анголд “хөдөө аж ахуйг шинэчлэх, үйлдвэржүүлэх, эдийн засгаа төрөлжүүлэхэд” туслахаа амласан бөгөөд хоёр талын хөрөнгө оруулалтын харилцааг чулуужсан түлшнээс гадна уул уурхай зэрэг салбарт өргөжүүлэн хөгжүүлэх замаар “хөдөө аж ахуйг шинэчлэх, үйлдвэржүүлэх, эдийн засгаа төрөлжүүлэхэд” туслахаар амалсан.

Бээжин BRI-ээр дамжуулан дэлхийн өмнөд хэсэгтэй илүү нягт харилцаа тогтоохоор ажиллаж байгаа нь Хятад тэргүүтэй дэлхийн дэлхийн дэг журамд санаа зовниж буйг илтгэж байгаа тул барууны орнууд дэлхийн хөгжлийн өөрийн санаачилгаар хариу арга хэмжээ авах шаардлагатай байгааг тодорхойлсон. BRI-ийн хамгийн алдартай өрсөлдөгч нь **G7-ийн Дэлхийн дэд бүтэц, хөрөнгө оруулалтын түншлэл (PGII)** бөгөөд бага, дунд орлоготой орнуудын “өндөр чанартай дэд бүтцийг” санхүүжүүлэх зорилготой 2022 онд эхлүүлсэн 600 сая ам.долларын санаачилга юм. Зарим ажиглагчид PGII-ийг BRI-д өгсөн “Өрнөдийн хариулт” гэдэг. Энэ санаачилга ялангуяа цэвэр эрчим хүч, дижитал холболт, эрүүл мэндэд ижил төстэй анхаарал хандуулдаг. BRI-ийн “жигжиг, үзэсгэлэнтэй” загварын нэгэн адил PGII нь төслүүдээ санхүүжүүлэхийн тулд хувийн хэвшлүүдийн хөрөнгийг татах зорилготой. Гэсэн хэдий ч PGII-ийн урт хугацааны нөлөө тодорхойгүй хэвээр байна. Жишээлбэл, Хятад улс төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүддээ найдаж, BRI-ээр дамжуулан хөрөнгө оруулалт хийх боломжтой бол барууны засгийн газрууд хувийн бизнесийг хөгжиж буй орнуудад татан оролцуулахын тулд зах зээлийн

хөшүүргүүдэд найдах ёстой бөгөөд энэ нь барууны компаниудад хэцүү байх болно гэж зарим тэмдэглэжээ. Хятад болон барууны орнууд хэн хамгийн өрсөлдөх чадвартай хөрөнгө оруулалтын багцыг гаргаж өгөх талаар маргаж байгаа тул хөгжиж буй орнууд дэд бүтцийн илүү их хөрөнгө оруулалт, технологийн шилжүүлэг, уур амьсгалын санхүүжилтийн ноцтой хэрэгцээг шийдвэрлэхэд туслах илүү олон хувилбаруудыг харж байна. (Yeung, 2024)

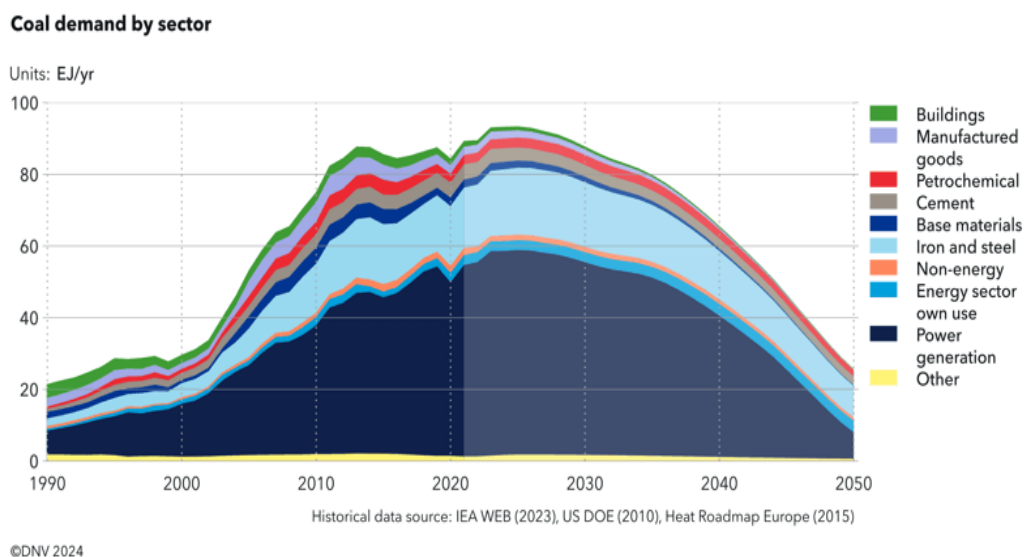
2023 оны 10 сарын “Бүс ба зам” олон улсын хамтын ажиллагааны 3 дах удаагийн чуулганаар Монгол Улсын Эдийн засаг, хөгжлийн яам болон БНХАУ-ын Үндэсний хөгжил, шинэтгэлийн хороо хоорондын “Нүүрстөрөгч багатай ногоон хөгжлийн хамтын ажиллагааны тухай харилцан ойлголцлын санамж бичиг”-т гарын үсэг зурж, энэ хүрээнд Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станц барих төслийн тусгайлсан зээлийн хэлэлцээрийг байгуулсан. 2024 оны 11 сарын 4-7-нд Монгол улсын ерөнхий сайд Л.Оюун-эрдэнэ БНХАУ-д ажлын айлчлал хийх үеэр “Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станц” төслийн санхүүжилтэд зориулсан Монгол Улсын Сангийн яам болон БНХАУ-ын Экспорт-Импорт банк хоорондын тусгайлсан зээлийн хэлэлцээр”-ийг баталсан.

БНХАУ-ын Засгийн газраас олгож буй 1 тэрбум ам.долларын зээлийн ерөнхий хэлэлцээрийн хүрээнд нийт 11 төслийг санхүүжүүлэхээр төлөвлөсөн ба тэдгээрийн нэг нь “Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станц”-ыг барих төсөл юм. Засгийн газар хооронд энэхүү тусгайлсан зээлийн хэлэлцээрийг байгуулснаар төслийг хэрэгжүүлэх нийт 253 сая ам.долларын санхүүжилтийг шийдсэн. (Э.Энхмаа, 2024) Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станцын төсөл хэрэгжиж эхэлснээр баруун бүс болон Алтай-Улиастай эрчим хүчний системийн цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээг тэглэн ногоон эрчим хүчээр 100 хувь бүрэн хангаж, их ачааллын үед Төвийн эрчим хүчний системийг дэмжин ажиллах бололцоо бүрдэх юм. Анх 1964 онд ЗХУ-ын Электросеть институт урьдчилсан судалгааг хийж, 2015 онд уг төслийг хэрэгжүүлэх төслийн нэгж байгуулагдаж байсан бол 2024-2028 оны засгийн газрын эдийн засгаа тэлэх үйл ажиллагааны хүрээнд хэрэгжих боломж бүрдэв.

Бүс ба замын хүрээнд Орос, Хятад, Монгол гурван улс хамтран хэрэгжүүлэхээр тохирсон 32 төслийн ихэнх буюу 13 нь тээвэр, боомтын үйл ажиллагаатай холбоотой ч Сибирийн хүч-2 зэрэг мега төсөл гацсан, цаашид хэрэгжиж эхлэх нь эрсдэлтэй болсон нөхцөлд Монгол, Хятад хоёр талын хил холболтын төслүүд, тухайлбал, Гашуун сухайт-Ганц мод төмөр замын хил холболтын 2024 оны 4 сарын засгийн газар хоорондын

хэлэлцээр бүрэн хэрэгжихээр тодорхой болсон нь уул уурхайн экспортод төвлөрдөг, импортлогч нь БНХАУ байдаг манай улсын хувьд боломж мөн.

Монгол Улсад өнгөрсөн 30 жилийн хугацаанд ойролцоогоор 47 тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалт орж ирсэн байдаг. Үүний 74 болон түүнээс дээш хувь нь зөвхөн уул уурхайн салбарт чиглэсэн байна. Учир нь уул уурхайн салбараас гарч байгаа бараа бүтээгдэхүүнийг борлуулах зах зээл бэлэн байгаатай холбоотой. Уул уурхайгаас бусад салбарт оруулах хөрөнгө оруулалтын хувь хэмжээ бага байгаа нь экспортын зах зээлээ тэлж чадаагүйтэй холбоотой. Монгол Улсын Засгийн газраас “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичиг боловсруулж, энэ хүрээнд Шинэ сэргэлтийн бодлогыг хэрэгжүүлэн, дотооддоо дэд бүтэц, тэр дундаа төмөр замын сүлжээг өргөжүүлэх, улсын эдийн засгийн өсөлтийг хангах, зам, тээвэр, ложистикийн сүлжээ, олон улс, бүс нутагт дамжин өнгөрөх тээврийг хөгжүүлэх зорилт дэвшүүлээд явж буй. Үүнд төмөр замын дэд бүтэцтэй холбогдсон хилийн боомтын тоог долоо болгох, төмөр замын бүтээн байгуулалтыг 2030 он гэхэд одоо байгаагаас хоёр дахин нэмэгдүүлж 4680 км хүргэх зэрэг боомтын сэргээн босголтын ажлуудыг төлөвлөн, хэрэгжүүлж байна. (Т.Чулуун-эрдэнэ, 2024)

Зураг 5: 2050 он хүртэлх БНХАУ-ын нүүрсний эрэлт салбараар

Эх сурвалж: DNV <https://www.dnv.com/news/china-energy-transition-outlook/>

Монгол улсын Засгийн газраас эдийн тэлэх зорилгоор дэвшүүлсэн 14 мега төсөлд Гашуун сухайт-Ганц мод, Ханги-Мандал, Шивээхүрэн-Сэхээ хил боомтуудын холболтыг Хятадтай хийж, 40 сая тонноор нүүрсний экспорт нэмэгдэх боломж бүрдэж байгаа.

БНХАУ-ын Бүс ба зам санаачилгын **нээлтэй, ногоон, тунгалаг түншлэлийн үзэл баримтлал** Монгол улсын Алсын хараа-2050 хөгжлийн стратеги, 2024-2028 онуудад Засгийн газраас хэрэгжүүлэх эдийн засгийг тэлэх төлөвлөгөөний үзэл зарчимтай нийцэж байдаг.

Хятад бол Монголын нүүрсний хамгийн том худалдан авагч. Экспортын үнэ, хэмжээ нь Хятадын эдийн засгийн эрэлт хэрэгцээнээс шууд хамааралтай байдаг. Иймд ирэх 10 жилд БНХАУ-ын баримтлах бодлоготой уялдуулж, эдийн засгийн тэлэлтийн бодлогоо тооцоолох шаардлагатай. Бүс ба зам санаачилгын олон улсын хамтын ажиллагааны төлөө III форумын нээлтэнд хэлсэн үгэндээ Си Жиньпин Хятадын санаачилгыг өндөр чанартай хэрэгжүүлэх 8 алхмыг танилцуулсныг үзэхэд тэргүүлэх буюу 1 зорилт Монгол улсын сонирхлын хувьд шууд нийцтэй, 2, 3,4 зорилтууд ач холбогдолтой, 5-6, 8 зорилтууд шууд нөлөөгүй ч, Алсын хараа-2050 хүрээнд эергээр нөлөөлнө, 7 зорилт их гүрний шахалтад оруулах эрсдэлтэй байдлаар үнэлэгдэж байна. Үүнд:

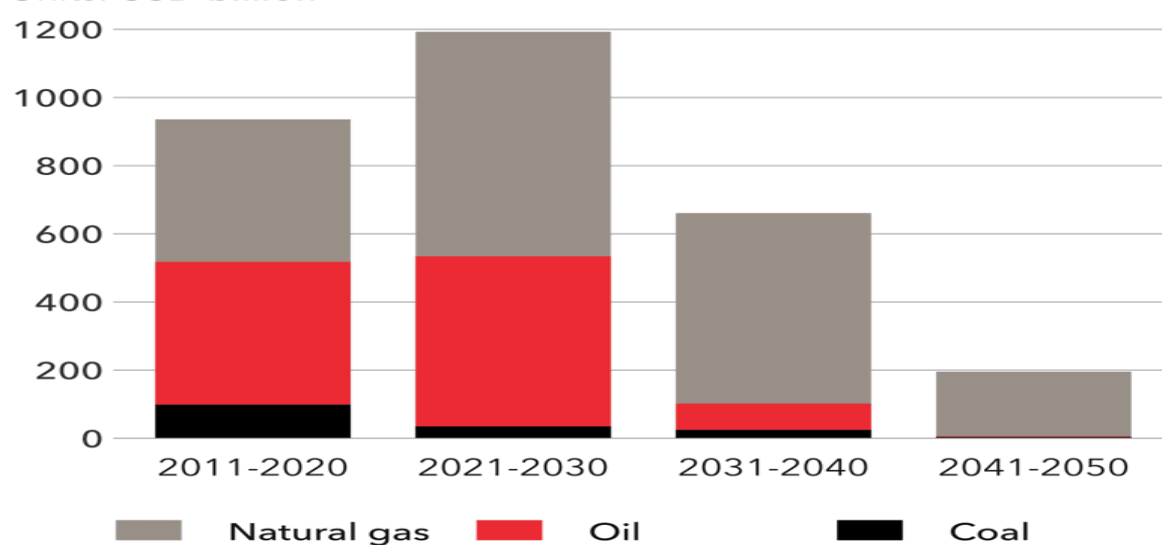
- 1.**Харилцан уялдаатай тээврийн сүлжээ байгуулах:** Евразийн эх газарт шинэ ложистикийн коридоруудыг үүсгэхдээ төмөр зам, авто тээвэрт онцгой ач холбогдол өгнө.
- 2.**Нээлттэй дэлхийн эдийн засгийг дэмжих:** Хятадын ирэх 5 жилийн гадаад худалдааны эргэлтийг 32 их наяд ам доллар, үйлчилгээг 5 их наяд доллараас давуулах бөгөөд Торгоны замын **онлайн худалдааг** дэмжинэ.
3. Мега төслүүдээс гадна **“жижиг, үзэсгэлэнтэй” төслүүдэд** ач холбогдол өгөх: Иргэдийн таатай амьдралд чиглэсэн 1000 төслийг хэрэгжүүлж, Хятадын хөгжлийн банк, Эксимбанк банк 350 тэрбум юань, Торгоны замын сан 80 тэрбум юань зарцуулна.
- 4.**Ногоон хөгжлийг дэмжих: ногоон дэд бүтэц, ногоон эрчим хүч**, ногоон тээвэр, ногоон инновацийг бодлогоор дэмжиж, **ногоон хөрөнгө оруулалт** хийнэ. 2030 он хүртэл 100 мянган хүнийг энэ чиглэлээр мэргэжилтнээр бэлдэнэ.
5. Технологийн инновацийг дэмжих: хамтарсан судалгааны лабораторийн тоог 5 жилийн дотор 100-д хүргэнэ. **Хиймэл оюун ухааны глобал удирдлагын санаачилгыг** дэвшүүлнэ.
6. Соёл-хүмүүнлэгийн холбоог өргөжүүлэх: соёл, урлаг боловсролд дэмжлэг үзүүлж, “Торгоны зам” тэтгэлэгт хөтөлбөрөө үргэлжлүүлнэ.

7. Шударга Бүс ба замыг бүтээх: Хятадын шударга Бүс ба зам санаачилгыг бүтээн байгуулах зарчмуудыг тунхагласан албан баримтыг баталж, гишүүн улсуудтай харилцахдаа баримтална.

8. Олон улсын хамтын ажиллагааны механизмыг төгөлдөржүүлэх: эрчим хүч, татвар, санхүү, ногоон хөгжил, авлигатай тэмцэх, соёл, судалгааны тинк танк төв, ХМХ-ийн салбаруудад олон талт хамтын ажиллагааны талбаруудыг үүсгэнэ гэж мэдэгдсэн. (Жиньпин С., 2024)

Cumulative upstream fossil fuel investments per decade

Units: USD billion

©DNV 2024

Зураг 6: БНХАУ-ын 2050 он хүртэлх чулуужсан түлшний хөрөнгө оруулалтын төлөв
Эх сурвалж: DNV <https://www.dnv.com/news/china-energy-transition-outlook/>

Гэвч анхаарах хэдэн асуудлууд байна. Үүнд:

1.БНХАУ нүүрсний экспортоос татгалзаж байгаа. Хятад улс 2021 оны есдүгээр сард нүүрсээр ажилладаг цахилгаан станцуудыг шинээр барихгүй гэж мэдэгдсэнээс хойш ногоон, цэвэр эрчим хүчний төслүүдэд урт хугацаандаа бодлогоор анхаарна. Энэ нөхцөлд хил холбосон төмөр замын дэд бүтцүүдийг урт хугацаанд зөвхөн нүүрс зэрэг түүхий эд бус, бусад бараа бүтээгдэхүүн солилцооны хэлбэрээр хэрхэн ашиглах боломжтойг анхнаас нь тооцоолж, төслийг эхлүүлэх.

2. 2023 оны Бүс ба замын хөрөнгө оруулалтын тайлангаас үзэхэд уул уурхайн салбар тээврийн салбарыг гүйцэж, Хятадын хилийн чанад дах оролцооны 21 хувийг

бүрдүүлсэн. Хятад улс дотооддоо нүүрсээр ажилладаг цахилгаан станцуудыг шинээр барихгүй болсонтой холбоотой BRI-ийн улсуудтай эрчим хүчний шинэ төслүүдийг сонгон авч хэрэгжүүлэх сонирхолтой байна. Тухайлбал, БНХАУ-ын хөрөнгө оруулалт Бүс ба зам санаачилгын хүрээнд 2023 онд ялангуяа технологи (+1046%), металл, уул уурхайн салбар (+158%) 2022 онтой харьцуулахад өссөн байгаа, энэ хөрөнгө оруулалт цаашид ч нэмэгдэх төлөвтэй байгаа тул аливаа улстөрийн маргаан тэмцэлгүй, үндэсний эрх ашгийг төлөө хил холболтын мега төслүүдийг “нэг цонх”-ны бодлогоор санаачилгатай урагшлуулж, Хятадтай хамтран ажиллах. Өөрөөр хэлбэл, цаг хугацааны нөөцийн хувьд таатай Монгол улсад таатай байгаа энэ боломжийг ашиглах шаардлагатай.

3. Монгол улс Бүс ба зам санаачилгын гишүүн улсын хувьд Гурван улсын эдийн засгийн коридорын бүтээн байгуулалтад өндөр ач холбогдол өгч ирсэн боловч тус коридорын хэрэгжилт цаашид саарах, санаачлагч Хятадын сонирхолд тэргүүлэх ач холбогдолгүй болж эхэлсэн гэж үнэлж болохоор байгаа тул гурван талт түншлэлээс илүүтэй хоёр талын хамтын ажиллагаагаар хөршүүдтэй хамтрахыг чухалчлах. Гурван улсын эдийн засгийн коридорын хүрээнд гурван талт хамтын ажиллагаа саарсан нь Орос, Украины дайны байдал, Орос, Хятадын бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцийн талаарх сонирхлын далд зөрчил зэрэгтэй холбоотой байна. Тухайлбал, БНХАУ-ын Бүс ба зам санаачилгад сэргүүлэн ОХУ Евразийн эдийн засгийн холбоог байгуулсан нь төдий л амжилт олохгүй байгаа. Орос, Хятадын байгалийн хийн хоолойн Сибирийн хүч-2 дамжуулах зам эцэслэгдээгүй, Бүс ба зам санаачилгын 10 жилийн ойн баярын үеэр Си Жиньпин Бүс ба замын хүрээнд Хятад-Европын түншлэлд онцгой анхаарал хандуулж, гарцыг нь Туркээр дамжих Дунд коридороор үнэлсэн зэрэг юм. Тухайлбал, түүний дэвшүүлсэн 2023-2033 оны Бүс ба замын 8 зорилтын эхэнд тээврийн сүлжээний бүтээн байгуулалт багтсан бөгөөд Хятад -Европ чиглэлд өндөр чанарын ачааны төмөр замын маршрутыг тэргүүлэх ач холбогдолтой хэмээн, Транскаспийн олон улсын тээврийн коридорыг хөгжүүлэхээр тогтсон.

ОХУ: Хойт хөрш Орос Украинтай 2022 оноос хойш дайны байдалтай байгаа нь тус улсын олон улсын нэр хүнд, дотоод эдийн засаг, нийгмийн байдалд сөргөөр нөлөөлөөд зогсохгүй Монгол улсын гадаад бодлогод 30 гаруй жил тэнцвэртэй баримталж ирсэн хоёр хөрш ба гуравдагч хөршийн чиглэлийн тэнцвэрт сорилт болж байна. Оросоос түлш эрчим хүчний хувьд хараат байдаг улсын хувьд цаашид дайны үйл ажиллагаа сунжрах тусам бензин шатахууны үнийн өсөлт, хомсдол үүсэх эрсдэл дайны хүчин зүйлээр өсч

буй. Нөгөө талаас Монголтой хил залгаа Оросын бүс нутгуудад үндэсний үйлдвэрлэгчид бараа бүтээгдэхүүнээ экспортлох хэмжээ эрс өсөх эерэг нөлөө ч үзүүлж байна. Геополитикийн хувьд Монгол улсыг сонирхох их гүрнүүд, гуравдагч улсуудын анхаарал өсч, төдийчинээ боломж нэмэгдэж байгаа юм.

ОХУ-ын санаачилсан бүс нутгийн интеграцийн байгууллага болох Евразийн эдийн засгийн холбоо 2015 оноос үйл ажиллагаа явуулахдаа бараа, үйлчилгээ, хөрөнгө, ажиллах хүчний чөлөөтэй шилжилт хөдөлгөөнийг хангаж, эдийн засгийн голлох салбаруудад зөвшилцсөн, нэгдсэн бодлого явуулдаг. Одоогоор ОХУ, Армени, Беларусь, Казахстан, Киргиз гэсэн 5 улс гишүүнчилдэг. Холбооны гол зорилго нь гишүүн улсуудын хүн амын амьдралын түвшинг дээшлүүлэх сонирхлын хүрээнд эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангах нөхцлийг бүрдүүлэх, Холбооны хэмжээнд бараа, үйлчилгээ, хөрөнгө, ажиллах хүчний нөөцийн нэгдсэн зах зээл бүрдүүлэхийг эрмэлзэх, даяар эдийн засгийн нөхцөлд үдэсний эдийн засгуудын өрсөлдөх чадварыг сайжруулах бүх талын шинэчлэл, түншлэлийг хөгжүүлэх юм.

Олон улсын харилцаан дах геополитикийн нөхцөл байдалтай холбоотой олон сорилттой тулгарч буй тус холбоо ойрын жилүүдэд Глобал Өмнөдтэй хамтран ЕАЭЗХ-ны эдийн засгийн чадавхийг бэхжүүлэхэд гол анхаарлаа хандуулж байна. Энэ нь хөгжиж буй улсуудын зах зээлд нэвтэрч, харилцан дэмжсэн эдийн засгийн өсөлтийг хангахад чиглэж байна. Гэвч саадгүй худалдаа хийх, гадаад түншүүдтэй худалдааны таатай нөхцөл дэглэм тогтоох нөхцлийн асуудал тодорхойгүй хэвээр байгаа юм. Өнөөдрийн байдлаар Холбоо Вьетнам, Серб, Сингапур, Иран, БНХАУ-тай худалдааны хэлэлцээртэй бөгөөд Египет, Израиль, Энэтхэг, Индонез, АНЭУ-тай худалдааны хэлэлцээр байгуулах шатандаа байгаа. Мөн АСЕАН-тай түншлэх яриа хэлэлцээ хийж байна. Энэ нь хурдтай хөгжиж буй Өмнөдийн орнуудтай түлхүү хамтрах сонирхолтой байгааг нотолно.

Евразийн эдийн засгийн холбооны нэгдсэн зах зээл байгуулах зорилго, хамтын ажиллагааны хөгжилд Олон улсын тээврийн коридор үүсгэх тухай Ашхабадын хэлэлцээр чухал байр суурь эзэлж байгаа. Энэ нь Персийн булангийн зах зээлд гишүүн улсууд нэвтрэх гарц болж, Холбооны гишүүн улсууд Ойрх Дорнод, Энэтхэг, Пакистан, Турктэй гадаад худалдаагаа хөгжүүлэх шинэ боломжийг олгож байгаа. Тээврийн коридорын маршрутуудыг хөгжүүлснээр бүс нутаг дах түншлэлийг сайжруулж, 40% хүртэл эдийн засгийн үр ашгийг дагуулна гэсэн тооцоог хийжээ. 2026 он хүртэлх

төлөвлөгөөгөөр евразийн тээврийн коридорт 15 тэрбум гаруй долларын хөрөнгө оруулалт хийх юм. (Валентинов, 2024)

Евразийн эдийн засгийн холбоонд Монгол улс нэгдэн орох асуудлаар судлаачид эсрэг тэсрэг байр суурьтай байж ирсэн ч, бүсийн энэ интеграцид Монгол улс нэгдэн орох улстөрийн шахалтад орсныг 2025-2028 онуудад чөлөөт худалдааны түр хэлэлцээрт нэгдэж, гарын үсэг зурснаар тайлбарлаж болно. Евразийн эдийн засгийн холбоотой байгуулах хэлэлцээр Монгол улсад ашигтай гэсэн хамгийн сүүлийн судалгааны үр дүн гарсан гэж албаны хүмүүс мэдээлж буй. (И.Батхүү, 2024)

Хүснэгт 1: Бүс ба зам, Евразийн эдийн засгийн холбооны харьцуулалт

	Бүс ба зам	Евразийн эдийн засгийн холбоо
Санаачлагч улс	БНХАУ	ОХУ
Нэгдэн орсон гишүүн улсын тоо	151	5
Нийт эдийн засгийн хэмжээ	Дотоод худалдааны эргэлт 2,8 их наяд ам.доллар	Дотоод худалдааны эргэлт 59,7 тэрбум ам.доллар
Монгол улс нэгдсэн эсэх	Тийм	Үгүй
Монгол улстай харилцах сонирхол	Эрчим хүчний түүхий эд нийлүүлэлтийн цогц “Жижиг, үзэсгэлэнтэй” төсөл	Чөлөөт худалдааны 3 жилийн түр хэлэлцээр
Боломж	Мега төслүүдийг амжилттай хэрэгжүүлэх хөрөнгө оруулалт татах	Өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдхүүний үнэ буурч, зарим үндэсний үйлдвэрлэл олон улсын зах зээлд өрсөлдөх чадвараа сайжруулах
Эрсдэл	Өрийн хавх	Үндэсний үйлдвэрлэлийн зарим салбарын уналт

Зураг 7: Евразийн эдийн засгийн холбооны олон улсын тээврийн коридор

Эх сурвалж: Евразийн хөгжлийн банк <https://eabr.org/mega-projects/evraziyskiy-transportnyy-karkas/>

ОХУ-ын Монгол дах худалдааны төлөөлөгч Максим Васильевийн мэдэгдсэнээр ЕАЭЗХ-той Монгол улс чөлөөт худалдааны түр хэлэлцээр байгуулснаар хоёр талын худалдааны эргэлт ¼-ээр өсөх боломжтой бөгөөд энэ нь Сибирийн хүч-2 хоолойн болон УБ төмөр замыг хөгжүүлэх төслүүдэд төвлөрсөн гэжээ. (ARD, 2024) ЕАЭЗХ-той түншлэх нь ОХУ, Монгол улс хоорондын эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд эергээр нөлөөлнө гэж оросын тал үздэг. Тухайлбал, аж үйлдвэрийн салбар дах түншлэлийн хүрээнд Уланбаатарын ДЦС-ыг шинэчлэх, дэд бүтцийн хувьд Уланбаатарт метро барих, нийслэл орчмын төмөр зам барих, чөлөөт худалдааны бүс байгуулах зэргийг дурддаг.

ЕАЭЗХ-ны эдийн засгийн өсөлтийн гол хөдөлгөгч хүч нь аж үйлдвэрлэлийн салбар болоод байгаа бөгөөд 2023 онд 2022 онтой харьцуулахад үйлдвэрлэл 3,7%, олборлох үйлдвэрлэл 7,4% өссөн бөгөөд Холбооны гишүүн улсуудын хоёр талын худалдааны эргэлт 2 дахин өсч, харилцан нийлүүлэлт 2,3 дахин өссөн нь бага боловч чамлахааргүй үзүүлэлт юм. Энэ нөхцөлд Евразийн эдийн засгийн холбоотой чөлөөт худалдааны түр хэлэлцээр байгуулснаар Монгол улсын эдийн засаг дах хөрөнгө оруулалтыг солонгоруулах, импортын өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний төрлийг нэмэгдүүлэх, ЕАЭЗХ-ны олон улсын тээврийн коридороор дамжуулан гадаад худалдаанд таатай орчныг бүрдүүлэх боломжтой. Учир нь ЕАЭЗХ-ны судалгаагаар олон улсын тээврийн коридороор Евразийн бүс нутагт Дорно - Өрнө, Умард - Өмнөд

чиглэлийн сүлжээг байгуулснаар жишээ нь, чингэлэг ачаа тээврийн урсгал Умард-Өмнөд чиглэлд 15-30 дахин нэмэгдэнэ гэсэн тооцоололтой байна. Энэ нөхцөлд Оросын Олон улсын тээврийн коридоруудын зөвлөл дээр Орос, Монгол, Хятадыг холбосон төмөр замын нэмэлт сүлжээний талаар хэлэлцэж буй. Үүнд, Евразийн эдийн засгийн холбооны Олон улсын тээврийн коридорын хүрээнд Монголоор дайруулан 3 сүлжээ барих боломж буйг онцолж байна. (Коптев, 2024)

Эхнийх нь ОХУ-ын Тувагийн БНУ-аас Монгол улсын баруун нутгаар дамжин Хятад руу нэвтрэх **баруун тээврийн коридор** юм. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт түүний хэсэг нь “баруун төмөр замын босоо тэнхлэг” болох Арц суурь (Оросын талаас Цагаан толгой) – Нарийнсухайт (нүүрсний орд) – Шивээхүрэн (БНХАУ-ын талд Сэхээ шалган нэвтрүүлэх боомт) байх бөгөөд маршрутын урт нь 1255 км байна.

Хойд коридор буюу “баруун босоо” чиглэлээс Овоотоор дамжин одоо байгаа Эрдэнэт өртөө хүртэлх “төв босоо тэнхлэг” (Улаанбаатар төмөр зам) руу гарах гарцыг барихаар төлөвлөж байна. Овоот-Эрдэнэт чиглэлийн 548 км урт, жилд 20 сая тоннын даацтай төмөр зам барих төсөл хэрэгжиж эхлээд байгаа юм.

Мөн Чойбалсан-Бичигт чиглэлийн төмөр замын төсөл хэрэгжиж байгаа бөгөөд энэ нь Борзя - Соловьевск - Чойбалсан - Хөөт- Бичигт- Зүүн Хатавч – Чифэн – Чаоян - Жинжоу/Панжинь чиглэлийн төмөр замын **зүүн коридорын Монголын хэсэг** болох боломжтой юм.

Ийн Хятадын Бүс ба зам санаачилгын Гурван улсын эдийн засгийн коридор, ОХУ-ын ЕАЭЗХ-ны Олон улсын тээврийн коридорын төслүүдийн сонирхол нийцэж Монгол улсын дэд бүтцийн хөгжилд таатай нөлөөлөх нөхцөл болж байна. Монголын төмөр замын бодлогод хос царигтай зам байгуулах бүтээн байгуулалт эхэлж байгаатай холбоотой Монгол-Оросын хамтарсан УБТЗ төмөр замын компани зэрэг дотоодын ложистик, тээврийн чухал нэгжид Оросын талаас үзүүлэх шинэчлэл, хөрөнгө оруулалтын дэмжлэг удаашрах, төлөвлөөт ажлууд гацах эрсдэлтэй байж болно.

Мөн ЕАЭЗХ-той байгуулах түр хэлэлцээрийн хугацаанд ОХУ, Киргизтэй хамтарсан ээрмэлийн үйлдвэр барих, хөдөө аж ахуйн тоног төхөөрөмж хямд худалдан авах зэрэг боломжуудыг дурдаж болно.

2023 онд ОХУ-ын Засгийн газраас Сибирийн холбооны тойргийн нийгэм эдийн засгийг 2035 он хүртэл хөгжүүлэх стратегийг баталсан. ОХУ нь Сибирийн холбооны

тойргийн нутаг дэвсгэрээр Монгол, Казахстан, Хятад улсуудтай 4348 км хиллэдэг. Сибирийн холбооны тойргийн нутаг дэвсгэрт бүх Оросын цагаан алтны нөөцийн 96% , нүүрсний 80%, никелийн 73%, марганцын хүдрийн 51%, зэсийн 43%, хар тугалгын 40%, алтны 40%, молибдений 17%, мөнгөний 17%, цайрын 16% ноогддог. (РФ П. , 2023) Мөн нөхөн сэргэх байгалийн баялаг болох ой мод, хөрс, усны арвин нөөцтэй. Уралын аж үйлдвэрийн баазыг Алс Дорнодын холбооны тойргийн нөөц болон экспортын боомтуудтай холбодог, Зүүн Азийг Хойт Европтой тээврээр холбох боломжтой газарзүйн таатай байршил юм.

Сибирийн холбооны тойргийн эдийн засагт хувийн хөрөнгө оруулалтыг татахын тулд кластерийн бодлого баримтлахаа ОХУ мэдэгдсэн бөгөөд 3 үе шаттай хөрөнгө оруулалт татан, бүс нутгийн эдийн засгийг хөгжүүлэхээр тогтсон. Үүнд, аж үйлдвэрийн 8 кластерт хөрөнгө оруулалт татах зорилготой байгаа нь Ой, мод боловсруулах, ойн хими; Хөнгөн цагаан боловсруулалт; Үнэт металл; Өнгөт болон газрын ховор металл; Аялал жуулчлал; Хөдөө аж ахуй, хүнсний үйлдвэрлэл; Нефть, байгалийн хий; Нүүрс юм. Тус стратегид төлөвлөснөөр 2030 он гэхэд Сибирийн холбооны тойргийн бүс нутгуудад 500 мянган ажлын шинэ байр, 16 их наяд рублийн хөрөнгө оруулалт татах тооцоотой бөгөөд 2026 оноос төслүүд эрчимтэй хэрэгжиж, 2030-2035 онуудад бүрэн хэрэгжихээр тусгасан. Эдгээр төсөл нь хил залгаа Монгол улсын хувьд хамтын ажиллагааны эерэг боломж болж байна.

Сибирийн бүтээгдэхүүнийг экспортлох дэд бүтцийн хязгаарлалтыг арилгах, тээврийн чадавхийг хөгжүүлэх зорилгоор хойд болон баруун коридорыг бий болгох үйл ажиллагаа, түүнчлэн хил дамнасан төмөр замын коридор барихад чиглэсэн цогц арга хэмжээг боловсруулах, Тувагийн бүгд найрамдах улсын геостратегийн нутаг дэвсгэрийн тээврийн хүчин чадлыг хөгжүүлэх зэрэг зорилго Сибирийн Холбооны тойргийн нийгэм, эдийн засгийг 2035 он хүртэл хөгжүүлэх ОХУ-ын стратегийн хэрэгжилтийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан нь Монгол улсын төмөр замын болон авто замын дэд бүтэц, цаашлаад хил дамнасан аж үйлдвэрийн хамтын ажиллагаанд эергээр нөлөөлөх боломжтой.

Монгол Улсын Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станц болон Эгийн голын усан цахилгаан станц төслүүдэд Оросын зөвлөхүүд болон инженерүүд нөлөө үзүүлж ирсэн. Гэвч энэ нь олон улсын усны эрх зүйн асуудлуудаас шалтгаалан удааширсан байсан бөгөөд Эрдэнэбүрэнгийн төслийг Хятадтай хамтран хэрэгжүүлэхээр тохирсон нь,

цаашид Оросын талаас зарим нэг шахалт үзүүлэхэд хүргэж болзошгүй. Мөн Эгийн голын усан цахилгаан станцын төсөл ОХУ-ын засгийн газраас дэмжигдэх ч, хил орчмын иргэдийн дургүйцэл, эсэргүүцлийг сэдэрээж, дахин гацах эрсдэлтэй. Учир нь ОХУ-ын Орон зайн хөгжлийн стратегид геостратегийн ач холбогдолтой бүсээр нэрлэгдсэн Сибирийн тойргийн хүн амын шилжилт хөдөлгөөнийг тогтоон барихын тулд олон нийтийн санаа бодлыг анхаарах нөхцөл бий.

Зураг 8: Эгийн гол

Эх сурвалж: Экология России <https://ecologyofrussia.ru/kakie-voprosy-est-k-stroitelstvu-mongolskoy-ges-na-selenge/>

Хоёр хөршийн хөгжлийн бодлого, стратегиудыг шинжлэн дүгнэхэд БНХАУ, ОХУ-ын гадаад эдийн засгийн бодлого Монгол улсын засгийн газраас дэвшүүлсэн 14 мега төслийн хэрэгжилтэнд таатай нөлөөлөхөөр байна.

IV. 2024-2028 онуудад Монгол улсын эдийн засгийг тэлэх төлөвлөгөөнд нөлөөлж болзошгүй гуравдагч хөршүүдийн геополитикийн бодлогын шинжилгээ

4.1. АНУ-ын гадаад бодлого, геополитикийн шинжилгээ

Өнөөдрийн олон улсын харилцааны системийн бүтэц нь дэлхийн II дайны төгсгөлд АНУ-ын санаачилгаар үүсгэсэн, Рах Americana үзэл санаанд тулгуурласан, олон талт байдлыг хангасан, либерал институционал дэлхийн дэг журам юм. Энэ утгаар АНУ хэзээд глобал олон улсын харилцааны системд давуу, өөрт таатай байдлаар нөлөөлж ирсэн. Хүйтэн дайны дараагаас АНУ-ын гадаад бодлого “глобал манлайлал” хэмээх үзэл санаагаар илэрхийлэгдэж ирсэн бөгөөд дэлхийн улсууд, бүс нутаг, орон зайнуудад АНУ-д таатай орчныг бүрдүүлэхэд чиглэсэн бодлого гэж ойлгож болно. Глобал манлайллын

стратеги Б.Клинтон, Ж.Буш, Б.Обама, Д.Трамп, Ж.Байден зэрэг АНУ-ын сүүлийн үеийн бүх ерөнхийлөгчдийн гадаад бодлогод, тус улсын Үндэсний аюулгүй байдлын стратеги зэрэг бодлогын баримт бичигт тусч ирсэн юм.

Бжежинскийн номлол бол АНУ-ын глобал манлайллын статусаа хамгаалан үлдэх гэсэн санаархлын оюун санааны хэлбэржилт бөгөөд АНУ-ын Евроазийн бүс нутгийн талаар хэрэгжүүлж буй бодлогын үндэс суурь юм.

Бжежинскийн номлолын суурь үзэл санаа нь Евроазийн бүс нутагт АНУ-ын эсрэг чиг хандлага бүхий аливаа эвсэл холбоо үүсэх аваас глобал манлайллын статуст нь аюул учирна гэж үзсэнээс үүдэлтэй. Цаашлаад уг статусаа алдахгүйн тулд аливаа нэгэн эвсэл холбоо үүсэх, глобал манлайллын статуст нь заналхийлэх улс орон тухайлбал, хамгийн боломжит улс болох ОХУ хүчирхэгжихээс өмнө даруй арга хэмжээ авах нь зохилтой байсан учраас 1990-ээд оны дунд үеэс эхлэн НАТО болон ЕХ-ны тэлэлтийг эрчимжүүлэх болсон.

АНУ-ын глобал манлайллын статусаа хадгалан авч үлдэх хэрэгтэй гэх үзэл санаа нь Дэлхийн I Дайны үеийн гадаад бодлогын чиг шугам, үзэл санааны онцлог буюу Вильсонизм суурьтай гадаад бодлогоос илэрдэг. Үндсэндээ Вильсонизм болон Бжежинскийн номлол дээр үндэслэн АНУ НАТО болон ЕХ-оор дамжуулж Евроазийн тал нутагт өөрийн нэг ёсны нөлөөллийн бүсийг шинээр бий болгох геополитикоо хэрэгжүүлж байна.

Тус зорилгодоо хүрэхийн тулд АНУ Украйныг Өрнөдийг түшсэн, ОХУ-аас хараат бус, тусгаар тогтносон, тогвортой ардчилсан улс байлгах хэрэгтэй гэж үзсэн. Үүний тулд НАТО-ын тэлэлтийг үечлэн хэрэгжүүлж эхэлсэн ба Польш, Чех, Эстони, Латви, Литва улсуудыг НАТО болон ЕХ-нд оруулж Оросын нөлөөллийн бүсийг хумих болсон нь хэрэгжилтийн эхний шат байсан. Цаашлаад Гүрж болон Украйныг 2008 онд ЕХ-нд нэгтгэх зорилготой байгаагаа мэдэгдсэн нь уг зорилгын хэрэгжилт үргэлжилж буйг харуулсан. Хоёрдугаар шат нь Украйнд болсон Улбар Шар Хувьсгалаас эхэлсэн. Улбар шар хувьсгалын үр дүнд ОХУ болон Украйны хоорондын харилцаанд ан цав үүсэж энэ нь цаашдын байгалийн хийн тээвэрлэлт, худалдааны гэрээ хэлцлүүдэд хоёр талаас зөрчил тэмцэл үүсэж маргалдахад хүргэсэн. АНУ болон Европийн орнууд Зүүн Европ болон Төв Азийн Хуучин Социалист орнуудын дундаас Украйнд бусадтай нь харьцуулахад хамгийн их хэмжээний хөрөнгө мөнгөний зээл тусламж, дэмжлэг үзүүлдэг. Тийм ч учраас тэр нь Орос Украйн хоёр улсын харилцаа муудаад байсан үеэс

ард иргэдийн сэтгэл Европ руу илүү дагасан байдалд хүргэсэн. Үр дүнд нь 2014 оны ОХУ-ын талыг илүүтэй баримталдаг Янукович ЕХ-ны ассоциацийн гэрээг байгуулахаас түдгэлзсэн хариу өгөх мөчид иргэд үүнд маш бухимдаж Майдан Хувьсгалыг хийн Януковичийг төрийн эрх мэдлээс түлхэн унагасан билээ. ЕХ болон НАТО-ын тэлэлтэд Украйнд болоход дургүй буйгаа удаа дарааллан илэрхийлж байсан ОХУ үүнийг байж болшгүй зүйл хэмээн үзсэн тул Орос Украйны хоорондын II хямрал буюу Крымын Хойгийн асуудалд хүргэсэн.

Эцэст нь найман жилийн туршид жижиг хэмжээний зэвсэгт мөргөлдөөн, тулалдаан, байлдаан бүхий байдалд байсан Зүүн Украйны Донецк болон Луганскын тусгаар тогтнолыг ОХУ хүлээн зөвшөөрч Украйныг нацизмаас чөлөөлж цэрэггүйжүүлэх зорилготой хэмээн 2022 оны 2 сарын 24-нд Украйн руу цэргээ оруулсан явдал нь АНУ болон Өрнөдийн орнууд Украйныг өөрийн нөлөөллийн бүсэд нэгтгэх зорилгоосоо ухрахгүй байсны улмаас үүссэн нөхцөл байдал мөн.

Хүчний тэнцвэрийн системийн үүднээс харвал АНУ-ын манлайлал бүхий эвслийн ноёрхлыг тогтоон барих зорилгоор хийж байгаа үйлдлийн тод жишээ нь НАТО-ийн тэлэлт байв. Энэ нөхцөлд ОХУ өөрийн нөөц боломжид тулгуурлан ШХАБ-ыг өргөжүүлэхэд анхаарч стратегийн тэнцвэржүүлэлтийг хангахыг чармайж ирсэн. АНУ-ын эсрэг стратегийн тэнцвэр үүсгэхийг зорьсон өөр нэгэн албан бус бүтэц бол БРИК юм.

Гэвч урт хугацааны сонирхлыг хангахын төлөөх олон улсын харилцааны системийн түвшин дэх стратегийн тэнцвэржүүлэлт хангагдаагүй тул Орос, Украйны дайнд хүргэсэн гэж дүгнэж болно. Өөрөөр хэлбэл, их гүрнүүдийн геополитикийн сонирхлын зөрчил даамжирсаар ийн бүс нутгийн хэмжээний мөргөлдөөнд хүрээд байна.

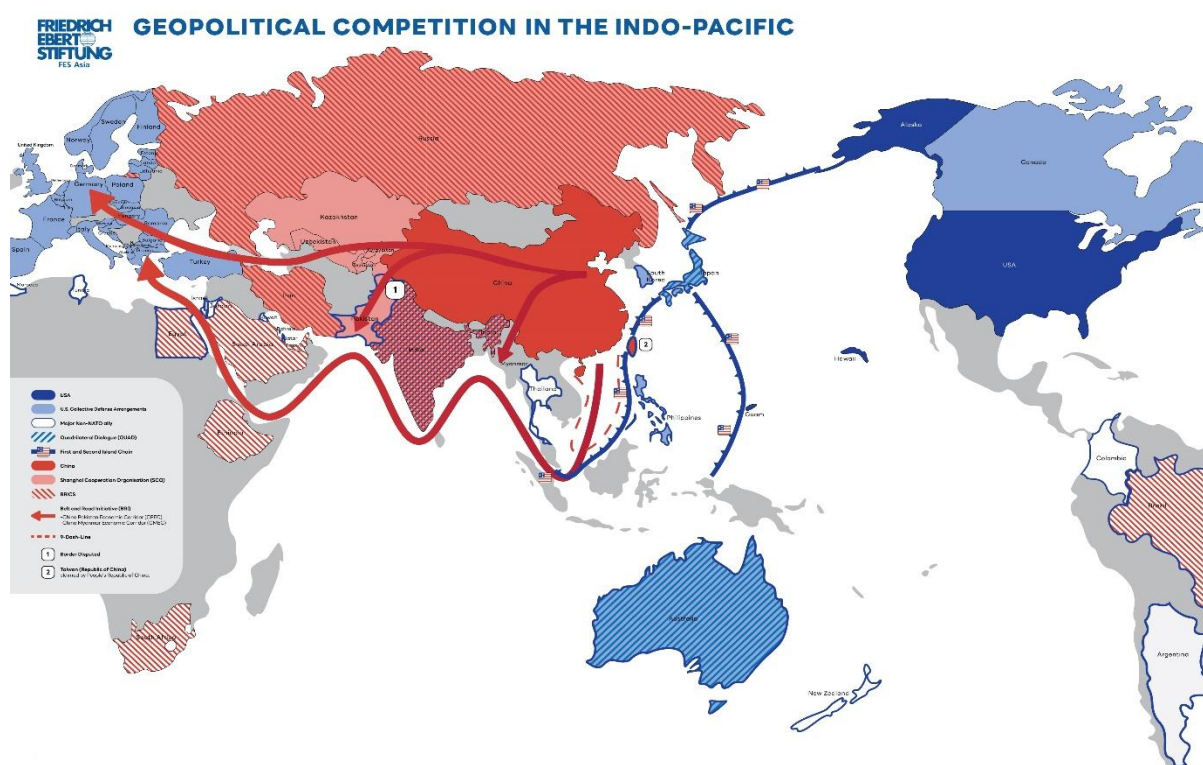
Одоо хүчинтэй үйлчилж буй 2022 оны 10 сарын 12-нд батлагдсан Үндэсний аюулгүй байдлын стратегид тусгаснаар АНУ амин чухал үндэсний ашиг сонирхлоо урагшлуулж, чөлөөт, нээлттэй, хөгжин цэцэглэж буй, аюулгүй дэлхийг бүтээхийн төлөө гадаад бодлого явуулахаа тунхагласан. Тус баримт бичигт “Бид стратегийн өрсөлдөгчдөө ялахын тулд, нийтлэг сорилтыг даван туулахын тулд өөрийн үндэсний хүчин чадлын бүхий л элементыг ашиглана” хэмээн мэдэгдсэнээс харахад ОХУ болон БНХАУ-тай цаашид ч дэлхийн дэг журмын төлөө геополитикийн тэмцэлд байхаа хүлээн зөвшөөрсөн гэж болно. (WhiteHouse, 2022)

Америкийн ард түмний аюулгүй байдлыг хангах, эдийн засгийн боломжийг өргөжүүлэх, ардчилсан үнэт зүйлийг хамгаалахын тулд

1. Америкийн хүч чадал, нөлөөллийн бүхий л эх сурвалж, арга хэрэгсэлд хөрөнгө оруулж,
2. Глобал стратегийн орчин бүрдүүлэхэд хамтын хүчин чармайлтаар нөлөөлөх хүчирхэг эвслийг бүрдүүлж, хамтын сорилтыг даван туулж,
3. Стратегийн өрсөлдөөний эрин үед бэлэн байлгахын тулд АНУ-ын зэвсэгт хүчнийг шинэчлэн бэхжүүлэх зорилтыг дэвшүүлсэн. (WhiteHouse, 2022)

АНУ үндэсний аюулгүй байдлын стратегидаа олон улсын харилцааны нөхцөл байдлыг геополитикийн өрсөлдөөнөөр үнэлж, БНХАУ-ыг дэлхийн дэг журмыг өөрчлөх чадвартай цорын ганц өрсөлдөгч, ОХУ-ыг аюул хэмээн тодорхойлсон. Олон улсын дүрмийн үндсэн дээр дэлхийн нийтийн өмнө тулгамдаж буй нийтлэг асуудлуудыг шийдэхээр дэлхийн бүх улс, тэр дунд өрсөлдөгчидтэйгээ ажиллах бөгөөд нөгөө талаас ардчилсан улсуудтай хамтын ажиллагаагаа гүнзгийрүүлэхээр тусгасан.

АНУ-ын глобал манлайллаа хадгалах геополитикийн сонирхолд Энэтхэг Номхон далайн бүс нутаг тэргүүлэх ач холбогдолтой байгаа юм.

Зураг 9: Энэтхэг Номхон далай дах АНУ, БНХАУ-ын геополитикийн өрсөлдөөн
Эх сурвалж: Friedrich Ebert Stiftung <https://asia.fes.de/news/geopolitical-competition-indo-pacific.html>

АНУ Энэтхэг Номхон далайн болон Европын ардчилсан холбоотон, түншүүдтэй технологи, худалдаа, аюулгүй байдлын салбарт харилцаа холбоогоо гүнзгийрүүлэхийг зорьж байгаа бөгөөд тус хоёр бүс нутаг нь харилцан нэгнээ нөхөж хүчирхэгжүүлэхийн хамт, хувь заяа нь нэгдмэл хэмээн үнэлж байгаа юм. Энэ ч утгаар АНУ-ын гадаад бодлогын тэргүүлэх чиглэлд Энэтхэг Номхон далайн бүс нутаг багтаж, нээлттэй, харилцан хамааралтай, хөгжин цэцэглэж буй аюулгүй, тогтвортой бүс нутаг болгох сонирхлоо илэрхийлсэн.

Трансатлантын холбоо буюу Баруун Европын улсуудтай харилцах харилцаа нь АНУ-ын гадаад бодлогын чухал суурь болохыг тунхаглаж, Баруун бөмбөрцөгт эдийн засгийн тогтвортой байдал, ардчилал, иргэдийн аюулгүй байдлын төлөө түншлэлийн харилцаагаа гүнзгийрүүлэхээр мэдэгдсэн. Урт хугацаанд АНУ-ын Ойрх Дорнод дах нөөцийн хэрэгцээг багасгахын зэрэгцээ, бүс нутагт энх тайвныг бэхжүүлж, Африкт глобал асуудлуудыг шийдвэрлэхийн тулд тус бүсийн улсуудтай түншлэхээ, эцэст нь энх тайван Арктикийг дэмжих, дэлхийн сансар, агаар, далайн орон зайг хамгаалахын тулд гадаад бодлогоо хэрэгжүүлэхээ Үндэсний аюулгүй байдлын стратегидаа тусгажээ.

Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах гол арга бол улстөр дипломат үйл ажиллагаа (гадаад бодлого) юм. Манай гадаад бодлогын үзэл санаа бие даасан, хараат бус оршин тогтнох эрмэлзлээр тодорхойлогддог.

1990-иэд оноос хойш олон улсын харилцааны системийн бүтцийн өөрчлөлт, шилжилт, 2000-аад оноос хойш системийн дотоод, гадаад орчинд гарч буй хувьсал, өөрчлөлт нь манай улсын үндэсний эрх ашиг буюу гадаад бодлогын сонирхлыг цаг хугацаа, орон зайн хувьд хэлбэршүүлэн гадаад бодлогын үзэл баримтлалууд батлах, гадаад бодлогын чиглэлүүдээ тодорхой оновчтой болгоход нөлөөлж ирэв. Өнөөдрийг хүртэл Монгол улсын гадаад бодлогын үзэл санааг тодотгон оновчтой тодорхойлох бодит шаардлагатай харьцангуй бага тулгарч байсан. Учир нь олон улсын харилцааны систем дэх хоёр хөршийн харилцаа түүхэн нэн таатай үедээ хөгжиж буй, АНУ, ОХУ-ын харилцаа зөрчилтэй ч, шууд сонирхлын мөргөлдөөнгүй, АНУ, Хятадын харилцаа далд өрсөлдөөнөөр тодорхойлогдож ирсэн тул хоёр хөрштэй тэнцвэртэй харилцах чиглэлийг гуравдагч хөршийн бодлогоор тэнцвэржүүлэх бодлогыг баримталж ирсэн.

Гэвч 2020 оноос хойш буюу цар тахлын дараах дэлхийн дэг журмын төлөв, аж үйлдвэрийн IV хувьсгалыг дагасан дэлхийн эдийн засаг, нийгэм, улстөр дэх VUCA шилжилтүүд, 2022 оноос хойшх дэлхийн хүчний тэнцвэрийг дахин тодорхойлохын

төлөө геополитикийн зөрчил шууд сонирхлын мөргөлдөөнд хүрснээс улбаалан цаашид Монгол улс дунд хугацаанд үндэсний аюулгүй байдлаа улстөр дипломатын аргаар хангахдаа их гүрнүүдийн геополитикийн өрсөлдөөнөөс үүдэлтэй олон улсын системийн зөрчил даамжирч буйг тунгаан

1. Дэлхийн дэг журмын төлвийн талаарх судалгаанд суурилсан урьдчилсан үнэлгээтэй байх. АНУ-ын Рах Americana үзэл санаанд үндэслэсэн либерал институционализм бүхий дэлхийн дэг журамд олон төвт байдлыг өсгөх хүчний шилжилт өрнөж буйг ухамсарлах.

2. АНУ, ОХУ-ын сонирхлын шууд мөргөлдөөн Хятадын олон улсын нэр хүнд, байр суурийг өсгөхөд (хүчирхэгжилтэд) дам эерэг нөлөөтэй тул хоёр хөрштэй харилцах харилцаанд тэнцвэрийг урт хугацаанд хангахад анхаарах. Жишээлбэл, Гурван улсын төрийн тэргүүдийн уулзалтын ач холбогдлыг өндрөөр үнэлэх. Өөрийн улсын санаачилсан аюулгүй байдлын невро орчинд тэнцвэрийг хадгалах эл механизмыг төрийн бодлогын залгамж чанарын хүрээнд тууштай санаачилгатай хадгалах, олон улсад сурталчлах.

3. Олон улсын хамтын нийгэмлэгийн нийтлэг үнэт зүйл, хэм хэмжээг дагах. Учир нь судалгааны үр дүнгээс үзэхэд АНУ-ын болон Хятад зэрэг их гүрний олон улсын харилцааны орчны талаарх төсөөлөл глобал манлайллыг олон талт байгууллауудаар хангахад илэрч буй нөхцөлд НҮБ-ын санал санаачилга, олон талт үйл ажиллагаан дах оролцоогоо идэвхижүүлэх нь зүйтэй.

Дэлхийн тэргүүлэх АНУ-ын Монгол улсын хоёр хөрш Орос, Хятадтай харилцах харилцаа зөрчилт, геополитикийн өрсөлдөөнт шинжээр тодорхойлогдож байгаа нь засгийн газраас хэрэгжүүлэх мега төслүүдийг хэрэгжүүлэхдээ гадаад түншүүдийн тэнцвэр, урт хугацааны ач холбогдол, үр ашигтай байдлыг харгалзан үзэх шаардлагатайг дахин тодотгож байна.

4.2. Францын эрчим хүчний бодлогын шинжилгээ

Монгол улсын Засгийн газрын эдийн засгийг тэлэх 14 мега төслийн хүрээнд Монгол, Францын хамтарсан Ураны төсөл багтаж, төслийг амжилттай хэрэгжүүлснээр жилд 2500 тонн уран экспортлохоор тусгасан.

Монгол Улс нь байгалийн нөөц баялаг, ашигт малтмалын арвин нөөцтэй бөгөөд уул уурхайн салбар манай улсын эдийн засагт голлох үүрэг гүйцэтгэдэг билээ. Монгол Улс зэс, алт, нүүрс, уран, молибден, газрын ховор элемент зэрэг үнэт ашигт малтмалын

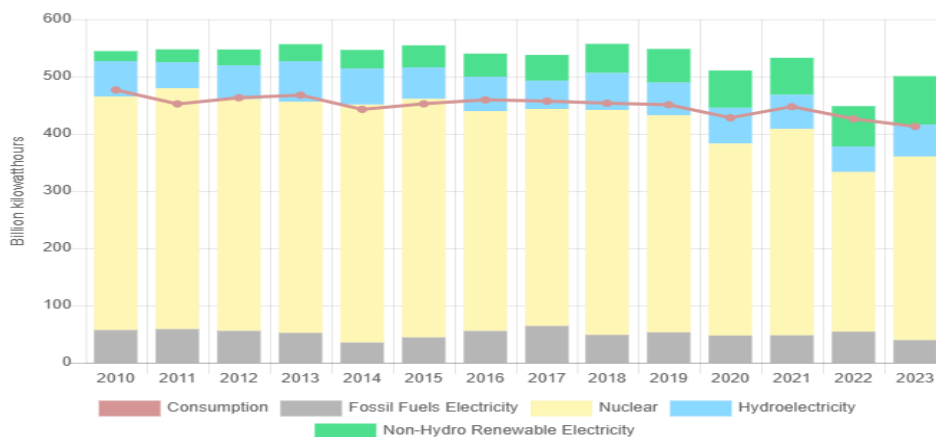
томоохон ордуудтай. Мөн илрүүлээгүй эсвэл ашиглагдаагүй олон тооны томоохон орд газрууд байгаа хэвээр бөгөөд энэ нь уул уурхайн салбарт гадаадын хөрөнгө оруулалт (ГШХО)-ыг ихээр татдаг. 2022 оны эцсийн байдлын статистик мэдээллээр уул уурхайн салбар дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 28%, аж үйлдвэрийн нийт үйлдвэрлэлийн 72.9%, экспортын 93.7%, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын 68.4% эзэлсэн нь экспортын орлогын хувьд нэг салбараас хараат байгааг илэрхийлж байна. (АМГТГ, 2024) Монгол Улс ашигт малтмалын хайгуул, ашиглалтыг хянан зохицуулах, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин бүрдүүлэхээр олон тооны хууль, тогтоомж батлан хэрэгжүүлж байна.

Францын хувьд ерөнхийлөгч Эммануэль Макрон 2022 оны хоёрдугаар сард Францын цөмийн үйлдвэрлэлийг шинэчилж, нийт 13 гигаваттын хүчин чадалтай найман шинэ реактор барихаар төлөвлөж байгаагаа зарласан. Тус улс эрчим хүчний баланс дах чулуужсан түлшний эзлэх хувийг 2035 он гэхэд одоогийн 60 хувиас 40 хувь болгон бууруулахаар зорьж байна. Гэхдээ Европын ихэнх орноос ялгаатай нь цөмийн эрчим хүчээ голлон анхаарах болно.

Францын Эрчим хүчний шилжилтийн сайд Агнес Панниер-Руначер “La Tribune Dimanche” сэтгүүлд өгсөн ярилцлагадаа Франц улс 2026 он гэхэд 13 гигаваттын шинэ эрчим хүчний хүчин чадлыг эхлүүлэхээр төлөвлөж байгааг онцолж, энэ зорилтыг одоо бэлтгэж байгаа **Францын эрчим хүчний бүрэн эрхт байдлын тухай хуулийн** төсөлд тусгажээ. Хэдийгээр хуулийн төсөлд эрчим хүчний тэргүүлэх эх үүсвэрийг тодорхой заагаагүй ч энэ нь цөмийн үйлдвэрлэл байх болно гэж үзэж байна. Францын шинээр барихаар төлөвлөж буй зургаан даралтат усан цөмийн реакторууд (EPR) нь зорилгодоо хүрэхэд хангалтгүй, учир нь тэдгээрийн нэг хэсэг нь ашиглалтаас гарсан хуучин атомын цахилгаан станцуудыг солиход чиглэгдэхээр байна.

Эрчим хүчний бүрэн эрхт байдал буюу бие даасан байдлыг хангахын тулд эрчим хүчний түүхий эд нийлүүлэх түншүүдтэй хамтрах бодлогод идэвхтэй анхаарч байгаа юм. Учир нь Франц улс байгалийн түлшний нөөцийн томоохон нөөцгүй. Дэлхийн эрчим хүчний 2024 оны статистикийн тоймоос харахад Францад 2023 онд анхдагч эрчим хүчний хэрэглээ 8.66 эскаджоуль байсан бөгөөд цөмийн эрчим хүч 35%, газрын тос 31.9%, байгалийн хий 14%, сэргээгдэх эрчим хүч 11%, усан цахилгаан станц – 6%, нүүрс – 2.1% эзэлж байна. 2022 онд Францад анхдагч эрчим хүчний нийт үйлдвэрлэл 3,433 квадриллион BTU байсан бол хэрэглээ 8,29 квадриллион BTU болсон байна. Ийнхүү

эрчим хүчний анхдагч хэрэглээнд дотоодын үйлдвэрлэлийн эзлэх хувь 41.53 хувьтай байна. Энэ нь Франц эрчим хүчний импортоос хамааралтай орон гэдгийг харуулж байна.

Зураг 10: Францын эрчим хүчний үйлдвэрлэл

Эх сурвалж: U.S. Energy Information Administration (Sep 2024) / www.eia.gov

“Орано” групп нь Монгол Улсад геологи хайгуулын “Кожеговь” ХХК-иар дамжуулан ураны хайгуулын ажлыг 1997 онд эхлүүлсэн байдаг. Геологи хайгуулын ажлын эхний 10 жилд Дорноговь аймагт Дулаан-Уул (6270 тонн), Зөөвч-Овоо (54639 тонн) ордыг нээсэн. Хайгуулын нарийвчилсан судалгааг үргэлжлүүлэн гүйцэтгэснээр 2018 онд тус ордын геологийн нөөцийг 93,291 тонн болгон нэмэгдүүлсэн байна (Badrakh Energy, 2020). “Монгол Улс бол сэргээгдэх эрчим хүчний хамгийн их потенциалтай дэлхий дээрх цөөхөн улсын нэг. Тиймээс сэргээгдэх эрчим хүчийг хөгжүүлээд явах бүрэн боломжтой” хэмээн уг компанийн гүйцэтгэх захирал Марк Мелеард 2024 оны 12-р сарын 19-ний өдөр хийсэн ярилцлагад дурдаж, Зөөвч-Овоогийн уран олборлолтын хөрөнгө оруулалтын гэрээ энэ ондоо багтахад “бүрэн итгэлтэй” байгаагаа илэрхийлжээ (Т.Ивээл, 2024). Нээн илрүүлсэн ураны Дулаан-Уул, Зөөвч-Овоо ордын геологийн нөөц нь Монгол Улсын батлагдсан ураны геологийн нийт нөөцийн 50 гаруй хувийг эзэлдэг.

Эдгээр ордуудыг нээн илрүүлсэн явдал нь Монгол Улсын батлагдсан ураны нөөцийг хоёр дахин нэмэгдүүлсэн бөгөөд манай улс ураны батлагдсан нөөцөөрөө дэлхийд 12 дугаар байрт орж байгаа. Цацраг идэвхт ашигт малтмал ашиглах (хайгуул) тусгай зөвшөөрлийг АМГТГ-аас 2015 оны 6 дугаар сард Кожеговь ХХК-д олгосон. Харин төслийг хэрэгжүүлэхээр “Мон-Атом” ХХК-ний 34 хувь, “Арева Монгол” ХХК-ний 66 хувийн эзэмшилтэй “Бадрах Энержи” ХХК олборлох үйл ажиллагаа явуулж байгаа бөгөөд уг компанид Дорноговь аймгийн Улаанбадрах суманд 2015 онд ураны ашиглалтын гурван лиценз олгожээ.

Бадрах Энержи ХХК-ний Зөөвч-Овоо, Дулаан-Уул, Өмнөт ордыг ашиглах төсөл нь уурхайн ашиглалтын 38 жилийн хугацаанд 70 орчим мянган тонн уран олборлох төсөөлөлтэй байна. Уг төсөл урьдчилсан байдлаар 700 гаруй ажлын байр бий болж, манай улсад ойролцоогоор 1 тэрбум долларын татвар төлөхөөр байгаа. Дээр нь уурхайг түшиглэсэн дэд бүтэц хөгжиж, орон нутгийн хөгжилд ихээхэн хувь нэмэр оруулах юм (Badrakh Energy, 2020).

Монгол Улсын Ерөнхийлөгч У.Хүрэлсүх 2023 оны 10 сард Бүгд Найрамдах Франц Улсад төрийн айлчлал хийж Францын “Орано майнинг” компанитай уран олборлох Хөрөнгө оруулалтын гэрээний хэлэлцээний ажлын хэсгийн протоколд гарын үсэг зурсан (Чимэг, 2024). Төслийг нийт 47 жилийн хугацаанд хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж буй. Үүнд:

- 2024-2027 онд бэлтгэл ажлыг хангах
- 2028-2060 онд бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх
- 2061-2070 онд нөхөн сэргээлтийн арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн (Чимэг, 2024).

Талууд уурхайн бүтээн байгуулалт, олборлолт, үйлдвэрлэл, бүтээгдэхүүний борлуулалт, нөхөн сэргээлт болон уурхайн хаалттай холбоотой үйл ажиллагааг тогтворжуулах зорилгоор хөрөнгө оруулалтын гэрээний төслийн зарим нөхцөлийг урьдчилан зөвшилцсөн юм. Ингэхдээ Цөмийн энергийн тухай хууль, Ашигт малтмалын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг Улсын Их Хурал баталсны дараа Хөрөнгө оруулалтын гэрээг байгуулахаар харилцан тохиролцож,

гэрээний үндсэн нөхцөлүүд, цаг хугацааны тухайд зөвшилцсөнийг нотлох үүднээс Протоколыг үйлдсэн юм (Чимэг, 2024).

Монгол Улс 2009 онд Цөмийн энергийн тухай хуулийг баталж, 2015-2022 онуудад Газрын дор хүчлээр уусган уран олборлох техникийн зохицуулалт, Цацраг идэвхт материалыг аюулгүй тээвэрлэх дүрмийг баталж, Цөмийн энергийн комиссоос Цацрагийн аюулгүйн норм, Цацрагийн хамгаалалт, аюулгүй ажиллагааны үндсэн дүрэм, Цацраг идэвхт ашигт малтмалын хайгуул судалгааны цацрагийн аюулгүй ажиллагааны дүрэм, Хүдрийн олборлолт боловсруулалтаас үүсэх цацраг идэвхт хаягдлын менежментийн дүрэм, Цацраг идэвхт ашигт малтмалын олборлолт, боловсруулалтын цацрагийн аюулгүй ажиллагааны дүрмийг баталсан (Цөмийн Энергийн Комисс, 2023).

Гэвч, Францтай хамтарсан ураны төсөлд гол тоглогч болж буй Орано (Арева) компаний үйл ажиллагаатай холбоотой гашуун туршлагууд байгааг анзаарах хэрэгтэй юм. Дэлхий нийт уур амьсгалын өөрчлөлтийн сорилттой тулгарч, нүүрстөрөгчийн ялгаруулалтыг бууруулахыг эрмэлзэхийн хэрээр цөмийн эрчим хүчийг ХБО-нд ээлтэй, ногоон шийдэл болно гэж үзэж байна. Үүний хүрээнд сүүлийн хэдэн арван жилд цөмийн эрчим хүчний түлш болох ураны олборлолт эрчимжсэн. Цөмийн эрчим хүчний дэлхийн топ компаниудын нэг Франц Улсын засгийн газрын санхүүжилттэй AREVA компани (2018 оноос Orano хэмээн өөрчлөгдсөн) нь 17 оронд үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд цөмийн эрчим хүчийг аюулгүй, цэвэр, “ногоон” технологи хэмээн цөмийн эрчим хүчийг дэлхийн зах зээлд нэвтрүүлэхийг эрчимтэй түлхэж байна. Гэвч цөмийн эрчим хүчийг бий болгохын тулд уран олборлох ХБО-нд хор хөнөөлтэй, аюултай үйл ажиллагаагаар олж авах түлш шаардлагатай. Уран олборлох нь ойр орчмын суурийн газар, ХБО-нд олон мянган жилийн туршид үлдэх хор хөнөөлийг учруулдаг (Greenpeace, 2010).

Баруун Африкт орших далайд гарцгүй, Сахарын цөлийн орон болох Бүгд Найрамдах Нижер улс нь хуурай цөл дунд байршилтай, тариалангийн талбай хомс, өндөр ядуурлын түвшинтэй хэдий ч уран зэрэг ашигт малтмалын нөөцөөр баялаг юм. AREVA компани 40 гаруй жилийн өмнө Нижерийн хойд хэсэгт уул уурхайн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн (Orano, n.d.). AREVA Нижерт 1971 онд ил уурхайн OMAIR, 1974 онд газар доорх уурхайн COMINAK, 2012 онд Imouraren (2015 онд үйл ажиллагаагаа түр зогсоосон) охин компаниудаар дамжуулан уран олборлодог бөгөөд 2022 оны эцэс гэхэд тус улсаас нийт олборлосон ураны хэмжээ 155,000 тонн орчим байв (Nuclear Energy Agency & International Atomic Energy Agency, 2022). Олон улсын ХБО-

ныг хамгаалах зорилготой ТББ Greanpeace нь 2009 онд тус компанийн Нижер улс дах Арлит болон Акоккан тосгонуудад ураны олборлолт, үүний үр дагаварт бие даасан, цогц судалгаа, үнэлгээ хийж, 2010 онд “Тоосонд үлдсэн. Нижерийн цөлийн хотуудад AREVA-гийн цацраг идэвхт үр нөлөө” тайланг нийтэлж байв. Тухайлбал, AREVA компани уран олборлолтын явцад хайхрамжгүй хандсанаас цацраг идэвхт бодис агаарт цацагдаж, гүний ус руу нэвчиж, уул уурхайн тосгонуудын орчмын хөрсийг бохирдуулсан нь экосистемийг сүйтгэж, хүн амын эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлж, тус бүс нутагт амьсгалын замын өвчлөлөөс шалтгаалсан нас баралтын түвшин бусад улс орнуудаас хоёр дахин их байгаа талаар бичжээ (Greenpeace, 2010). Үүн дээр нэмээд AREVA-гийн үйл ажиллагаанд хяналт тавьж зохицуулах байгууллагын боловсон хүчин дутмаг, санхүүжилт сул хэмээн тэмдэглэсэн.

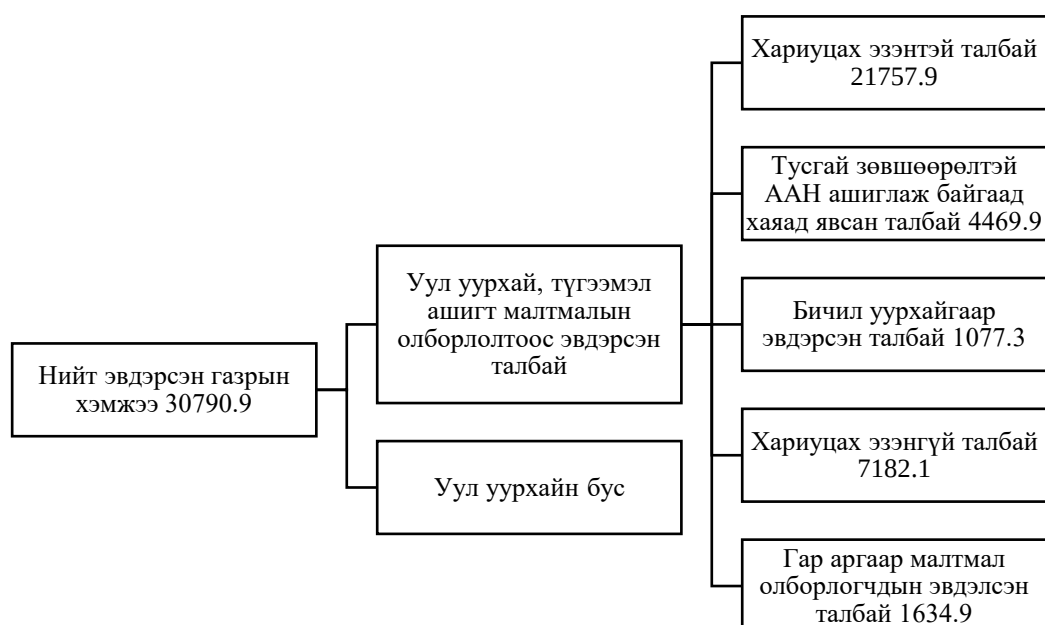
Тайлан дах Арлит, Акоккан уул уурхайн хотхонуудын эргэн тойрны ус, агаар, газрын цацраг идэвхт байдлыг хэмжсэн үр дүнг илүү тодорхой дүгнэвэл:

- 40 жилийн хугацаанд нийт 270 тэрбум литр ус хэрэглэж, бохирдуулж, уст давхарга нь шавхагдсан бөгөөд нөхөн сэргэхэд олон сая жил шаардагдана.
- Арлит бүсээс цуглуулсан таван усны дээжийн дөрөвт ураны агууламж Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллагын ундны усанд байх боломжтой хэмжээнээс давсан байна. 20 жилийн хугацаанд ураны агууламж аажмаар нэмэгдсэн талаарх мэдээлэл ураны олборлолтын үйл ажиллагааны нөлөөг харуулж байна.
- Акоккан дах цагдаагийн газарт радон буюу хөрс, гүний усанд цацраг идэвхт металлууд болох уран, торий, радий задрахад байгалийн жамаар үүсдэг цацраг идэвхт хийг хэмжихэд агаарын радон агууламж нь тухайн бүс нутгийн хэвийн хэмжээнээс 3-7 дахин их байсан.
- Тоос, тоосонцрын фракцуудад цацраг идэвхт бодисын агууламж энгийн байдлаас 2-3 дахин их байгаа нь уран болон задралын бүтээгдэхүүнийг амьсгалын замаар залгих эрсдэлийг нэмэгдүүлнэ.
- Газар доорх гүний уурхайн орчимд цуглуулсан хөрсний дээжид уран болон бусад цацраг идэвхт бодисын агууламж тухайн бүс нутгийн хэмжээнд хэвийн хэмжээнээс 100 дахин их байгаа нь тогтоогдсон.
- Акокканы гудамжнуудад цацрагийн тунгийн түвшин хэвийн түвшнээс бараг 500 дахин их байсан нь тогтоогдсон.

- Хэдийгээр AREVA уурхайнуудаас ямар ч бохирдсон материал гарахгүй гэж мэдэгдсэн ч Арлитад хэд хэдэн хаягдал төмрийн цацрагийн тунгийн хэмжээ ердийн дэвсгэр түвшнээс 50 дахин их байсныг тогтоосон (Greenpeace, 2010).

Өнөөг хүртэл AREVA үйлдсэн ногоон гэмт хэргийнхээ төлөө хариуцлага хүлээгээгүй байна. 2023 оны долдугаар сард Нижерийн засгийн газрыг түлхэн унагааж, цэргийн дэглэм тогтсон. Түүнээс хойш хэд хэдэн уурхайн ашиглалтын зөвшөөрлийг цуцалсан. 2024 оны зургаадугаар сард Нижерийн эрх баригчид Imouraren компанийн олборлолтын зөвшөөрлийг цуцалсан бол арванхоёрдугаар сард SOMAIR ураны уурхайг хяналтандаа авчээ (Reuters, 2024).

2024 оны 3 дугаар улирлын байдлаар Монгол Улсын уул уурхайн салбарт хувийн гадаадтай хамтарсан 39, гадаад улсын 179 ААН, байгууллага үйл ажиллагаа явуулж байна. (ҮСХ, 2024) Тэгвэл улсын хэмжээнд уул уурхай, түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын олборлолтоос болж эвдэрсэн талбай 28.9 мянган га талбай (БОУАӨЯ, 2024) бөгөөд тэдгээрийг дараах байдлаар ангилж болно:

Бүдүүвч 4. Улсын хэмжээнд эвдэрч, орхигдсон газрын төрөл, хэмжээ (га)

Үүнээс харахад нийт эвдэрсэн газрын 94 хувь нь уул уурхай, түгээмэл тархацтай ашигт малтмал олборлолтоос эвдэрсэн талбай байна. Нийт эвдэрсэн газрын 70 орчим хувь нь хариуцах эзэнтэй, бусад нь орхигдсон байна (БОУАӨЯ, 2023).

Уул уурхайн олборлолтоос их хэмжээний хог хаягдал гарч, үүнийг зохисгүй устгах, ХБО-нд тараан асгах нь ХБО, хүний эрүүл мэндэд хор уршиг үзүүлдэг.

Эрүүгийн хуулийн 24.4 дүгээр зүйлд “Цөмийн бодис, цацраг идэвхт хаягдал, цөмийн материал, цацрагийн үүсгүүрийг хууль бусаар олж авсан, хадгалсан, ашигласан, шилжүүлсэн, экспортолсон, импортолсон, худалдсан, түрээслэсэн, тээвэрлэсэн, боловсруулсан, үйлдвэрлэсэн, булшилсан бол таван жилээс арван хоёр жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэхээр заасан (Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 2015). Энэ гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдийг тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасаж нэг зуун хорин мянган нэгжээс дөрвөн зуун мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох ял шийтгэнэ” гэж заасан байна (Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 2015). Харин уул уурхайн үйл ажиллагаа буюу уран олборлолтоос гарах цацраг идэвхт хог хаягдал, бүтээгдэхүүнд хүн, ХБО-нд ноцтой хохирол учруулах эрсдэлтэй бөгөөд цацраг идэвхт бодисд зүй бус менежмент хийх, зүй бусаар хаях, булшлах зэргийн талаар эрүүгийн хариуцлагын зүйл, заалт ороогүй байна. Хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж буй ураны төслүүдийн Техник, эдийн засгийн үндэслэл, Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний ажлууд хараахан эхлээгүй, холбогдох эрх зүйн чиглэл манай улсын хувьд шинэ, мөн ураны олборлолт, боловсруулалтыг их хэмжээгээр хэрэгжүүлсэн туршлага байхгүй. Мөн цацраг идэвхт ашигт малтмалын ашиглалтын аюулгүй байдал, уурхайн хаалт, хог хаягдлын менежмент, нөхөн сэргээлтийн санхүүгийн баталгаа зэрэг асуудлыг нарийвчлан тусгах шаардлагатай байгаа тул Цөмийн энергийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулж байна. Хэдийгээр уран хямд аргаар эрчим хүч үйлдвэрлэх түүхий эд ч сөрөг үр дагавар ихтэй гэдгийг нэн тэргүүнд санах учиртай.

Нижер Улсын жишээг санан дурдахад ураны олборлолтоос ХБО, хүний эрүүл мэндийг хангалттай хамгаалж чадах, томоохон корпорац ногоон гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэхэд эрх зүйн орчин хангалттай чадвартай эсэх талаар Монгол Улсын хувьд тооцож үзэх хэрэгтэй. Засгийн газраас уран, цөмийн энергийн талаар баримтлах бодлогоо тодорхойлохдоо богино хугацааны үр ашиг харах бус, урт хугацаанд ирээдүй, байгаль эх дэлхийгээ хамгаалахад чиглэсэн байх шаардлагатай.

Монгол Улсын хувьд уран олборлолтын үйл ажиллагааг явуулахад эрх зүйн орчин, бусад улсын туршлага дээр тулгуурлан SWOT дүн шинжилгээ хийв:

Бүдүүвч 5: Монгол улсын уран олборлолтын үйл ажиллагааны SWOT

Монгол, Казахстан улсын хооронд хамтран ажиллах маш өргөн хүрээний боломжууд бий. Үүнээс уран олборлолтын салбарт хамтран ажиллах бүрэн боломж байгааг Монголын тал ашиглах ёстой юм. БНФУ-ын Ерөнхийлөгч 2023 онд Монгол улсад төрийн айлчлал хийхдээ, талууд уран олборлолтын салбарт хамтран ажиллах болсон тухайгаа дурдсан бөгөөд 2024-2028 оны эдийн засгийг тэлэх төлөвлөгөөнд ураны хамтарсан төсөл багтсан.

Казахстаны төрийн өмчит Казатомпром компани Францын Арева (одоогийн Орано Майнинг) групптэй анх 2008 онд уран олборлолтын үйлдвэр байгуулах стратегийн түншлэлийн хэлэлцээр байгуулж, үйл ажиллагаагаа амжилттай явуулж чадсан байдаг. Мөн Казахстан улс зөвхөн Франц гэлтгүй АНУ, Хятад, Япон зэрэг олон улс орнуудтай хамтран ажиллаж өндөр технологийг нутагшуулж чадсан. 2009 онд Казахстан улс ураны үйлдвэрлэлээрээ дэлхийд нэгдүгээрт жагсаж өнөөдрийг хүртэл дэлхийн зах зээл дээр тэргүүлэгч байр сууриа хадгалсаар байна. Тус улс 2023 оны байдлаар дэлхийн нийт ураны үйлдвэрлэлийн 40 орчим хувийг үйлдвэрлэсэн нь ураны салбарт бусад өрсөлдөгчөөсөө хол илүү болохыг нотолно. Өдгөө Казахстанд уран олборлолтыг байгал орчинд ээлтэй, хямд өртөгтэй арга гэгдэх гүний цооног ухах аргаар явуулдаг. Олборлолтын явцад Олон улсын цөмийн эрчим хүчний агентлагтай нягт хамтран ажиллаж, олон улсын хөрөнгө оруулалт, технологийг татах, аюулгүй олборлолтын стандартыг хэрэгжүүлдэг, сайн туршлагатай улс хэмээн нэрлэгдэж байна. Казахстанчууд дан ганц технологи нэвтрүүлэхээс гадна, гадаадын хөрөнгө оруулагчидтай хэлэлцээ явуулах, их гүрнүүдийн ашиг сонирхлыг тэнцвэржүүлэх оновчтой бодлого боловсруулах асуудлаар арвин туршлагатай болохыг нь онцлон

тэмдэглэх нь зүйтэй. Геополитикийн өгөгдөл төстэй тул Монгол улс тэдний менежментийн стратегиас ч суралцах, жишээ авах боломжтой юм.

V. Их гүрнүүдийн эрчим хүчний бодлогын харьцуулсан шинжилгээ

Дэлхийн эрчим хүчний бодлого гэдэг нь эрчим хүчний үйлдвэрлэл, хуваарилалт, хэрэглээг зохицуулах удирдамж, зорилт, дүрэм журмын цогц юм. Дэлхийн улс орнууд өнөөдөр сэргээгдэх эрчим хүчийг дэмжих, эрчим хүчний хэмнэлттэй технологи хөгжүүлэх, эрчим хүчний зах зээлийг зохицуулах, нүүрстөрөгчийн үнийг тогтоох, татаас, урамшуулал олгох зэрэг бодлогыг идэвхтэй хэрэгжүүлж байна. НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн “НҮБ-Эрчим хүч” нь гишүүн орнуудад бодлогын зөвлөгөө өгөх, мэдлэгээ хуваалцах, хамтарсан хөтөлбөр боловсруулах хэлбэрээр эрчим хүчний зорилтоо биелүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлдэг. Мөн Олон улсын эрчим хүчний агентлаг (ОУЭА) эрчим хүчний бодлогын чиг хандлага, улс орнуудын тоймыг жил бүр гаргадаг. Өндөр болон дундаас дээш орлоготой орнуудад 2040 он гэхэд, бага орлоготой орнуудад 2050 он гэхэд газрын тос, байгалийн хийн олборлолтыг зогсоох, шатахууны түлшний татаасыг үе шаттайгаар зогсоож, сэргээгдэх эрчим хүчийг дэмжих зорилгоор ашиглах, газрын тос, байгалийн хийн шинэ нөөц хайхыг хориглох, нүүрсний цахилгаан станцуудыг үе шаттайгаар зогсоох, метан хий шатаах, агааржуулахыг хориглох зэрэг бодит шийдлүүдийг дэлхийн эрчим хүчний бодлогын хүрээнд хэрэгжүүлж байна. (DNV, 2024)

№	Эрчим хүчний бодлого	БНХАУ	ОХУ	АНУ	Франц
1	Албан ёсны баримтын хэрэгжиж буй хугацаа	2024-2060 (UN, 2023)	2020-2035 (РФ, 2019)	2021-2050 (State, 2021)	2019-2050 (France, 2024)
2	Зорилго	Эрчим хүчний тэнцвэр дэх олборлохгүй түлшний хувийг нэмж, Нүүрстөрөгчийн хийг бууруулж, Хог хаягдлыг дээд зэргээр багасгаж, Жижиг тоосонцорыг багасгах Ой сэргээх	Дотоод нийгэм эдийн засгийн хөгжилд бүрэн дэмжлэг үзүүлэх, Олон улсын эрчим хүчний салбар дах ОХУ-ын эзэлж буй байр суурийг хадгалах, бэхжүүлэх	Цахилгаан эрчим хүчийг нүүрсгүйжүүлэх Эцсийн хэрэглээг хүртэл цахилгаанжуулж, бусад цэвэр түлшрүү шилжих Эрчим хүчний хог хаягдлыг багасгах Метан болон бусад CO2 биш хийн ялгаруулалтыг багасгах CO2-ийг арилгах хэмжээг нэмэгдүүлэх буюу	Нүүрстөрөгч багатай, бие даан үйлдвэрлэсэн эрчим хүчтэй болох, Эрчим хүчний хэмнэлтийн суурин дээр баригдсан эдийн засагтай болох, Нүүрстөрөгч багатай цахилгаан болон биомассын хэрэглээг хөгжүүлэх

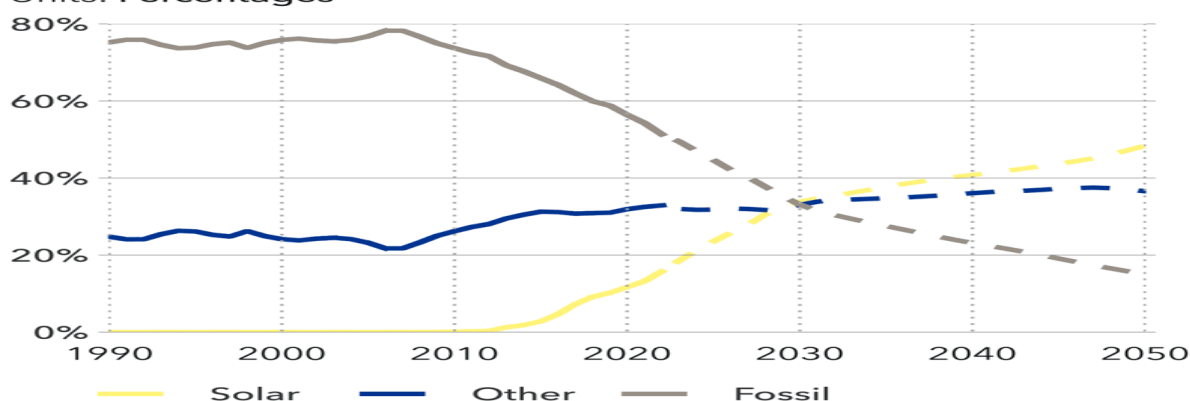
				агаар мандал дахь нүүрстөрөгчийн давхар ислийг (CO2) бууруулах болон цэвэрлэх явцыг өргөтгөж, илүү үр дүнтэй, өргөн цар хүрээтэй болгох	
3	Хүлээж буй үр дүн	Нүүрсхүчилгүй саармаг орчныг үүсгэж, эрчим хүчний бие даасан улс болох	Дотоод эрчим хүчний дэд бүтцээ олон улсын зах зээлд нийүүлэн шинэчилж, дэлхийн зах зээл дэх эрчим хүчний их гүрний байр сууриа хадгалах	Хүлэмжийн хийн ялгаруулалтыг бүрэн буюу цэвэр 0 болгож, дэлхийд манлайлах	Ногоон хөгжлийн төлөө эрчим хүчний шилжилтийг хангаж, эрчим хүчний бие даасан улс болох
4	Хэрэгжүүлэх хугацаа	2060	2035	2050	2050
5	Хүрээлэн буй орчин, уур амьсгалын өөрчлөлттэй уялдуулсан	Тийм	Үгүй	Тийм	Тийм
6	Эрчим хүчний салбаруудын төлөв	Нүүрсээр ажилладаг ДЦС-уудаас бүрэн татгалзах	Олборлож буй эрчим хүчний түүхий эдийг бүх төрлөөр нэмэх	Нүүрс зэрэг шатдаг түүхий эдээс бүрэн татгалзах	Цөмийн болон ногоон эрчим хүчний үйлдвэрлэлийн тэнцвэрийг хангах
6а	Нүүрс	-	+	-	-
6б	Нефть	-+	+	-	-
6в	Байгалийн хий	+	+	-+	-+
6г	Цөмийн эрчим хүч	+	-	+	+
7	Монгол улсын мега 14 төсөлд үзүүлэх нөлөө	Ногоон эдийн засаг хөгжүүлэхэд дэмжлэг авах Нүүрсний нийлүүлэлтэнд урт хугацаанд сөрөг	Байгалийн хий худалдан авах Дотоодын ДЦС-уудыг шинэчлэх	Эрчим хүчний дотоод үйлдвэрлэлд эх үүсвэрээ төрөлжүүлэн хөгжүүлэхэд дэмжлэг авах	Уран олборлож, ашиг хүртэх Цөмийн эрчим хүч үйлдвэрлэх

Хүснэгт 2: Их гүрнүүдийн эрчим хүчний стратегийн харьцуулалт

БНХАУ-ын эрчим хүчний бодлого нь сэргээгдэх эрчим хүчний хэрэглээг нэмэгдүүлэх, эрчим хүчний үр ашгийг дээшлүүлэх, нүүрстөрөгчийн ялгарлыг бууруулахад чиглэж байна. Тус улс сэргээгдэх эрчим хүч, сэргээгдэх технологийн экспортоор өрсөлдөхүйц бүтээн байгуулалтаар ногоон эрчим хүчний тэргүүлэгч орон болж байгаа ч, DNV-ийн судалгаагаар 2050 онд чулуужсан түлш эрчим хүчний хэрэглээний 40 хүртэл хувийг эзэлсээр байна гэж таамаглажээ. (DNV, 2024)

Share of solar and fossil fuel in grid-connected installed capacity

Units: Percentages

Historical data source: GlobalData (2023)

©DNV 2024

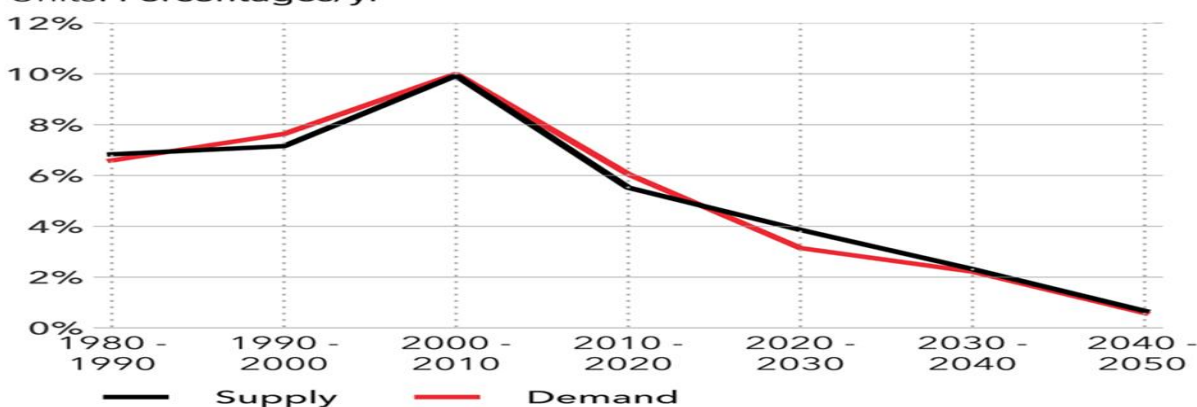
Зураг 12: Хятадын эрчим хүчний эх үүсвэрийн төлөв

Эх сурвалж: DNV <https://www.dnv.com/news/china-energy-transition-outlook/>

Цахилгаанжуулалт, эрчим хүчний хэмнэлтийг сайжруулснаар Хятадын эрчим хүчний хэрэглээ 2030 он гэхэд дээд цэгтээ хүрч, 2050 он гэхэд 20 хувиар буурна. Энэхүү бууралт хүн ам зүйн өөрчлөлттэй холбоотой.

Annual average growth rates of electricity supply and demand by decade

Units: Percentages/yr

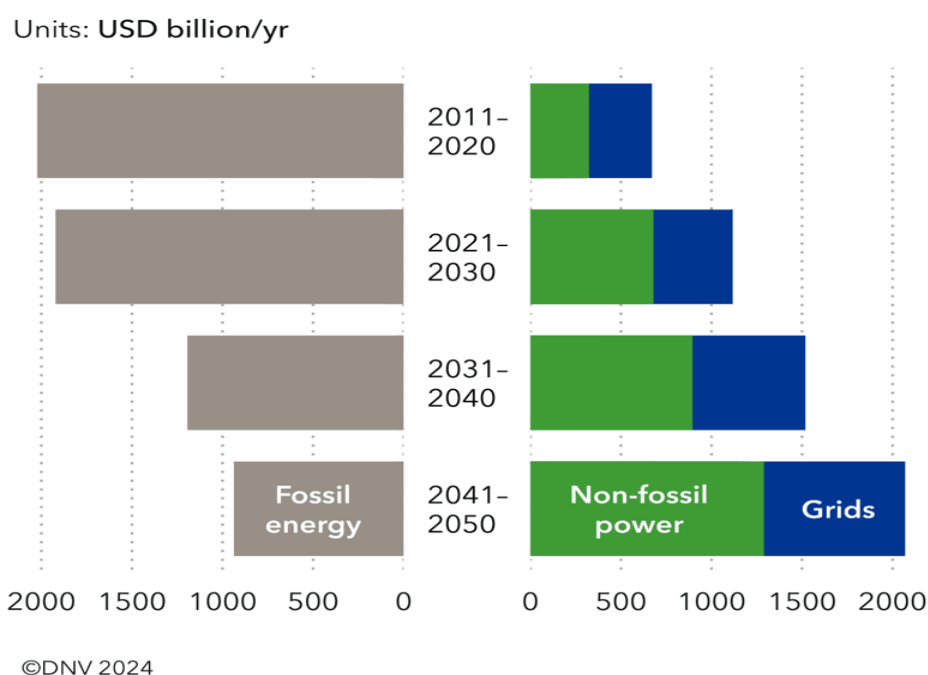
©DNV 2024

Зураг 13: 2050 он хүртэлх Хятадын эрчим хүчний эрэлт нийлүүлэлтийн график

Эх сурвалж: DNV <https://www.dnv.com/news/china-energy-transition-outlook/>

2023 онд Хятад улс дэлхийн эрчим хүчнээс үүдэлтэй CO₂ ялгаруулалтын гуравны нэгийг хариуцдаг байсан бол 2050 он гэхэд энэ хэмжээ тавны нэг болж буурах болно. Үнэмлэхүй утгаараа Хятад улсын ялгаруулалт 70%-иар буурч, 2060 он гэхэд нүүрстөрөгчийн саармагжуулах зорилтоо биелүүлэхэд ойрхон байна.

Average yearly investments in the energy system

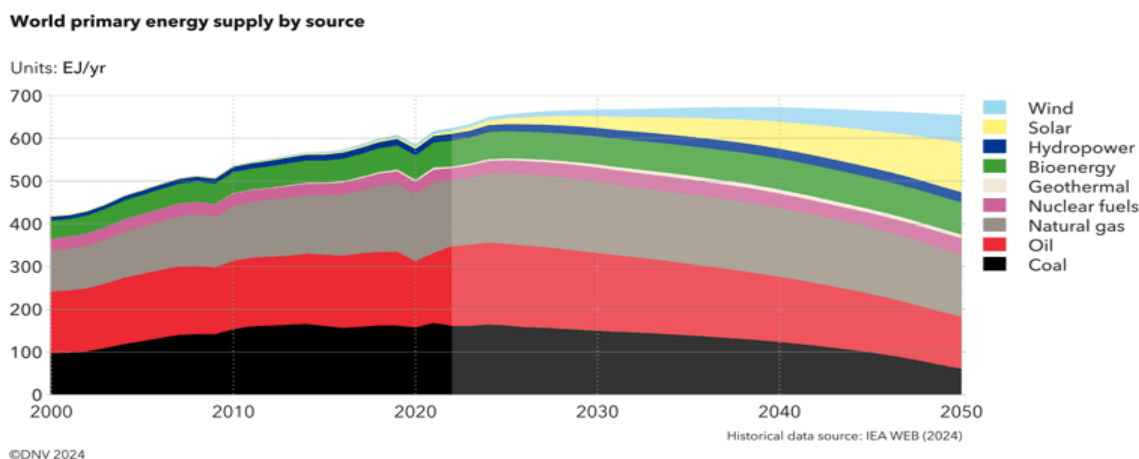
Зураг 14: Дэлхийн эрчим хүчний салбар дах хөрөнгө оруулалт
Эх сурвалж: DNV https://www.dnv.com/energy-transition-outlook/?p_colshar_id=124922&p_hash=7A24AAE8

Хятад улс ялангуяа хуурай, цөлийн бүс нутагт томоохон хэмжээний салхи, нарны цахилгаан станц барьж байна. Мөн тус улс усан цахилгаан станцыг салхи, нарны эрчим хүчтэй нэгтгэж, тархсан сэргээгдэх эрчим хүчийг хөгжүүлэхээр төлөвлөж байна. Хятад улс эрчим хүчний үр ашгийг бүхэлд нь сайжруулж эрчим хүчний хэмнэлтийн урт хугацааны бодлого хэрэгжүүлж, орон сууц, аж үйлдвэрийн салбарт хийд шилжих, нүүрсний цэвэр, үр ашигтай хэрэглээг дэмжих замаар нүүрстөрөгчийн ялгаруулалтыг бууруулах зорилготой. Мөн эрчим хүчний хангамжаа баталгаажуулахын тулд эрчим хүчний системээ төрөлжүүлж, эрчим хүч хадгалах технологи, ухаалаг сүлжээг өргөжүүлж байна. Дэд бүтцийг сайжруулан цахилгаан автомашины (EV) хурдацтай өсөлтийг дэмжиж байгаа юм.

ОХУ-ын Эрчим хүчний стратегид зааснаар эрчим хүчний хэмнэлтийг бодлогоор дэмжиж, 2005 онтой харьцуулахад 2030 он гэхэд 56%-иар бууруулж, хүлэмжийн хийн ялгаралт, метаныг бууруулах анхаарч, 2040 он гэхэд сэргээгдэх эрчим хүчний эзлэх хувийг 10 %-д хүргэж, энэ чиглэлд судалгаа, боловсруулалтыг дэмжихээ зарласан.

АНУ-ын эрчим хүчний бодлого ялгаруулалтыг бууруулах, цэвэр эрчим хүчийг нэмэгдүүлэх, илүү найдвартай, хямд эрчим хүчний системийг бий болгох зорилготой.

2050 он гэхэд ялгаралтыг цэвэр тэг, 2035 он гэхэд эрчим хүчний салбарын хорт утааг цэвэр тэг болгох үүрэг хүлээж, глобал манлайллын үүрэг хүлээгээд байгаа. АНУ цэвэр эрчим хүчний үйлдвэрлэл, дулааны насос, цахилгаан тээврийн хэрэгсэлд хөрөнгө оруулалт хийж байгаа бөгөөд сэргээгдэх эрчим хүчний хөрөнгө оруулалтын дэлхийн гурав дах том зах зээл юм.

Зураг 15: Дэлхийн эрчим хүчний эх үүсвэрийн нийлүүлэлт төрлөөр
Эх сурвалж: https://www.dnv.com/energy-transition-outlook/?p_colshar_id=124922&p_hash=7A24AAE8

Франц 2019 оны Эрчим хүч, уур амьсгалын тухай хуульдаа зааснаар 2050 он гэхэд утааг цэвэр байлгах зорилт тавьсан. Үүний тулд 2030 он гэхэд эрчим хүчний эцсийн найрлагадаа сэргээгдэх эрчим хүчний эзлэх хувийг 41.3% хүртэл нэмэгдүүлэх зорилт тавин ажиллаж байна. Ингэснээр 2030 он гэхэд хүлэмжийн хийг 55 хувиар бууруулах зорилготой бөгөөд үүний тулд чулуужсан түлшний хэрэглээг 30%-иар багасгах юм. Франц улс 2050 он гэхэд эцсийн эрчим хүчний хэрэглээг 50%-иар бууруулах зорилготой. Тус улсын эрчим хүчний бүрэн эрхийг хангахад цөмийн эрчим хүч чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд 2030 онд 6 цөмийн реактор, 2050 он гэхэд 8 реактор шинээр барихаар төлөвлөсөн.

Бүхэлдээ их гүрнүүдийн эрчим хүчний бодлого хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах, ногоон эдийн засгийг дэмжих, сэргээгдэх эрчим хүчний үйлдвэрлэлийг өсгөхөд чиглэж байна. Монголын хувьд мега төслүүдийг, тэр дундаа Сэргээгдэх эрчим хүч, тархмал эх үүсвэрийг хөгжүүлэх төслийг АНУ-ын ногоон эрчим хүчний санаачилга, технологийн шилжилттэй уялдуулж, сэргээгдэх эрчим хүч, нарны болон салхины цахилгаан станцуудыг хөгжүүлэх боломжийг эрэлхийлж болох бөгөөд АНУ-ын технологи болон хөрөнгө оруулалтын сангууд нээлттэй байж, дэмжлэг үзүүлэх

боломжтой. БНХАУ эрчим хүчний хэрэглээгээ олон төрлийн эх үүсвэрээр хангахыг зорьж байгаа энэ цаг үед Бүс ба замын хүрээнд нүүрснээс гадна сэргээгдэх эрчим хүчний салбарын хөрөнгө оруулалт авах боломж байгаа. ОХУ-тай хиллэж буй Монгол улсын хувьд тус улсын өргөн хүрээний эрчим хүчний төслүүдтэй хамтран ажиллах нь эдийн засгийн ашиг авчирч болох юм. Франц нь цөмийн эрчим хүчний үйлдвэрлэлийн тэргүүлэгч орон бөгөөд уран олборлолтоор хамтран ажиллах түншлэлээ гүнзгийрүүлж, цөмийн эрчим хүчний үйлдвэр байгуулах боломжийг судлах хэрэгтэй. Энэ нь эрчим хүчний тогтвортой шийдэл авчрах боломж байж болно.

Их гүрнүүдийн эрчим хүчний стратеги Монгол улсын эдийн засгийг тэлэх мега 14 төслийн хүрээнд Сэргээгдэх эрчим хүч ба тархмал эх үүсвэрийг хөгжүүлэх төсөлд шууд эерэг нөлөөтэй байна. Мөн эрчим хүч, боловсруулах үйлдвэрүүдийн төслийг хэрэгжүүлэхэд дэлхийн эрчим хүчний бодлого, Монгол улсын алсын хараанд нийцүүлэх шаардлагыг дахин онцлоход хүргэж байна. Монгол улсын эдийн засаг уул уурхайн салбарт төвлөрч хөгжиж байгаа бөгөөд, 2035 он хүртэл дэлхийн зах зээл дэх нүүрс зэрэг түлшний хэрэгцээ өндөр байсаар байх нь хил холболтын төслийн оновчтой байдлыг баталж байна.

VI. Боловсруулах болон бусад үйлдвэрлэлд их гүрнүүдтэй хамтрах боломж

Монгол улсын засгийн газраас дэвшүүлсэн эдийн засгийг тэлэх 14 мега төсөлд Нүүрс-хими, Кокс-химийн цогцолборын, Зэс боловсруулах цогцолборын, Гангийн цогцолборын, Газрын тос боловсруулах цогцолборын, Алт цэвэршүүлэх үйлдвэрийн зэрэг хэд хэдэн үйлдвэрлэлийн төслүүд багтаж байгаа.

Монгол улсын уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспортын дийлэнх хувийг нүүрс эзэлж байна. Энэ нөхцөлд өөрийн үндэсний баялагтаа тулгуурлан нэмүү өртөг шингэсэн хүнд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхээр нүүрс-хими, кокс-химийн цогцолбор байгуулах мега төсөл санаачлаад байгаа. Манай улсын нүүрсний экспортын үндсэн худалдан авагч БНХАУ энэ салбарт дэлхийд тэргүүлдэг, Sinopec, Shenhua Group, China National Coal Group зэрэг компаниуд нүүрсний боловсруулалт, синтетик химийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлээрээ олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн. Нүүрс-хими, кокс-химийн салбарт хойт хөрш ОХУ олон арван жилийн туршлагатай бөгөөд байгалийн баялгийг боловсруулах технологи сайтай төдийгүй металлургийн кокс, химийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлээр алдартай. Харин чанар, технологийн хувьд тэргүүлэгчид нь Германы BASF, Linde Group бөгөөд нүүрснээс химийн бордоо, синтетик түлш, хагас дамжуулагчийн түүхий эд үйлдвэрлэх

чиглэлээр тэргүүлэхийн зэрэгцээ бусад улстай хамтарч ирсэн туршлагатай. АНУ-ын ExxonMobil, Dow Chemical зэрэг компаниуд энэ салбарт хүчтэй тоглогчид бол Японы Mitsubishi Chemical, JFE Steel зэрэг компаниуд нүүрс-хими, кокс-химийн үйлдвэрт олон улсын нэр хүнд бүхий туршлагатай юм. Урт хугацааны стратегийн хамтын ажиллагаа, дэвшилтэт технологи, байгаль орчинд ээлтэй шийдлийн хувьд гуравдагч хөршүүдтэй энэ салбарт түншлэх нь давуу тал байж болох ч, маш өндөр өртгөөр төсөл хэрэгжих, яриа хэлэлцээний явцад хугацаа алдах зэрэг эрсдэлүүд бий. Бүс нутгийн хамтын ажиллагаа, ложистикийн давуу тал, зардлын өртөг, хэрэгжих хугацааны төлвийн хувьд хоёр хөрш энэ төсөлд давуу түншүүд болж байгаа юм.

Монгол улс зэс экспортоор тэргүүлэгч орны нэг бөгөөд цаашид дотооддоо зэсийн баяжмал боловсруулах мега төслийг эдийн засгийг тэлэх төлөвлөгөөндөө тусгасан. Эдүгээ дэлхийн хамгийн том зэс боловсруулах хүчин чадалтай улс бол өмнөд хөрш БНХАУ бөгөөд тус улсын Jiangxi Copper, Tongling Nonferrous Metals зэрэг компаниуд зэсийн баяжмалыг өндөр үр ашигтай боловсруулдаг. Хятадын технологи харьцангуй хямд тул хөрөнгө оруулалт, зэс боловсруулах дэд бүтэц, мэргэжилтнүүдийн оролцоотой хамтарсан үйлдвэр байгуулах боломжтой төдийгүй Монголын экспортын ихэнх зэсийг Хятад худалдан авдаг тул зэс боловсруулах цогцолборын эцсийн бүтээгдэхүүний борлуулалтад ойрын зах зээл болдог давуу талтай. Өмнөд Солонгос зэсийг боловсруулж өндөр технологийн бүтээгдэхүүн (цахилгаан тоног төхөөрөмж, автомашины эд анги) үйлдвэрлэх чиглэлээр туршлагатай улсын нэг бөгөөд солонгосын технологи үр ашиг өндөртэй, үйлдвэрлэлийн автоматжуулалт сайтай, солонгосуудтай хамтран монгол инженерүүдийг сургах боломжтой, өндөр технологийн зэсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх хамтарсан төсөл хэрэгжүүлэх боломж бий. Монгол улсын хувьд богино хугацаанд зардал багатай төслийг хэрэгжүүлэхэд боломжит түншүүд нь Хятад, Өмнөд Солонгос байж болно.

Ган бүтээгдэхүүний хэрэгцээг дотооддоо хангах гангийн цогцолборын төслийг хэрэгжүүлэхэд дэлхийн ган үйлдвэрлэл, ган боловсруулах технологиор тэргүүлэгч зарим улстай хамтран хэрэгжүүлэх боломжтой. Өнөөдөр дэлхий дээр гангийн үйлдвэрлэлийг өмнөд хөрш Хятад манлайлж, гуравдагч хөршүүд Япон, БНСУ, АНУ, Энэтхэг удаалан тэргүүлж байна. БНХАУ-ын хувьд дэлхийн гангийн нийт үйлдвэрлэлийн 50 орчим хувийг үйлдвэрлэж байгаа бөгөөд өргөн хэмжээний үйлдвэрлэлтэй, энэ салбарт арвин туршлагатай улс юм. Харин Япон ган боловсруулах

өндөр технологи, чанар, инновацийн хувьд тэргүүлэгч бөгөөд өндөр чанартай ган үйлдвэрлэдэг онцлогтой. Ялангуяа, Японы ган үйлдвэрлэл халуун, хүйтэн боловсруулалт, цутгалт, хайлш боловсруулах салбаруудад өндөр туршлагатай. БНСУ, АНУ, Энэтхэг, мөн Туркийн хувьд олон янзын ган үйлдвэрлэх дэвшилтэт технологи ашигладаг, өргөн хэмжээний үйлдвэрлэл явуулдаг, дэлхийн зах зээлд хүлээн зөвшөөрөгдсөн технологи эзэмшиж, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг. Монгол улс Гангийн цогцолборын төслөөр дотоод хэрэгцээгээ хангахаар төлөвлөсөн бөгөөд Япон, БНСУ, АНУ зэрэг орнуудын компаниудтай түншлэх нь урт хугацаанд давуу байдал үүсгэж болох ч, төслийн өртгийг хэт өсгөж, улмаар төсөл зогсох эрсдэлийг дагуулж болзошгүй. Энэ нөхцөлд дэлхийд гангийн үйлдвэрлэлэр тэргүүлэгч Хятадтай хамтрах нь худалдаа, технологи, хөрөнгө оруулалтын хувьд үр дүнтэй байж болох бөгөөд алсдаа Монгол дотооддоо хэрэгцээгээ бүрэн хангаснаар гангийн үйлдвэрлэлийн том зах зээл Хятадад экспортлох боломжийг үгүйсгэхгүй.

Монгол улсын засгийн газраас эдийн засгийг тэлэхээр танилцуулсан 14 мега төсөлд газрын тос боловсруулах үйлдвэр барих төсөл багтаж байгаа юм. Энэ нь импортоос хараат байдлаа бууруулах боломжийг олгож байгаа стратегийн чухал төсөл мөн. Газрын тос боловсруулах цогцолбор барихад хөрөнгө оруулалтаас гадна технологийн шийдэл, үр ашигтай үйлдвэрлэлийн шийдэл чухал нөлөөтэй. Эдүгээ дэлхийн хамгийн том газрын тос боловсруулах салбартай улс бол АНУ бөгөөд дэвшилтэт технологи, өндөр үр ашигтай процесс, байгаль орчинд ээлтэй шийдлээр тэргүүлдэг. Байгаль орчинд ээлтэй технологиор чанартай түлш үйлдвэрлэгч бусад улсад Япон, БНСУ хамаарна. Сүүлийн жилүүдэд Хятадын газрын тос боловсруулах салбар хурдтай хөгжиж байгаа бөгөөд үйлдвэрлэлийн өртгийг хямд байлгаж, үйлдвэрүүдийг богино хугацаанд барихад мэргэшсэн давуу талтай улсын жишээ болж байгаа юм. ОХУ газрын тос олборлолт, боловсруулах салбарт туршлагатай, ялангуяа, хойт бүсийн хүйтэн уур амьсгалын нөхцөлд нийцсэн технологийг хөгжүүлдэг. Манай гуравдагч хөршийн нэг Энэтхэг газрын тосны салбарт өөрийн онцлог технологи хөгжүүлж байгаа бөгөөд энэ нь хөгжиж буй орнуудад нийцсэн байдаг. Жишээ нь, Монгол улсад тохирох дунд зэргийн хүчин чадалтай үйлдвэр барихад Энэтхэгтэй хамтрах нь эдийн засгийн хувьд ашигтай байж болох юм. Газрын тосны цогцолбор барих төсөл дээр Монгол улс хэд хэдэн улстай хамтрах боломжийг эрэлхийлж болно.

Монгол улс олборлосон алтаа дотооддоо цэвэршүүлэхээр Алт цэвэршүүлэх үйлдвэр барих төслийг хэрэгжүүлэхээр Засгийн газрын төлөвлөгөөнд тусгасан. Алт цэвэршүүлэх үйлдвэрлэл өндөр технологи, нарийн мэргэжил шаарддаг бөгөөд дэлхийд алт цэвэршүүлэх үйлдвэрлэлээр тэргүүлдэг, хамгийн шилдэг технологи эзэмшдэг улс орнуудыг Швейцарь тэргүүлдэг. Швейцарь нь дэлхийн алт цэвэршүүлэх үйлдвэрлэлийн төв бөгөөд энэ салбарын хамгийн том компаниуд байрладаг. Тухайлбал, Valcambi, PAMP, Argor-Heraeus, Metalor зэрэг компаниуд дэлхийд хамгийн нэр хүндтэй алт цэвэршүүлэгчид бөгөөд электролизийн процесс, химийн боловсруулалт, гидрометаллургийн арга зэргийг өндөр түвшинд ашиглаж, 99.99% болон 99.999% цэвэршилттэй алт үйлдвэрлэдэг. Швейцарийн компаниуд хамгийн өндөр чанарын цэвэршүүлсэн алтыг үйлдвэрлэж, дэлхийн алтан гулдмай болон гоёл чимэглэлийн зах зээлд нийлүүлдэг. Мөн Өмнөд Африкийн Rand Refinery, Оросын Krastsvetmet, Novosibirsk Refinery, Австралийн The Perth Mint, Канадын Royal Canadian Mint зэрэг олон улсад танигдсан өндөр чанартай цэвэршүүлсэн алт үйлдвэрлэгчид бий. Швейцарийн технологи дэлхийн хамгийн дэвшилтэт бол Японы хувьд байгальд ээлтэй, инновац шингэсэн технологитойгоороо давуу талуудтай. Харин ОХУ-ын хувьд алтны салбарт туршлагатай, хөрш орон бөгөөд хямд өртгөөр, найдвартай технологи бүхий үйлдвэр барихаар эдийн засгийн хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх боломжтой бодит, үр ашигтай сонголт байж болно.

Бүхэлдээ манай өмнөд хөрш БНХАУ үйлдвэрлэлийн олон салбарт сүүлийн жилүүдэд дэлхийд тэргүүлж байгаа бөгөөд хямд өртөг, шуурхай шийдэл, хамтарсан тохиолдод хөрөнгө оруулалт шийдэх зэрэг давуу талтай эдийн засгийн хувьд ашигтай түнш болж байгаа бол гуравдагч хөршүүд Япон, Өмнөд Солонгос, Германы хувьд дэвшилтэт технологи, байгаль орчинд ээлтэй үйл ажиллагаа, чанартай бүтээгдэхүүн, үйл ажиллагааны найдвартай тогтвортой байдлын үзүүлэлт зэргээр давуу талтай үйлдвэрлэгчид юм. Эндээс үзэхэд, БНХАУ хурдтай хэрэгжүүлж болох төсөлд тохиромжтой бол Япон өндөр чанартай, байгаль орчинд ээлтэй шийдлийг, урт хугацаанд найдвартай шийдлийг болгож чадна. Энэ утгаар мега төслүүдийн хамтын ажиллагааны хүрээнд эдгээр улс орнуудын туршлагыг хослуулж, урт хугацааны үр ашигтай шийдлийг хэрэгжүүлэх, зөвхөн нэг бус хэд хэдэн улс хамтарсан хэлбэрээр төслийг хэрэгжүүлэхдээ гадны түншүүдийг татаж болно.

VII. Их гүрнүүдийн геополитикийн өрсөлдөөний Монгол улсад үзүүлэх нөлөөллийн судалгаа

Энэхүү бодлогын судалгааны хүрээнд Монгол улсын засгийн газрын 2024-2028 онд хэрэгжүүлэх эдийн засгийг тэлэх бодлогын 14 мега төсөлд их гүрнүүдийн бодлого, геополитикийн хүчин зүйл ямар нөлөө үзүүлэхийг урьдчилан дүгнэхэд чиглэсэн. Судалгааны үр дүнд тулгуурлан төсөөллийн шинжилгээ буюу үзэгдэл (сценари) зохиох аргаар их гүрнүүдийн мега 14 төсөлд үзүүлэх нөлөөллийг урьдчилан таамаглахыг оролдов. Үүнд:

Судалгааны зорилго 1: Их гүрнүүдийн харилцааны өрнөлийн гурван хувилбарыг тодорхойлж, геополитикийн Монгол улсад үзүүлэх үр дагаврыг тооцоолох.

1. Сценари А: Хятад-АНУ-ын геополитикийн хурцадмал байдал нэмэгдэх.
2. Сценари В: ОХУ-БНХАУ-ын эрчим хүчний хамтын ажиллагаа өргөжих.
3. Сценари С: Гуравдагч хөршийн хамтын ажиллагаа төрөлжих.

Судалгааны үр дүн 1:

Сценари	Үр нөлөө	Эрсдэл
Сценари А: АНУ-БНХАУ-ын геополитикийн хурцадмал байдал	- Хөрөнгө оруулалт буурч, BRI төслүүд удааширна. - Эдийн засгийн өсөлт саарна.	- Монгол Улс хоёр хөршийн хооронд шахалтанд орох магадлал өндөр.
Сценари В: ОХУ-БНХАУ-ын эрчим хүчний хамтын ажиллагаа	- ОХУ-БНХАУ-ын түншлэл Монголын транзит ач холбогдлыг бууруулна. - Мега төслүүд хойшлогдоно.	- Эдийн засгийн нэг талт хамаарал нэмэгдэх эрсдэлтэй.
Сценари С: Гуравдагч хөршийн хамтын ажиллагаа төрөлжих	- Хөрөнгө оруулалтын урсгал нэмэгдэнэ. - Технологи, мэдлэг, ноу-хау Монголд нутагшина.	- Геополитикийн орчны тэнцвэр хадгалахад хүндрэлтэй.

Хүснэгт 3: Үзэгдэл зохиох аргаар их гүрнүүдийн харилцааны Монгол дахь геополитикийн нөлөөг таамаглах нь

- Сценари А: Гуравдагч хөршийн бодлогыг идэвхжүүлж, хөрөнгө оруулалтын орчинг тогтвортой болгох.
- Сценари В: Хөрш орнуудтай хэлэлцээ хийхдээ транзит ашгаа нэмэгдүүлэх, сэргээгдэх эрчим хүчийг хөгжүүлэх.
- Сценари С: Гуравдагч хөршүүдээс технологи, ноу-хау татаж, эдийн засгийг төрөлжүүлэх. Гурван талт хамтын ажиллагааны хэлбэрийг мега төслүүдэд эрэлхийлэх

Судалгааны зорилго 2: Тоглоомын онолоор их гүрнүүдийн геополитикийн сонирхлыг үнэлж, Монголд ашигтай харилцааны хувилбарыг эрэлхийлэх. Тоглоомын онолоор Монгол Улсын ашигтай стратегийг тодорхойлох нь геополитикийн нөхцөл болон гаднаас оруулж буй хөрөнгө оруулалтын эрсдэл, боломжуудыг шинжлэхэд чухал үүрэгтэй. Монгол улсын Орос, Хятад, гуравдагч хөршүүдтэй баримтлах стратегийг геополитикийн тоглоомын онолоор мэдрэмжийн шинжилгээ (sensitivity analysis) хийн үнэлбэл оновчтой байж болно.

- Тоглогчид: Орос, Хятад, АНУ.
- Стратегиуд: Тоглогч бүрийн сонгож болох стратегиуд (хамтран ажиллах, сөргөлдөх, төвийг сахих).
- Үр өгөөж (Payoff): Тодорхой стратегийн сонголтын үр дүнд тоглогч тус бүрт очих ашиг, алдагдал.

Судалгааны үр дүн 2: Их гүрнүүдийн геополитикийн сонирхлыг дараах стратегиар үнэлэн таамаглав. Үүнд:

АНУ: БНХАУ-ыг эдийн засгийн болон технологийн хувьд хязгаарлах стратеги. ОХУ-тай эрчим хүчний болон цэрэг-стратегийн сөргөлдөөнөө үргэлжлүүлэх.

Хятад: Оростой хамтын ажиллагааг гүнзгийрүүлж, АНУ-ын хоригийг сааруулах. “Бүс ба Зам” санаачилгаа Төв Ази, Зүүн Өмнөд Азийн бүсэд илүү тэлэх.

Орос: БНХАУ-тай эрчим хүчний болон геостратегийн түншлэлээ өргөжүүлэх. АНУ болон Европын холбооны эсрэг хариу арга хэмжээ авах боломжтой болох.

Тоглогчдын хувьд хамгийн ашигтай шийдэл нь:

АНУ: Хамгийн ашигтай стратеги нь Хятадын сөргөлдөх бодлогыг хязгаарлаж, Оростой хамтрах эсвэл төвийг сахих.

Хятад: АНУ-тай сөргөлдөхөөс зайлсхийж, Оростой хамтрах нь хамгийн ашигтай.

Орос: Хятадтай хамтрах нь хамгийн их ашигтай, АНУ-тай сөргөлдөхөөс аль болох зайлсхийдэг.

Энэ нөхцөлд гурвалсан харилцаан дээрх таамаг нь:

- Хятад-Орос хамтрах: АНУ-д сөрөг нөлөө, Хятад, Орост эерэг ашиг.
- АНУ-Хятад сэргөлдөх: Хоёр талын эдийн засагт алдагдал, гуравдагч орнуудад боломж үүснэ.

Харин Нэшийн тэнцвэр гурван тоглогчийн хувьд¹

- Хятад-Орос хамтран ажиллах нь хамгийн стратегийн ашигтай сонголт байж болно.
- АНУ гуравдагч улсуудад (Монгол, Зүүн Ази, Энэтхэг) анхаарлаа хандуулж, тэнцвэр хадгалах боломжтой.

Энэ нөхцөлд Орос-Хятад-АНУ-ын геополитикийн стратегиудыг 3 тоглогчийн гурвалсан харилцааны матриц хэлбэрт оруулж загварчлав.

Тоглогчид	Стратеги1: Хамтран ажиллах	Стратеги2: Төвийг сахих	Стратеги3: Сэргөлдөх
АНУ	Хятадыг хязгаарлахад Оростой түншлэх	Тодорхойгүй хүлээлт	Бүс нутгийн сэргөлдөөн
Хятад	Эдийн засгийн интеграци, хамтын хөгжил	Төвийг сахисан байдал	АНУ-тай худалдааны сэргөлдөөн
Орос	Хятадтай стратегийн холбоо гүнзгийрүүлэх	Төвийг сахих	АНУ-тай хүйтэн сэргөлдөөн

Хүснэгт 4: АНУ, БНХАУ, ОХУ-ын гурвалсан харилцааны матриц

Монгол Улсын хувьд хамгийн ашигтай стратеги тодорхойлохдоо гурвалсан геополитикийн нөхцөл дээр үндэслэх шаардлагатай. Монголын хувьд гуравдагч хөршийн бодлого болон хоёр хөршийн стратеги чухал үүрэг гүйцэтгэдэг түүхэн өгөгдөл дээр үндэслэвэл, Монгол Улсын хувьд хамгийн ашигтай стратегийг дараах байдлаар үнэлж болох юм. Үүнд:

1. Хятад, Оросын хамтын ажиллагаа:

¹ Нэшийн тэнцвэр (Nash equilibrium) гэдэг нь тоглогчид стратегия өөрчилсөн ч ямар ч сайжруулалт гарахгүй тогтвортой төлөв юм.

- Хятад, Орос хоорондын хамтын ажиллагаа Монгол Улсын хувьд хөрөнгө оруулалт, эдийн засгийн боломж үүсгэх ч, зах зээлийн хамаарал, геополитикийн эмзэг байдал нэмэгдэх эрсдэлтэй.
- Хөрш орнуудтай хамтрах нь эдийн засгийн өсөлт, төслүүдийн хэрэгжилтэд ач холбогдолтой боловч Монголын бие даасан байдалд сөргөөр нөлөөлнө.

2. Гуравдагч хөршүүдийн хамтын ажиллагаа:

- Монгол улс АНУ, Япон, Өмнөд Солонгос, Франц зэрэг орнуудаас хөрөнгө оруулалт татаж, технологи, сэргээгдэх эрчим хүч, төмөр замын дэд бүтэц, хөдөө аж ахуй, боловсролын салбар зэрэг төслүүдэд хөрөнгө оруулах боломжийг ашиглах нь ашигтай.
- Энэ нь Монголын бие даасан байдал болон глобал эдийн засгийн системд оролцох боломжийг нэмэгдүүлнэ.

3. Орос, Хятадтай төвийг сахих:

- Монгол улс хөрш орнуудын стратегид шууд орохгүйгээр, төвийг сахих байр суурь баримтлах нь оновчтой.
- Төвийг сахих нь Монгол Улс тогтвортой байдлыг хадгалах, гадаад орнуудаас эдийн засгийн хамтын ажиллагаа авах боломжийг нэмэгдүүлж, геополитикийн эрсдлийг бууруулдаг.

Судалгааны дүгнэлт 2: Монгол улсын хувьд их гүрнүүдийн геополитикийн сонирхлоор тодорхойлогдох гурвалсан харилцаанд баримтлах дараах дүгнэлтийг хийв. Үүнд:

- Хятад-Орос хамтрах нь эдийн засгийн хувьд сайн боловч геополитикийн өргөн хүрээний асуудлууд үүсгэж болзошгүй.
- АНУ-тай харилцах харилцаа илүү балансын буюу төвийг сахих бодлого барьж байгаа тохиолдолд Монголын эдийн засагт илүү үр өгөөжтэй байх болно.
- Гуравдагч хөршүүдтэй хамтын ажиллагаа нь Монголд эдийн засгийн төрөлжилт болон бие даасан байдал хадгалахад хамгийн сайн гарц болох юм.

Монголын хувьд уламжлалт хоёр хөрштэй **төвийг сахих стратеги** болон **гуравдагч хөршүүдтэй түншлэх хамтын ажиллагаа** нь хамгийн ашигтай, тогтвортой стратеги

байх магадлалтай. Энэ нь Монгол Улсын **бие даасан байдлыг** хадгалах, хөрш орнуудын геополитикийн хамаарлаас аль болох сэргийлэх зорилготой.

- Стратеги 1: Хамтран ажиллах (Cooperate)

Монгол Улс Хятад, Оросын стратегиудад нийцүүлэн хамтран ажиллах, тогтвортой түншлэлийн хэлбэрийг сонгох.

- Стратеги 2: Төвийг сахих (Neutral)

Монгол Улс гурван том гүрний аль нэгтэй сэргөлдөхгүй, төвийг сахисан байр суурь баримтлах.

- Стратеги 3: Сэргөлдөх (Compete)

Монгол Улс Хятад эсвэл Оросоос хараат байдлаа багасгах, гаднаас хөрөнгө оруулалт татах зорилгоор өөрийгөө хамгаалахаар АНУ зэрэг гуравдагч хөрштэй харилцаагаа нягтлуулах.

Тоглогч	Хятад	Орос	Гуравдагч хөрш
Монгол (Төвийг сахих)	Олон улсын хөрөнгө оруулалт нэмэгдэнэ, Гадаадын орнуудтай тогтвортой харилцаа	Гадаадын хөрөнгө оруулалт нэмэгдэнэ, Их гүрнүүдийн хооронд тэнцвэр	Эдийн засагт өсөлт, амжилттай хөгжлийн боломж
Монгол (Сэргөлдөх)	Гадаадын хөрөнгө оруулалтад саад тотгор болох, Эрсдэл нэмэгдэх	Хөрш орнуудтай сэргөлдөх, Эдийн засагт сэргөөр нөлөөлөх	Глобал зах зээлд Монголын байр суурь сайжрах
Монгол (Хамтран ажиллах)	Хөрөнгө оруулалт нэмэгдэх, Эдийн засгийн өсөлт	Хөрөнгө оруулалт нэмэгдэх, стратегийн харилцаа	Эдийн засгийн төрөлжилт, олон талт хөгжлийн боломж

Хүснэгт 5: Монгол улсын их гүрнүүдтэй харилцах ашигтай стратегийн матриц

Судалгааны зорилго 3: Хөрөнгө оруулалтын шинжилгээг мэдрэмжийн болон хувилбарын шинжилгээгээр гүйцэтгэж, 14 мега төсөлд нөлөөлөх их гүрнүүдийн бодлогыг тодорхойлох

Судалгааны өгөгдөл боловсруулсан аргачлал: Хөрөнгө оруулалтын 20-30%-ийн өөрчлөлтөөр тооцов. Учир нь 20-30%-ийн хэлбэлзлийн тооцоолол нь судалгааны явцад мэдрэмжийн шинжилгээ (sensitivity analysis) эсвэл хувилбарын шинжилгээ (scenario analysis) хийхэд ашиглагддаг стандарт аргачлалын нэг юм.

Мэдрэмжийн шинжилгээ (Sensitivity Analysis) нь нэг хувьсагч өөрчлөгдөхөд бусад гол үзүүлэлтүүдэд үзүүлэх нөлөөг үнэлдэг. Жишээлбэл: “Хөрөнгө оруулалт 20%-иар буурахад эдийн засгийн өсөлт 2%-иар удааширна” гэсэн загвар гаргах нөхцөл үүснэ.

Хувилбарын шинжилгээ (Scenario Analysis) нь янз бүрийн хувилбараар (жишээ нь: +20%, -20%) тооцож, хамгийн сайн, муу үр дүнг үнэлэх боломжийг олгодог. Жишээлбэл, Сайн хувилбар: Хөрөнгө оруулалт 30%-иар нэмэгдвэл эдийн засгийн өсөлт 4%-иар өснө. Муу хувилбар: Хөрөнгө оруулалт 30%-иар буурвал эдийн засгийн өсөлт 2%-иар саарна.

Дэлхийн банк, Олон улсын валютын сан (IMF) зэрэг байгууллагууд сценарийн шинжилгээ хийхдээ эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүдийг 10-30%-ийн хязгаарт хэлбэлзүүлэх байдлаар ашигладаг. Энэ аргачлал тодорхой бус байдал ихтэй нөхцөлд, тухайлбал эдийн засгийн өсөлт, хөрөнгө оруулалт, төсөл хэрэгжилт гэх мэт олон хүчин зүйлсийн нөлөөг тооцоход түгээмэл хэрэглэгддэг. Хөрөнгө оруулалтын хэмжээ ихэвчлэн улс төр, эдийн засгийн нөхцөл байдлаас хамаарч 20-30%-иар өөрчлөгдөж байсан жишээ олон бий. Жишээ: Монголын уул уурхайн салбарт 2012-2016 онд гадаадын хөрөнгө оруулалт 40%-иар буурч, үүнээс эдийн засагт шууд хямрал үүссэн байдаг. Тиймээс 20-30% гэдэг нь дундаж буюу бодитой, хэт эрсдэлтэй биш хувилбар гэж үзсэн. Судалгааны аргыг Монгол улсын түүхэн улс төр, эдийн засгийн сургамжид тулгуурлан сонгосон бөгөөд тухайлбал,

1. Геополитикийн нөлөөлөл: Хөрш орнуудын бодлого, гуравдагч хөршийн стратегиас хамаарч хөрөнгө оруулалтын урсгал хэлбэлзэх нь хэвийн үзэгдэл.
2. Монголын эдийн засгийн хамаарал: Монгол улс гадаадын хөрөнгө оруулалтад өндөр хамааралтай тул бага хэмжээний өөрчлөлт ч эдийн засагт ихээхэн нөлөөтэй байдаг.
3. Мега төслүүдийн цар хүрээ: 14 мега төслийн санхүүжилт ихэвчлэн хөрш орнууд болон гуравдагч хөршийн хөрөнгө оруулалтаас хамааралтай учраас 20-30% гэдэг нь бодитой, үнэлгээ хийхэд тохиромжтой хэмжигдэхүүн юм.

Хөрөнгө оруулалтын 20-30%-ийн өөрчлөлт гэдэг нь:

1. Түүхэн өгөгдөлд үндэслэсэн бодитой дундаж хэлбэлзэл.
2. Олон улсын судалгааны аргачлалд тохирсон стандарт хязгаар.
3. Монголын эдийн засгийн эмзэг байдал болон геополитикийн нөлөөллийг үнэлэхэд тохиромжтой гэж үзсэн.

Бодолтын жишээг тооцохдоо дараах аргачлалаар ажиллав. Үүнд:

Эдийн засгийн өнөөгийн өсөлт: Жилийн 5% гэж үзье.

Хөрөнгө оруулалт: 14 мега төслийн нийт хөрөнгө оруулалт 10 тэрбум ам.доллар байна гэж тооцъё.

Хөрөнгө оруулалтын өсөлт/бууралт:

- 20%-иар нэмэгдсэн хувилбар: +2 тэрбум ам.доллар.
- 20%-иар буурсан хувилбар: -2 тэрбум ам.доллар.
- 30%-иар буурсан хувилбар: -3 тэрбум ам.доллар.

Эдийн засагт үзүүлэх нөлөөний коэффициент: Төсөлд хийгдэх 1 долларын хөрөнгө оруулалт эдийн засгийн өсөлтөд 0.1%-ийн хувь нэмэр оруулна гэж тооцсон (Энэ нь Дэлхийн банк болон бусад олон улсын стандарт дээр суурилсан хандлага юм).

Судалгааны үр дүн 3: Монгол улсын засгийн газраас хэрэгжүүлэх 14 мега төсөлд оруулах хөрөнгө оруулалт 20-30%-иар буурах болон нэмэгдэх тохиолдолд эдийн засгийн өсөлтөд үзүүлэх нөлөөг дараах байдлаар тооцоолж загварчлав.

Хөрөнгө оруулалтын хувилбар	Эдийн засгийн өсөлтийн нөлөө (Төсөөлөл)
Хөрөнгө оруулалт 20%-иар буурах	Эдийн засгийн өсөлт 1.5%-2%-иар удааширна. Төслүүдийн санхүүжилт хойшлогдож, ажлын байр цөөрөх эрсдэлтэй.

Хөрөнгө оруулалтын хувилбар	Эдийн засгийн өсөлтийн нөлөө (Төсөөлөл)
Хөрөнгө оруулалт 30%-иар нэмэгдэх	Эдийн засгийн өсөлт 3%-4%-иар нэмэгдэнэ. Мега төслүүд хугацаандаа хэрэгжиж, эдийн засгийн үр өгөөж нэмэгдэнэ.

Хүснэгт 6: Монгол улсын мега төслүүд дэх хөрөнгө оруулалтын төсөөллийн шинжилгээ

Хөрөнгө оруулалтын хувилбар	Хөрөнгө оруулалтын хэмжээ	Нэмэлт нөлөө (ЭЗ өсөлт)	Нийт эдийн засгийн өсөлт
Одоогийн нөхцөл байдал	10 тэрбум ам.доллар	0%	5%
20%-иар нэмэгдсэн хувилбар	12 тэрбум ам.доллар	+0.2%	5.2%
20%-иар буурсан хувилбар	8 тэрбум ам.доллар	-0.2%	4.8%
30%-иар буурсан хувилбар	7 тэрбум ам.доллар	-0.3%	4.7%

Хүснэгт 7: Монгол улсын мега төслүүд дэх хөрөнгө оруулалтын төсөөллийн шинжилгээ

Стратеги	Өсөлт (%)	Хөрөнгө оруулалт нэмэгдэх/буурах (%)
Одоогийн нөхцөл байдал	5.0%	0% (Үндсэн хөрөнгө оруулалт)
Төвийг сахих стратеги	5.2%	20%-иар нэмэгдэх
Гуравдагч хөршүүдтэй хамтран ажиллах	5.5%	30%-иар нэмэгдэх
Хятад, Орос хамтран ажиллах	4.8%	20%-иар буурах

Хүснэгт 8: Монгол улсын их гүрнүүдтэй баримтлах бодлого, хөрөнгө оруулалтын хамаарлын таамаг

Тоглогч/Стратеги	Хятадтай хамтран ажиллах	Оростой хамтран ажиллах	Гуравдагчтай хамтрах
АНУ	6% өсөлт, 10 тэрбум ам.доллар	5% өсөлт, 8 тэрбум ам.доллар	5.2% өсөлт, 6 тэрбум ам.доллар
Хятад	7% өсөлт, 12 тэрбум ам.доллар	6.5% өсөлт, 10 тэрбум ам.доллар	5.5% өсөлт, 7 тэрбум ам.доллар
Орос	6.5% өсөлт, 9 тэрбум ам.доллар	7% өсөлт, 11 тэрбум ам.доллар	5% өсөлт, 5 тэрбум ам.доллар

Хүснэгт 9: Их гүрнүүдийн хоорондын харилцаанаас хамаарч Монголд ирэх үр өгөөжийн матриц

- Хятад, АНУ хамтрах: Хөрөнгө оруулалт нэмэгдэх, эдийн засгийн өсөлт сайжрах боловч геополитикийн тогтвортой байдал эрсдэлтэй байна.
- Хятад, Орос хамтрах: Эдийн засгийн өсөлт өндөр, харин ОХУ-тай байгуулсан гэрээний үйлчлэл Монголд эрсдэл үүсгэж болзошгүй.
- Гуравдагч хөршүүдтэй хамтран ажиллах: Монгол эдийн засаг олон улсын зах зээлд холбогдох боломжоо нэмэгдүүлж, түр зуурын асуудлуудыг даван туулна.

Тоглогчийн стратеги	Хятадтай хамтрах	Оростой хамтрах	Гуравдагч хөрштэй хамтран ажиллах
Монгол (Төвийг сахих)	5% өсөлт	5% өсөлт	5% өсөлт
Монгол (Сөргөлдөх)	3% өсөлт	3% өсөлт	3% өсөлт
Монгол (Хамтран ажиллах)	6% өсөлт	6% өсөлт	6% өсөлт

Хүснэгт 10: Монгол улсын их гүрнүүдтэй харилцах ашигтай стратегийн матриц

Монгол Улсын хувьд **хөршүүдтэй** харилцах харилцаанд **төвийг сахих стратеги** баримталж, **гуравдагч хөршүүдтэй хамтран ажиллах** нь хамгийн тохиромжтой, эдийн засгийн өсөлтийг хамгийн их **өсгөх** боломжтой стратеги хэвээр байна. Эдгээр стратеги

нь давхар глобал эдийн засагт холбогдох боломжийг нэмэгдүүлж, геополитикийн эрсдлийг бууруулна.

1. Хятад болон Оростой хамтран ажиллах стратеги нь Монголд хүүтэй хөрөнгө оруулалт, эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлэх болно.

2. Төвийг сахих стратеги нь Монголд глобал эдийн засагт холбогдох боломжийг нэмэгдүүлж, хөрш орнуудын тохиролцоонд оролцох боломжийг бий болгож чадна.

3. Гуравдагч хөрштэй түншлэлээр хамтран ажиллах стратеги Монгол Улсын хувьд хамгийн ашигтай стратеги байх бөгөөд энэ нь Монголын эдийн засагт тогтвортой өсөлт, хөрөнгө оруулалтын төрөлжилт, дэлхийн эдийн засагт холбогдох боломжийг олгоно.

VIII. Дүгнэлт

Энэхүү бодлогын судалгааны зорилго нь Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны “Эдийн засгийг тэлэх 14 мега төсөл”-ийн хэрэгжилтэд нөлөөлөх гадаад хүчин зүйлс, тухайлбал их гүрнүүдийн геополитик, гадаад бодлогын нөлөөллийг судлах байв. Үүнд:

1. Монгол Улсын эдийн засгийн тэлэлтэд нөлөөлөх БНХАУ, ОХУ, АНУ-ын геополитик, гадаад бодлогын хүчин зүйлсийг тодорхойлох.
2. Геополитикийн хүчин зүйлс нь 14 мега төслийн эхлэл, санхүүжилт, түншлэлд хэрхэн нөлөөлж болзошгүйг шинжлэх.
3. Геополитикийн эрсдэлийг бууруулж, Монгол Улсын гадаад харилцааны давуу талыг ашиглах стратеги боловсруулах бодлогын зөвлөмж гаргах юм.

Судалгааны хамрах хүрээ нь 14 мега төслийг хил холбох дэд бүтэц, эрчим хүч, эрдэс баялаг боловсруулалт, технологийн хөгжлийн 4 багцад ангилан үзэж, эдгээрт геополитикийн орчны үзүүлэх нөлөөг тодорхойлоход чиглэсэн. Судалгаанд:

- Монгол Улсын гадаад бодлого, аюулгүй байдал, олон улсын хамтын ажиллагааны суурь баримт бичгүүд;
- Хөрш орнууд болон гуравдагч хөрштэй байгуулсан гэрээ, хэлэлцээрүүд;
- Их гүрнүүдийн гадаад бодлогын баримт бичгүүд зэрэг эх сурвалжийг ашигласан.

1. **Хил холболтын дэд бүтцийн төслүүд:** БНХАУ-ын “Бүс ба Зам” санаачилга, ОХУ-ын Орон зайн хөгжлийн стратеги зэрэг нь Монгол Улсад хэрхэн нөлөөлөхийг үнэлэх.
2. **Эрчим хүчний төслүүд:** Эрчим хүчний аюулгүй байдал, санхүүжилтэд геополитикийн хүчин зүйлсийн нөлөөллийг шинжлэх.
3. **Эрдэс баялгийн боловсруулалт:** АНУ, Франц зэрэг гуравдагч хөрштэй хамтран түншлэл хөгжүүлэх боломжийг судлах зорилтуудыг дэвшүүлсэн.

Судалгааны үр дүнд Монгол Улсын геополитикийн орчны байдлыг дараах байдлаар үнэлэн дүгнэсэн.

1.Хоёр хөрштэй харилцах геополитикийн орчин

Монгол Улс БНХАУ, ОХУ гэсэн хоёр их гүрний дунд орших байрлалтай тул гадаад худалдаа, эдийн засаг, аюулгүй байдлын хувьд эдгээр орнуудаас өндөр хамааралтай.

БНХАУ: Монгол Улсын худалдааны хамгийн том түнш бөгөөд уул уурхайн бүтээгдэхүүний гол худалдан авагч. Тус улсын “Бүс ба Зам” санаачилгын Хятад-Монгол-Оросын эдийн засгийн коридорын хөгжил нь Монголын экспортын шинэ гарц нээх чухал төсөл юм.

ОХУ: Монголын шатахуун, эрчим хүчний импортыг бараг бүхэлд нь хангадаг. Алс Дорнодын хөгжлийн стратеги нь Монголын хил орчмын хамтын ажиллагаанд нөлөөлөх боломжтой.

2.Гуравдагч хөршийн бодлогын орчин

Монгол Улс гуравдагч хөршийн бодлогоор АНУ, Япон, Европын холбоо зэрэг улс орнуудтай харилцаагаа тэнцвэржүүлж, эдийн засгийн түншлэлээ өргөжүүлэхийг зорьж байна.

АНУ: Хөгжлийн албан ёсны тусламж, боловсрол, эрдэс баялаг зэрэг салбарт хамтын ажиллагааг өргөжүүлж байна.

Европын холбоо: Монголын технологийн дэвшил, тогтвортой хөгжлийн төсөлд дэмжлэг үзүүлдэг.

Монгол улсын геополитикийн орчныг тодорхойлогч их гүрнүүдийн геополитикийн нөлөөллийг дараах байдлаар үнэллээ.Үүнд:

1.БНХАУ-ын гадаад бодлогын шинжилгээ

- БНХАУ хүмүүнлэгийн глобал манлайллын бодлого хэрэгжүүлж байгаа нь урамшуулал ба шийтгэлийг хослуулах шинжтэй хэрэгжилттэй.
- “Бүс ба Зам” санаачилга нь Монгол Улсад дэд бүтцийн төслүүд хэрэгжүүлэх боломжийг олгодог ч “өрийн урхины” эрсдэлийг үүсгэж болзошгүй.
- Хятадын эдийн засгийн өсөлтөөс Монгол Улс ихээхэн хамааралтай хэвээр байгаа тул экспортыг олон төрлөөр тэнцвэржүүлэх шаардлагатай.

2. ОХУ-ын гадаад бодлогын шинжилгээ

- ОХУ-ын “Орон зайн хөгжлийн стратеги” нь Монголтой хил орчмын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх чиглэлтэй.
- Сибирийн хүч-2 байгалийн хийн хоолой Монгол Улсын эрчим хүчний хангамжид чухал нөлөө үзүүлэх боломжтой боловч Хятадтай харилцах Оросын бодлогоос шууд хамаарна.
- ОХУ-ын геополитикийн сонирхол цаашид ч олон улсын зөрчлийг даамжруулж болзошгүй.

3. Гуравдагч хөршийн геополитикийн бодлогын шинжилгээ

- Гуравдагч хөршүүдтэй түншлэл хөгжүүлэх нь Монгол Улсын эдийн засгийн тэлэлтийг дэмжих чухал хэрэгсэл болж байна. Гэхдээ геополитикийн өрсөлдөөнөөс үүдэлтэй эрсдэлийг тооцох шаардлагатай.
- АНУ БНХАУ-тай цаашид сэргэлдсөнөөр “шинэ хүйтэн дайн”-ы эрсдэл үүсч байгааг мега төслүүдэд үзүүлэх гадаад орчны хамгийн том аюул занал гэж үнэлнэ.
- Франц зэрэг гуравдагч хөршүүдтэй хамтрахдаа хэрэгжүүлэгч төсөлд оролцох компаниудыг сайтар судлаж, хэлэлцээрийн хэрэгжилтийг эхлүүлэх нь эрсдэлээс сэргийлнэ.
- Франц зэрэг улстай цаашид ураны төслөөс гадна ногоон эрчим хүчний чиглэлд хамтрах боломж бийг тооцох нь давуу талтай.

Монгол Улсын эдийн засгийн тэлэлтийн төлөвлөгөөнд геополитикийн хүчин зүйлс хүчтэй нөлөө үзүүлж байна. Тодруулбал, БНХАУ болон ОХУ-ын бодлого Монголын

гадаад худалдаа, дэд бүтэц, эрчим хүчний төслүүдэд чухал ач холбогдолтой хэдий ч эдийн засгийн хамаарлыг бууруулах, тэнцвэртэй бодлого хэрэгжүүлэх шаардлагыг үүсгэж байна.

IX. Бодлогын зөвлөмж

Судалгааны үр дүнд тулгуурлан дараах бодлогын зөвлөмжүүдийг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Хөрш орнуудтай хамтын ажиллагааг гүнзгийрүүлэх:

- “Бүс ба Зам” санаачилгын төслүүдэд оролцохдоо Монголын ашиг сонирхлыг хамгаалж, өрийн дарамтаас зайлсхийх.
- ОХУ-ын Сибирийн хүч-2 хийн хоолойн төсөлд оролцох стратегийг урьдчилан тодорхойлж санаачилгатай байх.

2. Гуравдагч хөршийн бодлогыг өргөжүүлэх:

- АНУ, Япон, БНСУ, Европын холбоо, Энэтхэг зэрэг улсуудтай технологи, боловсрол, эрчим хүчний салбарт хамтран ажиллах.
- “Ногоон” төслүүдээр хамтын ажиллагааг эрчимжүүлэх
- Экспортын бүтээгдэхүүний нэр төрлийг нэмэгдүүлж, эдийн засгийн тэнцвэрийг хангах.

3. Геополитикийн эрсдэлийг бууруулах стратеги:

- Хөрш болон гуравдагч орнуудтай хэлэлцээр байгуулахдаа эдийн засгийн аюулгүй байдлыг нэгдүгээрт тавих.
- Геополитикийн өөрчлөлтөд дасан зохицох уян хатан бодлого хэрэгжүүлэх төлөвлөлттэй байх.
- Монгол улсын дотоодод нийгмийн бүлгүүд мега төслүүдийг эсэргүүцэн тогтворгүй байдал үүсэхээс сэргийлж, хөгжлийн эрх ашгийн ач холбогдлыг таниулах.

Үүнийг олон улсын харилцааны цаашдын өрнөлөөр таамаглан тодорхой зөвлөмж хэлбэрээр тусгавал,

1. Хятад, АНУ-ын геополитикийн хурцадмал байдал даамжрах нөхцөлд

1.Гуравдагч хөршийн хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх: Жишээ нь, АНУ, Япон, Европын холбоотой стратегийн түншлэл болон хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх хэлэлцээ хийх; Олон улсын санхүүгийн байгууллагуудаас (ОУВС, Дэлхийн Банк) дэмжлэг авах.

2.Дотоодын эдийн засгийн бие даасан байдлыг нэмэгдүүлэх: Дотоодын сэргээгдэх эрчим хүч, технологийн салбарыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн урамшуулал бий болгох

2.ОХУ-БНХАУ-ын эрчим хүчний хамтын ажиллагаа эрчимжих нөхцөлд

1.Транзит ашиг нэмэгдүүлэх хэлэлцээр: ОХУ-БНХАУ-ын хий дамжуулах хоолой зэрэг томоохон төслүүдийн транзит төлбөр болон нөхцлийг Монгол Улсад ашигтай байдлаар тодорхой болгох.

2.Хамаарлыг бууруулах: Хөрш орнуудын нөлөөнөөс хэт хамааралтай байхаас сэргийлж, нөөц сан үүсгэх болон олон улсын байгууллагын зээлээр эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хадгалах.

3. Гуравдагч хөршийн хамтын ажиллагаа төрөлжих нөхцөлд

1.Гуравдагч хөршийн хөрөнгө оруулалтын урамшуулал бий болгох: Татварын хөнгөлөлт, хууль эрх зүйн тогтвортой орчин бүрдүүлэх замаар гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах. Франц, Япон, Өмнөд Солонгосын компаниудтай сэргээгдэх эрчим хүч, дэд бүтэц, технологийн ногоон төслүүд дээр хамтран ажиллах гэрээ байгуулах. Технологийн хөгжлийг хурдасгах, мэдлэг, ур чадварыг нутагшуулах хамтарсан хөтөлбөр хэрэгжүүлэх.

2. Бүс нутгийн интеграцид оролцоогоо өсгөх: Төв Азийн орнууд, тухайлбал, Казахстантай худалдаа, дэд бүтцийн хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх.Азийн дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтын банк (АИВ) зэрэг байгууллагуудаар дамжуулан санхүүжилт авах.

Судалгааны үр дүнд тулгуурлан дараах бодлогын саналыг дэвшүүлж байна.

Үүнд:

1.Их гүрнүүдтэй хэлэлцээр хийхэд Монголын байр суурийг бэхжүүлэх бодит алхмууд санал болгох.

2. Түншлэлийг төрөлжүүлж, мега төслүүдийн тогтвортой байдлыг хангах стратегиудыг тодорхойлох.

1. ARD. (2024, 5 24). *Товарооборот Монголии с Россией и ЕАЭС может вырасти почти на четверть*. Retrieved from tass.ru: <https://asiarussia.ru/news/40476/>
2. Boni.F. (2023, November). Strategic Partnerships and China's Diplomacy in Europe: Insights from Italy. *British Journal of Politics and International Relations*, 25(4), 740-757. doi:<https://doi.org/10.1177/13691481221127571>
3. Buzan, B. (2018). *Global International Society: A New Framework for Analysis*. Cambridge University Press.
4. China, T. S. (2023, 10). *The Belt and Road Initiative: A Key Pillar of the Global Community of Shared Future*. Retrieved from The Third Belt and Road Forum for International Cooperation : <http://www.beltandroadforum.org/english/n101/2023/1010/c124-895.html>
5. CICA, & CECIC. (2024). *The Belt and Road Infrastructure Development Index Report 2024*. Beijing.
6. DNV. (2024). *China's energy transition outlook*. Retrieved from <https://www.dnv.com/publications/china-energy-transition-outlook/>
7. DNV. (2024). *Energy Transition Outlook 2024: Global and regional forecast to 2050*. Retrieved from https://www.dnv.com/energy-transition-outlook/?p_colshar_id=124922&p_hash=7A24AAE8
8. *Outlook on China's Foreign Policy on Its Neighborhood in the New Era*. (2023). Retrieved from Embassy of the People's Republic of China.
9. UN. (2023). *China's Policy Strategies for Green Low Carbon Development*. Geneva: United Nations. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/gds2023d6_en.pdf
10. Wang, C. N. (2024). *China Belt and Road Initiative (BRI) Investment Report 2023*. doi:<https://greenfdc.org/china-belt-and-road-initiative-bri-investment-report-2023/>
11. WhiteHouse, T. (2022, 10 12). *National Security Strategy*. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov>: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>
12. WorldBank, T. (2024). *Mongolia Economic Update 2024*. Washington: The World Bank.
13. Xing, L. (2019). *Mapping China's One belt one road initiative*. Palgrave Macmillan .
14. Xuetong, Y. (2019). *Leadership and The Rise of Great Powers*. Princeton: Princeton University Press.

15. Yeung, C. (2024, 5 19). The Belt and Road Initiative 10 Years Later: China's Transition to 'Small and Beautiful'. *Asia Pacific Foundation of Canada*. Retrieved from <https://www.asiapacific.ca/publication/china-belt-and-road-initiative-10-years-later>
16. АМГТГ. (2024, 12 20). *Статистикийн мэдээлэл 2024*. Retrieved from Ашигт малтмал, газрын тосны газар: <https://mrpam.gov.mn/>
17. АНУ-ын ЭСЯ. (2024, 7 26). *АНУ, Монгол Улсын иж бүрэн стратегийн яриа хэлэлцээний хамтарсан мэдэгдэл*. Retrieved from Монгол улс дах АНУ-ын ЭСЯ: <https://mn.usembassy.gov/mn/pr-072624-mn/>
18. Б.Болд. (2024, 5 3). *Импортын цахилгаан хэрэглээ 13.2 хувиар өсжээ*. Retrieved from Монцаме: <https://www.montsame.mn/mn/read/343139>
19. БОУАӨЯ. (2024, 12 10). *Үнэлгээ*. Retrieved from Байгаль орчин, уур амьсгалын өөрчлөлтийн яам: <https://mecc.gov.mn/>
20. Валентинов, А. (2024, 6 19). *Расширение и интеграция: какое будущее ждет ЕАЭС*. Retrieved from zakon.kz: <https://www.zakon.kz/stati/6438662-rasshirenie-i-integratsiya-kakoe-budushchee-zhdet-eaes.html>
21. ВЭФ. (2024, 7 22). *На выездном мероприятии ВЭФ-2024 в Чите обсудили сотрудничество России, Китая и Монголии*. Retrieved from Восточно Экономический Форум : https://forumvostok.ru/news/na-vyezdnom-meroprijatii-vef-2024-v-chite-obsudili-sotrudnichestvo-rossii-kitaja-i-mongolii/?sphrase_id=136477
22. Д.Жаргал. (2024, 9 5). *ОХУ-аас Монгол улсад 1,9 тонн газрын тосны бүтээгдэхүүн нийлүүлнэ*. Retrieved from Монцаме: <https://montsame.mn/mn/read/350767>
23. ЕТГ. (2024, 10 29). *Монгол улсын ерөнхийлөгчийн тамгын газар*. Retrieved from Монгол улс, Бүгд Найрамдах Казахстан улсын стратегийн түншлэлийн харилцааг хөгжүүлэх тухай хамтарсан тунхаглал гаргалаа: <https://president.mn/31324/>
24. Жиньпин, С. (2024, 12 19). *Бүс ба замын ирэх 10 жилд зориулсан 8 санаачилга*. Retrieved from Поя и путь: <https://rus.yidaiyilu.gov.cn/z/240428/index.shtml>
25. Жиньпин, Ш. (2023, 10 18). *"Нээлттэй, хүртээмжтэй, харилцан уялдаатай, хамтдаа хөгжин цэцэглэдэг дэлхий ертөнцийг бүтээцгээе" илтгэл*. Retrieved from БНХАУ-ын ЭСЯ: http://mn.china-embassy.gov.cn/mn/gnyw/202312/t20231219_11207062.htm
26. И.Батхүү. (2024, 12 12). *Евразийн чөлөөт худалдааны хэлэлцээр бизнесүүдэд боломж нээж байгаа*. Retrieved from news.mn: <https://news.mn/r/2769896/>
27. Коптев, Д. (2024, 8 15). *Россия и Монголия умножают коридоры. Создание экономического коридора Россия – Монголия – Китай идёт по расписанию*. Retrieved from 1520 international.com :

<https://1520international.com/content/2024/avgust-2024/russia-and-mongolia-multiply-corridors/>

28. МҮХАЙТ. (2024, 8 30). *Монгол БНХАУ-ын худалдааны хэмжээ 20 тэрбум ам.долларт дөхөж байна*. Retrieved from Mongol chamber: <https://www.mongolchamber.mn/a/1797>
29. нас, С. у. (2024, 9 5). Retrieved from <https://sdelanounas.ru/blogs/162375/>
30. РФ, М. э. (2024). *Концепция Стратегии пространственного развития РФ на период до 2030 года с прогнозом 2036 года*. Retrieved from https://www.economy.gov.ru/material/file/85fb48440f79df778539e0b215af5345/konceptiya_strategii_prostranstvennogo_razvitiya_rf_na_period_do_2030_goda.pdf
31. РФ, П. (2023, 1 26). *Стратегия социально-экономического развития Сибирского федерального округа до 2035 года*. Retrieved from government.ru: <http://static.government.ru/media/files/drWrVydZYzvipBV3mBNArxTIxlgftuAM.pdf>
32. Т.Чулуун-эрдэнэ. (2024, 1 18). “Бүс ба зам” санаачилга дахь Монгол улсын оролцоо. Retrieved from polit.mn: <https://www.polit.mn/a/103953>
33. ҮСХ. (2024, 12 1). *Статистикийн мэдээлэл 2024*. Retrieved from Үндэсний статистикийн хороо: <https://www.nso.mn/mn>
34. Э.Энхмаа. (2024, 11 10). *Гашиунсухайт-Ганцмод боомтын хил дамнасан гүүр барих эрх зүйн орчин бүрдлээ*. Retrieved from gogo.mn: <https://gogo.mn/r/d90nx>